ספר

אוה למושב

כולל

תולדות הרבנים שישבו על כסא הרבנות של שלש קהלות א. ה. ו.

אלטונא, האמבורג, וואנדסבעק.

עם כ"ד תמונות וציורים.

מאת

יחזקאל דוקעס

יושב בבית המדרש דקלויז באלטונא.

יצא לאור על ידי

שאלתיאל אייזיק גראֶבער

מו"ל „אוצר הספרות" ביארסלב.

קראקא, תרס"ג.

בדפוס יוסף פישער (גראָדגאַססע 62).

IWOH LEMOSCHAW

enthaltend Biographien und Grabstein-Inschriften der Rabbiner der drei Gemeinden

Altona, Hamburg, Wandsbeck,

mit 24 Abbildungen.

VON

EDUARD DUCKESZ
Klausrabbiner zu Altona.

Mit Anmerkungen von Salomon Buber, Lemberg.

Herausgeber:

EISIG GRÄBER, Jaroslau
Redacteur d. »Ozar Hasifruth«.

KRAKAU, 1903.
Druck von Josef Fischer. — Verlag des Herausgebers.

Meinen lieben Eltern

in kindlichen Ehrfurcht gewidmet.

Der Verfasser.

תכן הענינים:

מבוא.

מי לא שמע את שם שלשת הקהלות א"ה"ו. מי לא ידע את שמות הגאונים, גאוני ארץ, כמו בעהמ"ח „בית הלל" ובעהמ"ח „שו"ת כנסת יחזקאל" ור' יהונתן אייבעשיץ ובר פלוגתיה ר' יעקב עמדין זצ"ל ואת כל הקורות אותם בקהלות ההם. אך רק מעטים המה היודעים, כי רבנים גדולים ומפורסמים ישבו על כסא הבית דין הגדול הזה במשך דורות רבים לפניהם ואחריהם ועוד יצער מספר היודעים את הסבה, מה ראו על ככה שלש קהלות שונות, הנמצאות מלבד זה גם תחת ממשלות שונות — המבורג בתור ממשלת אזרחים (רעפובליק), ואלטונא וואנדסבעק תחת ממשלת דינימרק — להתאחד לקהלה אחת ורועה אחד לכלם, וכן את סבת התפרדותן אחרי כן עד היום הזה.

והנה לכבוד התורה ולכבוד נושאי דגלה הרבנים הגדולים שכהנו פאר בשלשת הקהלות הנ"ל כמאתים שנה, לבל יפקד שמם וזכר פעולותיהם בדברי ימינו, לא חשכתי מעמל נפשי ואספתי ולקטתי מפנקסאות הקהלות, מהארכיון של הממשלה ומפי סופרים וספרים די הומר, למען הפיץ אור יקרות על העתים ההן ועל גבורי הרוח אנשי השם הפועלים בהנה. עד כמה עלתה זאת בידי לא לי להוציא משפט, הקורא הנבון, היודע עד כמה קשה עבודה כזאת, ישפוט בעצמו.

ולקיים „והיה עיניך רואות את מוריך" השתדלתי להשיג מכמה רבנים של התקופה הגדולה הזאת גם את תמונותיהם.

ועל דבר סבת התאחדות שלשת הקהלות הנ"ל תחת רועה אחד, ועל התפרדותן אחרי כן הנני להודיע בפתח שער ספרי זה, כי פה מקומו.

העיר אלטונא הסמוכה להמבורג, עמדה לפנים תחת ממשלת השר שויענבורג. ואחר מות השר בלא יורש עצר, עברה ממשלתו לממשלת דינימרק. — בתחלה נקרא שם העיר „אלטנא" ואח"כ „אלטנוי" (עיין בספר „נחלת שבעה" בהסכמת הרב ר' מאיר בר' בנימין וואלף אשכנזי) ואח"כ אלטונא עד היום הזה. — מתי נוסדה קהלת אלטונא אין לדעת בדיוק, אך בדברי ימי העיר אלטונא נמצא כי בשנת שע"א (1611) באו יהודים בפעם הראשונה לשם, וכן נדע כי מיסד

הקהלה היה ר׳ שמואל בר׳ יהודה, כפי הרשום על מצבת קבורתו: פ״נ הישיש כמר שמואל בר׳ יהודה שעל ידו נתישבה קהלת אלטונא, נפטר יום ג׳ ר״ח אלול שפ״א לפ״ק. גם זאת נדע מהארכיון של ממשלת העיר, כי בשנת שפ״ז (1627) היה על היהודים היושבים באלטונא לשלם לאוצר המלך קס״ד שקל דמי שמירתם (שוין־געלד בלע״ז). בשנת ת״א (1641) נתן המלך קריסטיאן הרביעי רשות ליהודי אשכנז המתגוררים בה ליסד קהלת ישראל, לבנות להם בית הכנסת ולמנות עליהם רב ומורה דרך, גם נתן להרב הזה שמנו עליהם ולכל הבאים על כסא הרבנות אחריו תוקף ועוז לשפוט דיני ממונות וקנסות ולדיניו ופסקיו יהיה כח דינא דמלכותא, ורק דברים גדולים יובאו לפני המשפט העליון של המלכות.

העיר המבורג הנודעת ברכולתה וברוב סחרה, באניותיה השולחת לכל אפסי תבל ואיים רחוקים ובחופשת אזרחיה והוקיה הטובים, היתה בכל ימי הבינים וגם אחרי כן סגורה ומסוגרת לפני יהודי אשכנז, ורק בשנת ת״ח (1648) נזכרים היהודים בפעם הראשונה באופן רשמי (אפיציעלל) בהארכיון אשר להממשלה. רק היהודים גולי פורטוגאל היו הראשונים שהתישבו בה, ראשונה בתור פורטוגיזים סתם, ורק אחרי שנודעו מנהגיהם וטבעם בין האזרחים ואחרי הגבלות והוקים מעיקים שונים, עלתה בידם בחסד הסינאַט ליסד קהלת ישראל בהמבורג. וע״כ מובן מאליו, כי ליהודים האשכנזים הראשונים שהתישבו בהמבורג לא הי׳ כל חוקת קהלה, לא בית הכנסת ולא רב, לא מנהל ולא מורה דרך.

ובהיות אלטונא סמוכה להמבורג ושתיהן כעיר אחת ממש, ע״כ באו היהודים האשכנזים היושבים בהמבורג אל עדת אחיהם באלטונא והציעו לפניהם כי אין להם כל המכשירים הנצרכים לקהלת ישראל. וכל חפצם ורצונם שיעשו עמהם אגודה וקהלה אחת ומלך — מאן מלכי רבנן — אחד ימלך עליהם ובית דין אחד ישפט את כלם. וגם קהלת וונדסבק הסמוכה לשתיהן יחד ואשר הסתה אז ג״כ בצל מושל דינימרק נתנה ידה להן, ובכן נוסדה הקהלה המשולשת אה״ו, ואשר לרוב השיבותה ויקר ערכה בזמן ההוא המליץ עליה הגאון ר״י אייבע־שיין בנסעו לשם ממיין לשבת על כסא הרבנות שם כי א״ו״ה למושב לו.

במרוצת העתים נראתה בזה גם יד ההשגחה העליונה, כי כאשר באו האויבים אל העיר האחת וישימו עליה מצור נשאר ליהודים המחנה הנשאר לפליטה.

הן חוט המשולש לא במהרה ינתק, אך פעם אחת נתק החוט, התפוררה האחדות, והחבילה נתפרדה, והיה זה בימי הרב הג׳ ר׳ מאיר אשכנזי באלטונא והרב ר׳ יעקב ששפורט חכם הפורטוגיזים בהמבורג, אך בימי ר׳ הלל ברי נפתלי הירץ בשנת ת״ל (1670) התפשרו שני הצדדים והסכימו פרנסי שלשת הקהלות ומנהיגיהן להיות עוד הפעם לקהלה אחת, עד שנגברה יד נפאליון הראשון והוא צוה על קהלת ישראל בהמבורג בחזקת היד להפרד מאלטונא רעותה, וכן היה.

ובכל זאת עוד היה הבית דין באלטונא עומד וקים ודן דיני ממונות ודיני קנסות בכל תוקף ועוז כבימים מקדם, עד אשר יצאה פקודה מאת המלך פרעדעריק השביעי בשנת תרכ״ג (1863), כי משפט אחד וספר חוקים אחד לכל יושבי ארצו, כיהודים כנוצרים. והרב האחרון שישב כסאות למשפט באלטונא היה הרב הג׳ ר׳ יעקב עטטלינגער זצ״ל.

בטרם הפרדי מאת פניך, קורא יקר! הנני להעירך על דבר אחד והוא, כי אנכי לרגל מלאכתי עסקתי בספרי זה רק בדברי ימי הרבנים ראשי הב״ד, ועל כן לא יפלא בעיניך אם לא תמצא את שמות גדולי ארץ שחיו והרביצו תורה בקהלות א״ה״ו בכל העת הארוכה הזאת נקובים בספרי זה כהמאורות הגדולים ר׳ שמואל בר׳ יוסף מחבר ספר „עולת תמיד״ ו„עולת שבת״, הרה״ג ר׳ מנחם ציון, מחבר ספר „נחמת ציון״, הרה״ג ר׳ אפרים העקשער, מחבר ספר „עוללות אפרים״, „שו״ת אדני פז״ ו„לוית חן״, ר׳ שמשון בלאך, הנקרא בפי כל ר׳ שמשון חסיד, שחיבר תוספות חדשים על משניות, והרב הגאון ר׳ יעקב עמדין (יעב״ץ) ועוד. וכאשר יעזרני ה׳ להוציא לאור את החלק השני מספרי זה, אז יבא כל אחד על מקומו, וגם שמות הדיינים וכל חכמי ופרנסי קהלות א״ה״ו ומנהיגיהן יזָכרו לטוב, למען ידע דור אחרון מה פעלו ועשו הדורות הקודמים, וילכו בעקבותם גם המה.

ועוד באתי להודיע, כי מהרב הגאון ר׳ יהונתן אייבעשיץ לא כתבתי רק מה שנוגע לתולדות ימי חייו וקורותיו בפה, מענין הקמיעות עצמן לא הבאתי כלום לא הן ולא פרושן, יען כי הם כבר נדפסו בסוף ספרו לוחות העדות, ומי בדור הזה יוכל לומר אני אדון ואדין בזה כי

כוונתו לא כפירושו היה, מאחר שהגאון ר׳ יהונתן נשבע עליו בשבועה ואדם יראה לעינים! וגם הסכימו על פירושו גאוני ארץ, כאשר סידר המכתבים והסכמותיהם הגאון ר׳ יהונתן בספרו לוחות העדות! ומה שמתנגדיו שנו והלפו פשר דבריו, הלא ג״כ כבר מלתם אמורים בספריהם אשר אביאם אי״ה בחלק השני אצל הרב הגאון ר׳ יעקב עמדין, לכן קצרתי בענין הקמיעות עצמן ורק ציינתי והראיתי מקום על הספרים שיוכל הקורא לעיין ולמצוא שם את דבריהם.

נאום הכותב לכבוד התורה ולומדיה וזכות הצדיקים הגאונים אשר הצבתי זכרונם בספרי יעמוד לי שלא ימוש התורה מפי ומפי זרעי עד עולם, כעתירת

הק׳ יחזקאל דוקקעס, יושב בבהמ״ד דקל״ו באלטונא.

בחדש ניסן, שנת תרס״ג לפ״ק.

מ כ ת ב.

כבוד הרב וכו' — — — מוהר"ר יחזקאל דוקעס נ"י יושב בבית המדרש דקלויז באלטונא.

מכתבו מן כ"ג אדר בא לנכון לידי, בו הודיעני כי ישלח אלי הגליונות מדי צאתם מבית הדפוס מספרו „אוה למושב" הכולל תולדות חיי הרבנים אשר שמשו בקודש בשליש קהלות אלטונא, האמבורג, וואנדסבעק, ומבקש ממני להגיד משפטי על מלאכתו, גם להעיר במקום שיש להעיר. והנה קבלתי כעת לנכון הגליונות, וכאשר שמתי עיני בם, ראיתי כי מלאכתו טובה מאד, וכלה אומרת כבוד, ואך למותר להרבות בשבח הספר, כי מי מהקוראים המחבבים קדמוניות ישראל, והמבקשים לדעת תולדות גדולי ישראל שהגדילו לעשות חיל בתורה ובחכמה, לא ידעו להוקיר המלאכה הכבידה והעצומה אשר הביא במחנה העברים, הרבה יגע ועמל ובשקידה רבה ובבקיאות נפלאה עבד להעלות פנינים ממעמקי החקירה והדרישה. במלאכתו זאת עשה שם ושארית לרבנים וגאונים, גם הביא את תמונתם ונוסח מצבותם, הספר הזה יעשה לו שם תהלה כי הגדיל לעשות. ולעשות רצונו הפצתי עברתי על הגליונות, והנה אנכי שולח אליו בזה איזה דברים אשר מצאתי להעיר מדי העברתי עיני בחבורו היקר, ומוכרח לקצר במקום שהי' ראוי להאריך, יען כי האיין עלי לאמר כלה מעשיך, ואם ימצא חפץ בהם ישמח לבי.

והנה אחלה את כבודו לתת תודה בשמי להמו"ל החכם השלם רש"א גרעבער אשר הוזיל זהב מכיסו להוציא הספר היקר הזה על הוצאות שלו ברוב פאר ויופי, אקוה כי דורשי קדמוניות ישרון לא יקפצו ידם מלקנות הספר מידו, למען יוכל להוציא גם חלק שני לאור עולם.

דברי החותם ברגשי כבוד

לבוב, כ"ב אייר תרס"ג. **שלמה באבער.**

הערות

א) (צד 2) הביא וז"ל: מתי נפטר הרב ר' דוד בר מנחם לא ידענו בבירור, אבל בשנת תי"ג כשנפטר בנו ה"ר אליהו הי' אביו ה"ר דוד עוד בחיים, כאשר נראה ממצבה שלו שחרות עליה ה"ר אליהו בן ה"ר דוד שלי"ט. הכוונה כי חרות „שלי"ט" והוא ר"ת שיחיה לאורך ימים טובים. אבל כאשר הביא שם נוסחת המצבה חרות עליה „שליט" לא „שליט" ואולי הוא שם כנוי שלו.

ב) (צד 3) ה"ר מאיר ב"ר בנימין וואלף אשכנזי, והעיר שם בהערה ואפשר שזה הוא הרב ר' מאיר בן בנימין וואלף שהיה ראב"ד באפטא וחילם, (מאיר) בן מה"ו אברהם בן מה"ו ליפמאן מלובלין וציין על זה לוחות זכרון 33

אנשי שם 224 ע"כ. מלת „מאיר" הסגרתי כי נדפס בטעות, והכוונה ר' בנימין וואלף הי' בן ר' אברהם ב"ר ליפמאן. גם יש לתקן אנשי שם 234 במקום 224 כמו שהובא לנכון בלוחות זכרון שם. ושם בספרי אנשי שם הארכתי לדבר אדותיו והבאתי כי שמו הכנוי היה היילפרין לא אשכנזי, ואין זה ה"ר מאיר ב"ר בנימין וואלף אשכנזי ראב"ד באלטונא, וה"ר מאיר ב"ר בנימין וואלף שהי' אב"ד באפטא, נתקבל אח"כ לאב"ד בלובלין כמבואר בראש הסכמתו לס' זרע בירך שלישי, גם בהסכמתו לס' דרש משה, ונפטר בלובלין בשנת תפ"ג, ומצבתו נעתקה בס' קורות היהודים בלובלין צד 68, ועיין גם הגרן צד 48 מה שכתב אדותיו הרב הגאון הר"י לעווינשטיין, כמו שהבאתי בהערות שלי לספר הנ"ל צד 169, ושם העירותי ג"כ כי נוסח המצבה מתוקן יותר בס' דעת קדושים באבני קודש סי' 35.

ג) (צד 4) הרב ר' יעקב ששפורט הביא כי נתהרהר ריב בינו ובין הרב ר' מאיר ע"כ. הוא הי' אב"ד לספרדים בהאמבורג, ואח"כ לאב"ד באמשטרדאם, ונפטר בשנת תנ"ח, עיין הכרמל שנה ראשונה גליון 39.

ד) (צד 5) הביא בשנת תכ"ט התגורר באלטונא בדרך עברו מפראנקפורט לפולין הרב הג מוהר"ר אהרן שמואל קאיידנובר בעל ברכת הזבח ותפארת שמואל. עיין אודותיו בס' קריה נאמנה צד 80 ובעיר הצדק סי' י"ז, ובאור החיים צד 149. ובכלילת יופי ח"ב דף נ"ז.

ה) (שם) הביא ה"ר הלל ב"ר נפתלי הירץ נולד בשנת שע"ה בזאלקווא כי שם מקום מנוחת אבותיו ה"ר נפתלי הירץ הנפטר יום א' ה' אייר שצ"ח בן ה"ר שמואל מק"ק בריסק. ע"כ. והנה ה"ר הלל לא נולד בזאלקווא, גם בזאלקווא אין מקום מנוחת אביו ה"ר נפתלי הירץ. וזה שנפטר ה' אייר שצ"ח הוא ר' נפתלי הירץ ב"ר אהרן זעליג, והבאתי נוסח מצבתו בספרי קריה נשגבה סי' רמ"ג, וה"ר נפתלי הירץ אביו של הרב בית הלל הוא בן ה"ר שמואל פרנס דד"א בק"ק בריסק דליטא, כמו שהבאתי בקריה נשגבה סי' כ"ד ובהערה לסי' ס"ט ע"ש. ושם דברתי אודותיו בארוכה. ומה שהביא שנמצא בפנקס העיר זאלקווא התימת ידו משנת תמ"ט. בספרי הנ"ל הבאתי כי נמצא בפנקס חתימת ידו משנת תמ"ה ומשנת תמ"ה ותמ"ט ונעלם ממני המקור אשר שאב שחתום בפנקס בשנת תמ"ט, כי הפנקס הי' מונח בקרן זוית, ולא השתמש בו איש אחר זולתי.

ו) (צד 6) ובווילנא הי' גדול שמו ונעשה חבר לרבו הרב בעל חלקת מחוקק, ע"כ. הוא הי' אחד מבית דינו של הגאון בעל חלקת מחוקק, וקרא אותו בשם מורי ורבי, כמבואר בתשובתו הנדפסת בשו"ת אמונת שמואל סי' נ"ב.

ז) (צד 7) הביא כי הסכים על משניות משנת ת"ל ועל ספר עולת שבת תל"ד. עיין קריה נשגבה כי כן הבאתי ג"כ שם ורשמתי עוד הסכמות הנמצאות ממנו ע"ש.

ח) (שם) ובנו (של הרב בית הלל) ה"ר זעליג אהרן הי' ראש ומנהיג בק"ק זאלקווא והביא את נוסח מצבתו. אודותיו דברתי בקריה נשגבה סי' כ"ב והבאתי אנה נמצא התימתו בפנקס גם הבאתי נוסח המצבה שלו אשר נעתקה למעני. ובמקום „בדברו לפני מלכו של עולם", נעתק למעני „בעמדו לפני מלכו

של עולם, גם במקום „ביום חמשה עשר" נעתק למעני „בעשרים בו" גם חסר בהנוסח שהביא מלת „נפטר" ומלת „הישיש".

ט) (צד 9) ובשנת תמ"ח לקח הרב חכם צבי את בת ה"ר משלם זלמן מירלס ניימארק ע"כ. התחתן עמו בבערלין בנו של ה"ר משלם זלמן מירלס, הוא הרב מוהר"ר זאב וואלף מירלס, ונתן לו את אחותו מרת שרה לאשה. יהה זאב וואלף מירלס הי' ג"כ ממגורשי וויען, והי' מגדולי העיר בערלין, עיין כלילת יופי דף צ"א, והוא הוציא לאור מחדש עוד בחיי אביו את ספרי האורים, והוסיף עליהם גם ס' בדק הבית, וס' ברכי משה, והדפיסם בבערלין תס"ג.

י) (שם) וכן דרש באלטונא הרה"ג מו"ה אברהם ברודא שבא לשם על נשואי בנו ר' משה אב"ד דק"ק אנשבאך ע"כ. עיין אדות ה"ר אברהם ברודא באור החיים סי' 66, והביא שם ג"כ המעשה שהי' ה"ר אברהם ברודא על חתונת בנו ה"ר משה עם בת ר' ישמעאל פירשט בימי הרב מוהר"ר זלמן מירליש ע"ש.

יא) (שם) גם הרב הגאון מוה"ר גבריאל ב"ר יהודה ליב עשקעלעס אב"ד דק"ק ניקאלסבורג ודק"ק וויען היה באלטונא על נשואי בנו ודרש בבית הכנסת ע"כ. הוא היה רב=מדיני ונפטר בשנת תע"ת ובס' קבוצת חכמים צד קמ"ה הובא נוסח מצבתו.

יב) (שם) גם עבר דרך האמבורג הרב הקדוש הגאון מו"ה אהרן בן הרה"ג מו"ה משה תאומים בעל מחבר ס' מטה אהרן ובגדי אהרן ודרש בביה"כ באלטונא. ע"כ. לא הביא שהי' אב"ד בוואורמס ומשם נבחר לאב"ד בעיר קראקא, ונסע מוואורמס בסוף שנת תמ"ז, ובא לקראקא באמצע שנת ת"ן, כי נתעכב בדרך, ובשנת תמ"ט עבר דרך עיר האמבורג, ושם כתב תשובתו להגאון מו"ה אליקום געץ בעל שו"ת אבן השוהם, והיא נדפסה שם בסימן מ"ה, ועיין כלילת יופי ה"ב דף קמ"ז, ועיין אודותיו בעיר הצדק סי' י"ט, ובכנסת ישראל צד 88, ופה קצר המצע מהשתרע.

יג) פה המקום להוסיף על אלה אשר עברו דרך האמבורג את הרב הגאון המקובל מו"ה יהודה ליב ב"ר יוסף, אשר הוציא לאור ספרים רבים ועלה האיש מעירו עיר פינסק ודרש ברבים ובא ג"כ לעיר האמבורג, ושם לקח ג"כ דברים עם הגאון האב"ד דשם מו"ה זלמן מירליש, ועם התנו הגאון בעל חכם צבי, כמו שהביא בעל כלילת יופי ח"ב דף קכ"ב.

יד) (צד 0) וישב הרב ר' זלמן מירלס על כסא רבנות כ"ו שנים ומת בן פ"ג שנים כ"ב כסליו תס"ז. בכנסת ישראל צד 3ꞏ8 בטעות תמ"ז וצ"ל תס"ז.

טו) (שם) בן של ה"ר זלמן מירלס הי' מו"ה וואלף בבערלין. עיין מה שהבאתי לעיל בסי' ט'.

טז) (צד 11) אחת מבנותיו של ה"ר זלמן מירליש היתה אשת הגאון ר' יצחק אייזיק גינצבורג. ולא העיר מי הוא, וראיתי בס' תולדות משפחת גינצבורג מאת החכם המהולל ר' דוד מגיד מפ"ב שהביא הגאון ר' יצחק אייזיק גינצבורג הוא בן ה"ר שאול גינצבורג אבד"ק פינסק, ור' יצחק אייזיק לקח לו את בת הגאון ר' זלמן מירליש אבד"ק האמבורג לאשה, וישב על כסא הרבנות בקהלת דריבין ברוסיא (פלך מאָהליב). ובס' אלף המגן להג"מ יצחק שפירא המסכים הוא

ה"ר יצחק אייזיק הנ"ל, וחותם בהרב הגדול כמו"ה שאול גינצבורג חופ"ק דריבין במדינת רוסיא, ביום ג' בהדש טבת תצ"א.

יז) (שם) הביא תולדות ה"ר צבי הירש אשכנזי (חכם צבי), שהי' בנו של ה"ר יעקב בן ה"ר בנימין אשכנזי. אדות ה"ר יעקב עיין בספרי קריה נשגבה צד 85. ואדות הגאון בעל חכם צבי הארכתי בספרי אנשי שם סי' תע"ו. וכנראה לא ראה כל הכתוב שם, ושם בצד 189 הבאתי דברים מבנו הגאון הר"י עמדין אשר כתב בספרו מגלת ספר אשר הי' אז עוד בכ"י והעתיק לי דברים ממנו ידידי הרב החוקר מו"ה דוד כהנא, ועתה זכינו ויצא הספר לאור עולם ע"י הנ"ל (ווארשוי תרנ"ז) ובספר הזה נמצא עוד הרבה דברים אדות אביו החכם צבי.

יח) (צד 15) הביא פעם אחת דרש ה"ר דוד ניטא האב"ד של ספרדים בלונדון בעהמ"ח מטה דן דרוש על ענין הטבע והשדו אותו שהוא מצד המינים ויתרצו לכתוב להחכם צבי והצטדק לר' דוד ניטא. ע"כ. ספרו מטה דן מכונה בשם כוזרי שני. ובשנת תס"ב כבר ישב על כסאו בלונדון כמבואר בסוף ספרו מטה דן סי' שס"ב. והוא הי' נכבד ויקר מאד בעיני הגאון החכם צבי והוא עמד לימינו בענין הדרוש אשר דרש כאשר באו הדברים ברוב ענין בשו"ת חכם צבי סי' י"ח. עיין כלילת יופי ח"א דף צ"ה.

יט) שם) הביא בהערה איזה דברים אדות הרב המקובל ר' שלמה אאילוין שהי' בתחילה כשישב על כסא רבנות בלונדון מאוהבי החכם צבי, אך כאשר בא ה"ר שלמה אאילוין לאב"ד באמסטרדאם לא הי' שלום ביניהם ע"כ. בשנת תנ"ו עדיין הי' יושב ה"ר שלמה על כסאו בלונדון ואח"כ נקרא לכהן פאר באמסטרדם והאריך על כסאו גם בשנת תע"ט שאז בא בהסכמה על ספר עיר דוד מהגאון ר' דוד לידא ז"ל שנדפס בשנה ההיא באמסטרדם ועל הדפסת האלפסי באמסטרדם בשנת ת"פ.

כ) (צד 16) הביא נוסח המצבה עפ"י ס' מצבת קודש. נוסח המצבה אשר הקים בנו הגאון יעב"ץ נדפס בקונטרס יציב פתגם (אלטונא ת"ק) והוא משונה מאשר הביא בעל מצב"ק ח"א 1 סי' י"ב ועוד ח"א 2 סי' ס"ח וכן נמצאת העתקה בתולדות יעב"ץ הוספה שניה והעתקתיה בספרי אנשי שם צד 190 ומה שהביא רומ' „מה לדור שאבד מנהיגה" צ"ל „אוי לדור".

כא) (צד 17) הביא הספרים שחיבר החכם צבי. עיין בספרי אנשי שם צד 191 שם הבאתי אנה מובאים דבריו, וכן ההסכמות אשר נתן על ספרים.

כב) (שם) הביא תולדות החכם צבי: א) הרב הגאון ה"ר יעקב עמדין, הוא יעב"ץ נולד ט"ו סיון תנ"ח והלך לעולמו יום ו' עש"ק א' דר"ח אייר תקל"ו. ובעצמו כתב תולדתו בספרו מגלת ספר.

כג) (שם) ב) היה הרב הגאון ר' אפרים אשכנזי. מנוחתו כבוד בעיר לבוב, עיין אנשי שם סי' ט"ז, והגאון יעב"ץ לקח את בתו בזוג שלישי ה"ה מרת בתיה צביה.

כד) (שם) ג) היה הגאון מהו' נתן אשכנזי בעיר בראדי. הוא אבי הגאון מו"ה יעקב משה אבד"ק זבארוב בעל ספר חדושי הלכות על כריתות, שנדפסו בס' מקור חיים לבנו הגאון מו"ה יעקב אבד"ק ליסא בעל ספר חות דעת ונתיבות

המשפט, ועוד שאר ספרים, וכן הי' הגאון ה"ר נתן הנ"ל אבי הגאון מו"ה אפרים מ"מ בבראדי, ובצל"ח פסחים דף ג' הובא חדוש משמו, ויש לו הסכמה בס' עמוד העבודה.

כה) (שם) ד) היה ה"ר דוד. בס' מגלת ספר הביא הגאון יעב"ץ שעשה עמו שידוך עם הג' ר' יוזפא אוסטרא.

כו) (שם) ה) הי' הגאון ה"ר אברהם משלם זלמן אבד"ק אוסטרוהא. הוא היה ג"כ אבד"ק לונדן חבר שו"ת וחדושים והביא בספרו גם איזה שו"ת מאביו (החכם צבי) ונדפס בקאריין שנת תקמ"ג ע"י בנו ה"ר צבי הירש אבד"ק אסטרא, ויש לו הסכמה בס' ברוך מבנים אשר, כמו שהבאתי באנשי שם צד 191.

כז) רו"מ הביא כי הי' חמשה בנים להגאון חכם צבי. ובספרי אנשי שם הבאתי כי הי' לו עוד בן אחד הגאון מו"ה אליקים געציל האבד"ק ראקווי, ובנו היה ה"ר חיים מרגליות מלבוב.

כח) (שם) הביא מבנותיו (של החכם צבי) היתה מ' מרים אשת הגאון ה"ר אריה ליב בה"ר שאול מקראקא אבד"ק אמסטערדם. עיין אנשי שם צד 191 שהבאתי אנה נמצא ממנו הסכמות ואנה הובאו חדושיו והוא אשר בא על ההתוכ אדות הקמיעות בשפת אחת ולשון זהורית, ונפטר שביעי של פסח תקט"ו, וגיסו הגאון יעב"ץ הספידו, ונדפס בס' שאגת אריה (אמס' תקט"ו, ואשתו נפטרה בחודש תמוז תקי"ג.

כט) (שם) עוד בת היה לו ושמה רחל אשת הגאון מו"ה יצחק אבד"ק געשטוויז בנו של מהר"ם אייזענשטאדט. אח"כ הי' ה"ר יצחק אבד"ק בראלי, ואביו מהר"ם אייזענשטאדט הוא בעל שו"ת פנים מאירות, וע"ש בח"ב סי' קכ"ב, והוא נזכר בשו"ת מאמר מרדכי למהר"ם מדיסלדארף בסי' כ"ג שם, בתשובת גיסו הגאון ה"ר אריה ליב מאמסטרדם.

ל) (שם) ובת אחת היתה אשת הגאון ה"ר משה אבד"ק זלאטשוב. הוא בן הגאון ה"ר אליעזר רוקח אבד"ק אמסטערדם, ובספרו ארבעה טורי אבן הובאו חדושים מבנו הנ"ל.

לא) (שם) הביא בת אחת מתה באמשטרדם בילדותה (מגלת ספר). במגלת ספר צד 69 הביא אחותו הצעירה שמה דבורה היא נשאת לנכד הרב ר' יואל מאוסטרא. אודות ה"ר יואל היילפרין אבד"ק אסטרא עיין אנשי שם סי' ר"ח.

לב) יש להוסיף כי עוד בת אחת היתה לו כמו שהובא במגלת ספר צד 67 כי בת היתה לאביו החכם צבי ושמה לאה ונשאת בזווג שני להרב ר"מ בנו של הגאון אב"ד באמסטרדם.

לג) (צד 18) ה"ר משה זיסקינד רוטנבורג. בן הרה"ג מו"ה מרדכי זיסקינד אבד"ק וויטצענהייזען ולובלין. אדות אביו מהר"ם זיסקינד עיין כנסת ישראל לרש"י פין צד 314 ובס' קורות היהודים בלובלין מהחכם השלם ה"ר שלמה ברוך ניסענבוים (לובלין תר"ס) צד 66.

לד) (שם) ה"ר משה הנ"ל נשא בתו של הקצין ר' ישראל פיורשט. עיין מגלת ספר צד 22.

לה) (שם) ואחר מות הראב"ד מו"ה משלם זלמן מירלס רצו בני הקהלה דאלטונא לקבל עליהם את ה"ר משה זיסקינד לאב"ד ור"מ ובפרט הקצין ר' יששכר בער כהן. עיין תולדתו מאת הרב החוקר דר' קויפמאן ז"ל במאנאטסשריפט משנת תרנ"ו צד 220.

לו) (צד 20) בנוסח המצבה בהגאון מוה"ר זיסקינד רוטנבורג נשמט אות מ וצ"ל בהגאון מוהר"ם זיסקינד.

לז) (צד 21) הביא הר"ר יחזקאל קצנאלבויגן נין להרב הגאון מוהר"ר אברהם אשכנזי אבד"ק לבוב אנשי שם ע"כ. הוא באנשי שם סי' ה' ושם הארכתי אודותיו.

לח) ונכד בעל משאת בנימין. עיין באנשי שם צד 3 הבאתי מחותנו של הגאון ה"ר אברהם אשכנזי הי' הרב בעל משאת בנימין אשר השיב לו בענין עגונה ונדפסה התשובה בס' משאת בנימין סי' צ"ג.

לט) (צד 26) הרב הגאון מו"ה יחזקאל הנ"ל נפטר ח"י אב תק"ט. טעות הוא כי בצד 28 הביא נוסח המצבה שנפטר יום ד' כ"ג תמוז תק"ט ובכנסת ישראל צד 518 הביא שמת כ"ז תמוז תק"ט, יש לתקן כ"ג תמוז.

מ) (שם) בנו של הגאון ה"ר יחזקאל הנ"ל הי' הגאון מוהר"ר דוד קצנאלבויגן אב"ד דק"ק קידאן. יש להוסיף כי בנו של הג' ר' דוד היה ה"ר אברהם אב"ד בסלוצק בשנת תקי"ב, ומשם כתב להגאון ה"ר יונתן אייבעשיץ מכתב בדבר הקמיעות, רק משנת תק"ך ואילך היה בבריסק, וחתום בהסכמה לס' מים עמוקים אב"ד דק"ק בריסק, והי' עד תקס"ו ובכלל, כן הובא בעיר תהלה צד 30 וע"ע שם צד 170.

מא) (צד 29) הביא מצבת אשתו של הגאון ר' יחזקאל הנ"ל שהיתה בת הקצין ר' זלמן מבריסק, הובא בעיר תהלה צד 171, והרב ר' יחזקאל הנ"ל מזכירו בכפרו כנסת יחזקאל בהקדמתו.

מב) (צד 29) הביא תולדות הגאון ה"ר יהונתן אייבעשיץ ז"ל ודבריו אשר כתב אודותיו ערוכים בטוב טעם ודעת. וכבר נשפך הרבה דיו אדות הריב בינו ובין הגאון ה"ר יעקב עמדין ז"ל על דבר הקמיעות, והויך אשר כתב הרה"ח קלעמפערער נמצא גם תולדתו מהחכם גאסטפריינד נדפסה במגיד משנה להמגיד בשנת תרל"ט וגם במחברת מיוחדת. גם כתב אודותיו החוקר ה"ר שמואל יוסף פין בכנסת ישראל צד 423. וקצר פה המצע מהשתרע ואביא רק כי בספרי קריה נשגבה בראש דבר סי' ט"ו הבאתי כי בעיר זאלקווא נתן החרם הגדול *) מגדולי ישראל בשנת תקי"א אשר באו לסייע להגאון מו"ה יהונתן אייבשיטץ ז"ל ונדפס בס' לוחות העדות דפוס אלטונא ובדפוסים אחרונים השמיטו המדפיסים שמות החותמים ואלה הם אשר באו על החתום: הגאון מו"ה נפתלי הירץ סג"ל הורוויץ ז"ל (שהיה אב"ד בזאלקווא) ואח"כ באו עוד י"ג התימות ה"ר צבי יוסף ב"ר יצחק סג"ל, ה"ר שאול ב"ר פנחס מלובלין, ה"ר משה פנחס בר"א ר"ח מלובלין, ה"ר משה ב"ר אברהם, ה"ר נפתלי הירץ ב"ר משה מבראדי, ה"ר יהודה ליב ב"ר יהודה

*) בטעות נדפס שם נתן החכם הגדול וצ"ל נתן החרם הגדול.

משה, ה"ר אהרן ב"ר יוסף, ה"ר בנימין ב"ר יעקובי סג"ל מדובנא, ה"ר הלל ב"ר שלמה, ה"ר יוסף ב"ר משה, ה"ר יהודה משה ב"ר שמואל והבאתי כלם בספרי הנ"ל במקומותם למושבותם.

מג) (צד 53) הביא תולדות הגאון ה"ר יצחק הלוי הורוויטץ. התולדה הזאת הדפים בשמו החכם השלם מו"ה שמואל זיינוויל כהנא בספרו „ענף עץ אבות" צד 10 אשר יצא זה מקרוב לאור עולם. רק שם הוא קצת בקצרה.

מד) (שם) הביא רו"מ הוא הי' בן הגאון מו"ה יעקב יוקל אב"ד דק"ק בראדי וגלאגוי. החכם הנ"ל בספרו הנ"ל הביא בהערה 40 כי הוא הי' גם אב"ד באו"ה. והסכים בשנת תק"ו על ספר משחת אהרן, בשנת תק"ז ע"ס תבנית הבית, וע"ס תבנית אות יוסף, ובשנת תקי"א ע"ס מרכבת המשנה, וע"ס אבן העזר ונפטר י"ג אלול תקט"ו. והביא כן בשם ס' דעת קדושים צד 112 והביא עוד שם אשתו מ' רייזל היתה בת הג"מ ה"ר יהושע העשל אב"ד טרלי. הגאון מו"ה יהונתן אייבשיטץ מזכירו בספרו יערות דבש וקורא אותו שארו, והשאיר אחריו חידושים בכ"י להג"מ אברהם משולם הספידו בספרו דברי ר' משלם דף מ"ח.

מה) (שם) שם הביא ה"ג ה"ר יוקל הי' בן הגאון מו"ה מאיר הלוי הורוויטץ אבד"ק טיקטין שהי' בן הגאון ה"ר שמעלקא אבד"ק טארני בן הג"מ יהושע הארוך בן הגאון ה"ר פנחס הלוי הורוויטץ מקראקא. אודותם עיין בס' ענף עץ אבות הערה 41 42 43 44 ודבריו נכונים למבין.

מו) (צד 57) בנוסח המצבה שהביא נפטר אור ליום ג' ונקבר יום ו' אייר תקס"ז אות ס' לא נעתק יפה ועל האבן חרות אות כ' כי נפטר תקכ"ז כמו שהביא בעצמו ביום ב' ה' אייר תקכ"ז הספיד שלשה רבנים וחלה ונפטר אור ליום ג' וכן בפנקס הובא נפטר בחודש אייר שנת רבינו יצחק הלוי ועולה תקכ"ז. ובספר ענף עץ אבות צד 11 בהתולדה אשר נדפסה בשמו הובא נוסח המצבה נפטר אור ליום ג' ונקבר יום ג' י' אייר תקכ"ז יש לתקן ו' אייר במקום י' אייר שנדפס בטעות.

מז) פה יש להוסיף מה שהובא בענף עץ אבות שם אשתו מ' רייצא היתה בת ה"ר יעקב באב"ד מבראדי ונפטרה י"א תמוז תקט"ו. ואשתו השניה מ' בילא היתה בת גיסו ה"ר יצחק מבראדי.

מח) (צד 63) הביא תולדות ה"ג ה"ר רפאל כהן. את תולדתו כתב גם חתנו ה"ר אליעזר לייזר ריססער לבית קצענעלנבויגען בספרו זכר צדיק (אלטונא תקס"ה). גם הביא שתי הדרשות האחרונות אשר דרש וההספדים שנעשו עליו. וגם החכם הר"ל לאנדסהוט בספרו רבני בערלין הביא צד 81 דברים מהס' זכר צדיק. ועוד שם צד 87 האריך אדות הספר תורת יקותיאל מהג"מ רפאל כהן ועל הספר מצפה יקותיאל השגות על הספר תורת יקותיאל גם הביא שם הפסק מבו"ד צדק על דבר מצפה יקותיאל מן כ"א אדר תק"מ, וחתומים שם ששה דיינים מן אלטונא והאמבורג גם הביא שם הכרוז שהוכרז בבית הכנסת הגדולה באלטונא, ופסק דין על דבר החרם על ספר מצפה יקותיאל.

מט) (צד 74) הר"ר נח חיים צבי בערלין בן הרב מוהר"ר מאיר בערלין. יש לתקן בן הרב מוהר"ר אברהם מאיר בערלין כמו שחרות על המצבה שם.

נ) **(שם)** הביא כי אחיו של הגאון מו"ה נח חיים צבי בערלין הי' הרה"ג אריה ליב אבד"ק באמבערג ואח"כ בק"ק קאסל. בעל שם הגדולים החדש אות ל' סי' כ"ז הביא ה"ר ליב בערלין גאון מפורסם בדורו אבד"ק קאסיל ומדינת העסין וגאוני דורו הגאון מהרז"ך והגאון מו"ה צבי הירש מזאמושטש מפליגים בגדלתו מאד.

נא) **(צד 81)** בתולדות הגאון ה"ר צבי הירש מזאמושטש הביא כי נבחר ונתקבל לאב"ד בשליש קהלות או"ה בשנת **זה יצא ראשונה** נדפסו השלשה מלות באותיות גדולות ובאמת רק המלה **ראשונה** יש להציג באותיות גדולות ומספרה תקס"ב כי בשנה זו נתקבל לאב"ד ונפטר בשנת תקס"ז.

נב) **(צד 82)** הביא נוסח המצבה מהנ"ל וחרות עליה „הרב הגדול" וכאשר הובא בכנסת ישראל צד 281 הרות „הגאון הגדול".

שלמה באבער.

I.

הר"ר דוד בר מנחם הכהן.

הוא הראשון שנרשם במעמאָרבוך דקהלתנו לראב"ד. והוא היה בתחלה בהענוי וגם שם מקום מנוחת אביו האלוף החסיד המופלג בתורה מהור"ר מנחם בן כהר"ר דוד הכהן, נפטר בשנת שפ"ז (מעמאָרבוך דק"ק הענוי). והרב ר' דוד בא לכאן לפי השערתי בשנת ת"א, כי בשנה ההיא נתנה ליהודים הדרים באלטונא מאת המלכות בדענעמא־ק רשות לבנות להם בית הכנסת ולהתפלל שם כמנהגם, ולקנות מקום לבית הקברות בקעניגשטראססע, — גם נתן להם המלך רשות לקבל עליהם רב ומורה אשר ישפוט דיני ממונות וכל ריב בדיני ישראל בלא צירוף ערכאותיהם. וכערך מאתים שנה למן היום הזה היה בקהלה אלטונא לדין תורה ומשפט צדק כל תוקף ועוז המלך. כן כתוב בספר Historische Beschreibung der Stadt Altona, Ludolf Hinrich Schmidt. Seite 194 von Anno 1641. — Siehe Haarblicher S. 21.

והנה ע"ד הרב ר' דוד לא נמצא בקהלתנו שום דבר, אבל בספר הזכרונות של מרת גליקל האממלן, אשר העתיק בנה הרב ר' משה האממל סג"ל אב"ד דק"ק פייערשטאדף והובא לדפוס על ידי החכם החוקר פראפעססאר ד. קויפמאַנן, שם דף ל"א כתוב בזה"ל: „ר' דוד הענוי ע"ה איסט איין גדול הדור געוועזן, אונד דיא מרינה גיהאַט, אונד כמדומה לי אב"ד תוך פרישלאַנד געוועזן, דארנאך איסט ער תוך אלטונה קומען האבין זיא אים לשם פאַר איין אב"ד אויף גינומין".

בשנת ת"ח היה גירוש בהאמבורג והרבה מהמגורשים באו לאלטונא ומצאו כאן מקום פליטה, עיין Schudt, Jüdische Merkwürdigkeiten 373.

מתי נפטר הרב ר׳ דוד לא ידענו בבירור, אבל בשנת תי״ג, כשנפטר בנו ר׳ אליהו הכהן אשר היה נשוי לדודתה של גליקל האַממלן מרת אולק, והוא היה פרנס דקהלתנו ומת בחצי ימיו, באותו הזמן עוד אביו חי, כאשר נראה ממצבה שלו, שכתוב עליה: הר״ר אליהו בן מורינו הרב ר׳ דוד הכהן שלי״ט. וגם הרב ר׳ דוד מת בכאן אבל לא נמצאה מצבתו, רק בפנקס ישן דהחברה קדישא דקברנים דף א׳ כתוב: קרקע למהור״ר דוד כהן ולאשתו.

מתולדותיו נודעים לנו: בנו הנזכר לעיל, וזה נוסח מצבתו (גר. 918):

פה נטמן איש ישר ונאמן פרנס ומנהיג כמ״ה
אליהו בן מהור״ר דוד כ״ץ שִׁיל״ט נפטר תי״ג.

בנו השני (1248) מנהם בן הגאון אב״ד דוד כ״ץ נפטר בשנת תס״ט. — ועוד נמצא מצבת נכדו (גר. 478):

ציון הוקם לאיש הנכבד הגביר והישיש והזקן משה
יעקב בן פו״מ כמ״ר אליהו כהן נכד הגאון אב״ד
ד״ק ה״א מהור״ר דוד כ״ץ.

(גר. 1381):

נקבר הקצין פו״מ דק״ק אלטנא כ״מ מרדכי הכהן
בן פו״מ אליהו הכהן נין של ראב״ד דוד כהן.

והוא היה חמיו של הרב הגאון ר׳ יצחק שפירא חמיו של הרב הגאון ר׳ יונתן אייבענשיטץ, כאשר כתב בהקדמת פלתי: אשר ישבתי בבית זקיני הפו״מ ר׳ מרדכי כהן שתי שנים בשנת תע״ב תע״ג.

והוא חיבר ספר „מזמור לתודה״, נדפס באממשטרדם ת״ז.

ובמעמאָרבוך דקהלתנו כתוב: הגאון אב״ד מהור״ר דוד בר מנחם כהן ואשתו. וגם בניו ר׳ מנחם מן בן הגאב״ד דוד כהן ואשתו רחל בת יצחק.

II.

הר״ר מאיר בן בנימין וואלף אשכנזי. *)

זמן בא הרב הזה לכאן לא נודע לנו, אבל בשנת תכ״ד כבר היה בקהלתנו אב״ד. והתקנות בענין שותפות דבית עלמין באטטענזען נעשו תחת השגחתו.

והנה הר״ר מאיר היה הראשון המושל בשליש קהלות דהיינו קהל אלטונא, קהל אשכנזים דהאמבורג, וקהל וואנדסבעק, כאשר נראה מהתשובה אשר אעתיק לקמן, והרב ר׳ יעקב ששפורט בהאמבורג הפליג בתהילה מאד בשבחו, וכתב שהריפותו ועוצם פלפולו נודע, שהוא עוקר הרים וכו׳. ובשנת תו״ך היה מחלוקה גדולה בין אלטונא וקהל וואנדסבעק וזה תוכן הענין בקצור (עיין שאלות ותשובות ״אהל יעקב״ סימן רס״ו):

ק״ק אלטונא היו רוצים לכוף את ק״ק וואנדסבעק להיותם משועבדים אליהם בכל ההוצאות שיוציאו ובכל המסים שצריכים לתת לשר המדינה — ובני ק״ק וואנדסבעק היו צועקים לפני ב״ד של הרב יעקב ששפורט מהפרטוגיזים שהוא ידין את דינם ויריב את ריבם, להיות הבית דין הגדול היותר סמוך אליהם. והם הוכיחו בכמה ראיות ברורות שק״ק אלטונא מכרחת לצייתי דינא, וכן אמנם כתב הרב ר׳ יעקב ששפורט להדיינים ופרנסים דק״ק אלטונא שיבואו לפני בית דינו — אבל באלטונא הסתירו האגרת מהב״ד והשיבו מדעת עצמם שאינם רוצים לידון כי אם בפני דייני אשכנז—וזה חרה להר״ר יעקב ששפורט וכתב לפרנסי דקהל אלטונא: הנה ראוים אתם לעונש מצד שהולצים תפיליכם לפני הרב וגם לא צייתי דינא אתם. שממכתבכם נראה שהר״ב המובהק אב״ד ומ״צ כהר״ר מאיר נר״ו הוציא עצמו מכלל הסכמתכם ושלא מדעתו ורצונו נעשה מה שנעשה. וכתב בראיות ברורות שצריכים לבא לפני בית דינו — ולבסוף כתב וזה לשונו: ״ועוד היום הולקים כבוד להרב המובהק אב״ד מו״צ כמהור״ר מאיר נר״ו שכפי מה שיסכים מעלתו להשקיט ריב ומדון כן נעשו. שכבר ידוע לנו שמתוך הסידתו סילק והשך עצמו מן הדין לפרוק ממנו איבה״.

---

*) ואפשר שזה הוא הרב מאיר בן בנימין וואלף שהיה אחר זמן ראב״ד אפטא והילם —, מאיר בן מהור״ר אברהם בן מהור״ר ליפמאנן מלובלין (לוחות זכרון 33, אנשי שם S. 224).

מן האגרת הנ״ל נראה עד כמה גדול כבוד הר״ר מאיר בעיני הר״ר יעקב ששפורט.

בשנת תכ״ה עזב הרב ר׳ מאיר על איזה זמן את כסא רבנותו על תנאי שבאם לא יחזור לזמן המוגבל יקבלו רב אחר במקומו.

ובדרך הילוכו נתקבל לראב״ד דק״ק חילם. אבל לא רצה לילך לשם ושב לקהלתנו — וקהל אלטונא קבל אותו וק״ק האמבורג וואנדסבעק לא רצו לקבלו והיה תובע רבנותו מק״ק וואנדסבעק והם משיבים לו שכבר נפטרת הרבנות ממנו בלכתו מכאן וכבר קבלו רב אחר במקומו, והוא משיב שכשהלך מהם היה על תנאי שאם לא יחזור לכאן, והם טענו שבלא תנאי היה ובפרט שכבר נודע שנתקבל בין כך לאב״ד דק״ק חילם. ומתוך דבר זה נתחרחר ריב ומחלוקת גבירה בין הרב ר׳ מאיר ובין הרב יעקב ששפורט, שהיה פוסק שהמב״ג ונדס״ק כדין עושים, וכתב דברי מרורות על ה״ר מאיר וסיים משום דאחזי ליה ב׳ה׳ל׳מ׳ה דתלי בזקיפא וגמירא דלהוי ריש מתיבתא, וחילם חזי, לך ואכול בשמחה הלמך. והרב ר׳ יעקב ששפורט לא היה אז אב״ד בהאמבורג, אבל כולם שומעים לקולו. והרב ר׳ מאיר כתב אח״כ דברי התנצלות על עצמו, והוא השיב לו בסימן כ״ה: תשובה להחכם השלם רבא דעמיה, כמוהר״ר מאיר ראב״ד ומ״צ באלטונא, וכנראה מתוכן השאלה לא חזרו ק״ק המב״ג ונדס״ק אותו לרב עליהם, רק קיימו את הרב שקבלו במקומו בשתי הקהלות, ואז נתפרדה החבילה והאהדות בין שלש הקהלות.

והר״ר מאיר היה עד ראשית שנת תכ״ט בכאן, ואח״כ הלך, כמדומני, לק״ק חילם, כי באמת מצינו רב בעיר הילמא הג׳ מאיר בן מהור״ר בנימין וואלף, אשר נתן הסכמה על ספר „נתיב הישר״. ואולי הוא זה הרשום בספר אנשי השם סימן 343, ונדפסה ממנו הסכמה על ספר „נחלת שבעה״ משנת משיחינו.

וזה תוכן ההסכמה: הסכמת הגאון מהר״ר מאיר נר״ו אב״ד ור״מ דק״ק אלטונא והאמבורג — ביום ו׳ תכ״ז לפ״ק, הרב המופלא, עושה פלא, האלוף המרומם, התורני אב״ד ור״מ מהר״ר שמואל סג״ל נר״ו בא לצל קורתי, ובספרו קריתי· גם בע״פ עמו פלפלתי, ושאהבה נפשי מצאתי, ודעתו לשם שמים ראיתי, ע״כ להביא את ספרו בדפוס הסכמתי כ״ד ביום ו׳ ט״ו מנחם תכ״ז לפ״ק.

ונדפסה ממנו בספר שו״ת אהל יעקב שאלה כ״ד, כ״ה ותשובה על דברי התנצלותו בשנת תכ״ט ישקיט לפ״ק. לסדר אז תנקי מאלתי זאת.
ובספר חיי יהונתן מקלעמפעדער הביא שהרב ר׳ מאיר היה ראש ישיבה ואב״ד בשנת תכ״ו.

בשנת תכ״ט התגורר בכאן בדרך עברו מפראנקפורט לפולין יותר כחצי שנה הרב הג׳ אהרן שמואל קאיידנובר בהמ״ח ברכת הזבח ותפארת שמואל — ויחן את פני העיר, ותיקן לה תקנות הרבה שנכתבו בפראטאקאל דקהלתנו, י״ד פסקים, יום ב׳ מנחם אב תכ״ט.
וגם נדפסה בשו״ת „אהל יעקב״ שאלה כ״ט, ששאל השואל את הרב ר׳ אהרן שמואל באלטונא בענין שותפות שנשתתפו ראובן ושמעון בשבועה המורה, שבט תכ״ט. וגם עיין באור החיים № 317, ונזכרות התקנות הנ״ל בספר משפט שלום דף י״א.

III.

הר״ר הלל בר נפתלי הערץ.

נולד בשנת שע״ה בזאלקווע, כי שם מקום מנוחת אבותיו מהור״ר נפתלי הירץ הנפטר יום א׳ ה׳ אייר שצ״ה, בן המרומם הראש והראשון אשר שמו היה נודע בשערים המפורסם כמהר״ר שמואל מק״ק בריסק.— בילדותו למד אצל הרב הג׳ מהור״ר הירש דרשן בק״ק בריסק דליטא, כמו שכתב בספרו בית הלל יורה דעה סימן פ״ד, וגם למד אצל הרב הג׳ ר׳ משה בעל חלקת מחוקק (יורה דעה סימן רמ״ב) ואח״כ נתקבל לדיין בק״ק ווילנא. עיין יורה דעה סימן קפ״ז, שכתב בענין אשה שיש לה מכות ופצעים ואינה יכולה לטהר ולטבול תצא מתחת בעלה וכתב הוא ונראה דזה הדין דווקא בזמן הגמרא שלא נתפשט חרם דרבינו גרשון אבל בזמן הזה אין לכוף את האשה לגט בע״כ וכן נעשה מעשה בק״ק ווילנא בשנת ת״י לפ״ק שיצא פסק דין זה הלכה למעשה בק״ק ווילנא מפי הרב בעל חלקת מחוקק בצירוף הרב בעל ברכת הזבח וגם בצירוף אותי. ושם בווילנא נשא את אשתו מרת שרה בת האלוף המנהיג מק״ק ווילנא.

ובווילנא היה גדול שמו ונעשה חבר לרבו הרב חלקת מחוקק, כאשר נראה ממה שכתב בסימן קי"א בענין אם הולכין בדבר הפרוש מהרוב אחר הרוב, מעשה היה בק"ק ווילנא ונפסק מפי הרב הג' מהור"ר משה בעל חלקת מחוקק להתיר והסכים עמו הרב הג' יהושע מקראקא, אבל הרב מ"ה שמואל קיידנאוויער זצ"ל בעל ברכת הזבח וגם אנכי פסקנו להומרא ע"פ הדין של תורה. והנה אמר הג' בעל חלקת מחוקק בזה הלשון: אף שהדין נראה עמי להתיר אע"פ כן אני מסכים לדעתכם מאחר שאתם מטריפים וכן נפסק למעשה.

ואח"כ היה רב בכמה קהלות במדינת ליטא, כמו שכתב בנו בהקדמה. ובשנת ת"ל נתקבל לרב ושופט בק"ק אלטונא והאמבורג והוא היה בעל הוראה מפורסם בכל גלילות אשכנז כאשר העיד עליו הרב יעקב עמדען במגילת ספר דף ה': הרב החסיד בעל הוראה בית הלל ומובאים דבריו בכל פסקי אחרונים. בשנת תל"א ביום ה' י"ג מנחם נתאחדו קהל אלטונא עם קהל וואנדסבעק (אשר היו נפרדים מחמת קטטה בימי הרב ר' מאיר אשכנזי, כאשר הזכרתי לעיל) בכמה ענינים ואחת מהם שיקבלו עליהם מהיום ההוא והלאה את האב"ד דק"ק אלטונא לאב"ד עליהם באופן אשר יתפשרו עמו, כמו שהובא בספר אור החיים נו' 799, ובשנת תל"ה נבחר עוד לחמש שנים וגוף כתב הרבנות והתנאים על אדות בניו שהיו בכאן נמצאים ביד ר' חיים מיכל. ובפנקס דברי הימים בקהלתנו נכתב ממנו פסק מיום ג' ד' תשרי תל"ט בענין השותפות דבית עלמין באטטענזען, והי' אז בבית דינו הרב הג' ר' דוד בן ארי' יהודה מלידא, ועוד פסק שני מהה"מ פסח תל"ט, כל הדינים בענין בית חולים, ואורחים בין קהל אלטונא וואנדסבעק והי' בבית דינו הרב בנימין זאב בא"מ המאור הגדול מה"ו שמואל דרשן מקראקא בעהמ"ח עיר בנימין (פנקס דברי הימים דף 327). בשנת ת"ם נתקבל באריץ מולדתו בזאלקווע לר"מ ואב"ד וגם הלך לשם, ושם השלים את ספרו בית הלל, ונמצא בפנקס העיר בזאלקווע התימת ידו משנת תמ"ט.

הרב ר' הלל נפטר בחודש אב שנת ת"ן.

והוא חיבר ספר „בית הלל" על יורה דעה, הנדפס על ידי בנו הרב הג' משה אב"ד דק"ק קעמפען (דירנפורט, תנ"א) וגם נדפס חלק שני על אבן העזר והסכימו עליו רבנים דארבע ארצות ביארסלב תנ"א.

ועוד חיבר פירוש על אורח חיים וחושן משפט, ופירוש על כל התורה, ובסימן קצ"ה יורה דעה מביא בנו חדושים מחבורו על התורה,

גם נדפסו ממנו בשו״ת אהל יעקב מר״י שישפורט שאלה מ״ב בענין צוואת שכיב מרע בשנת תל״א, ובספר שו״ת אמונת שמואל סי׳ נ״ב, ובספר צמח צדק סימן קכ״ה, והוא הסכים על משניות באלטונא עם פירוש באר אברהם, ת״ל, ועל ספר עולת שבת ועולת תמיד, תל״ד.

ותולדותיו הנודעים לי: בנו הרב הגאון ר׳ משה אב״ד דק״ק קעמפען, ובנו הרב ר׳ אברהם, ובנו הר״ר זעליג אהרן שהיה ראש ומנהיג בק״ק זאלקווע, וזה נוסח מצבתו:

ואהרן בן שלש ושמונים שנה בדברו לפני מלכו של עולם בחודש החמישי ביום חמשה עשר שנת תצ״ד הראש ומנהיג התורני מהור״ר אהרן זעליג בן הרב הגאון המאה״ג מו״ה הלל זצ״ל בעל מחבר ס׳ בית הלל.

ואשתו מתה עודו בק״ק אלטונא וזה נוסח מצבתה (גר. 862, קענינשטראססע):

פה נטמנה אשת חיל — הגבירה הרבנית מהני נשים צדקניות נשי שאננות מ״ת שרה בת האלוף המנהיג דק״ק ווילנא היתה רבנית בק״ק אלטונא והאמבורג ובמצות ה׳ תמיד היתה מיומנית ולחיי עולם הבא היא מזומנית, — נפטרה ביום ש״ק ונקברה למחרתו יום א׳ י״ט מנחם תל״ה לפ״ק תנצב״ה עם שאר צדיקים וצדקניות שבג״ע אמן.

ובאלמעמאר־בוך נרשם: יזכור אלקים את נשמת הרב הגאון מהור״ר הלל ואשתו שרה.

IV.

הר"ר משלם זלמן מירלס ניימארק.

הראש ממשפחה זו היה מושבו בוואלערשטיין באשכנז והוא הגאון מהור"ר אהרן העליר. והוא הוליד את הגאון מהור"ר קאפל ובנו הוא הגאון מו"ה נפתלי הירש אב"ד בפולדא. והוא הוליד את הגאון ר' דוד מירלס אביו של ר' זלמן מירלס. כן כתב אחד מבני בניו ר' אהרן מירלס בעל בית אהרן (בערלין תקפ"ט). ואביו חי בק"ק וויען והיה אחד מגדולי והשובי העיר. ועיין על אדותו בס' „מגורשי וויען" של הפרופיסור דוד קויפמאנן דף כ"ז, שמזכיר שם שהיה ראש הקהל בוויען בשנת שפ"ו — צ"ו (דף נ"ט) ומת בשנת ת"י. ובנו הר"ר שלמה זלמן נולד, כנראה, בשנת שפ"ד, וגדל על ברכי תורה, ונשא את בת הרב הגאון מהור"ר יעקב אב"ד דק"ק וויען (עיין „דעת קדושים"). והרב ר' יעקב עמדען במגילת ספר דף י' (וגם נדפס במאספים משנת תק"ע) כתב וזה לשונו: משפחת מירלס המפורסמת מחסידי ק"ק ווינא הישנה המלאה לה אנשים נכבדים נדיבי ארץ אנשי מעשה וחסידים גדולים, בעלי תורה מופלגים וכל הגאונים שבאותו הדור דבקו בהם והתחתנו עמהם כי גדלה מאד מעלתם בתורה ביראה במעשים ובעושר. ובשנת ת"ל הגלה הרב ר' זלמן עם הגולה אשר הגלה מלך לעאפאלד הראשון ונתישב עם משפחתו במדינת מארק בבערלין, ושם ישב רק על התורה ואח"כ עסק גם בצרכי קהלה ויסד בשנת תל"ו חברה קדישא דקברנים והיה ראש של החברה. ובשנת תל"ה רצה לילך איזה שבועות לוויען להלות מעות לקורפירסטען כי היה גדול ונכבד בבית השרים והמלכות. (עיין „מגורשי וויען" 213). ואחר שעזב הרב ר' הלל את כסאו נבחר הוא לאב"ד ור"מ על שלש קהלות אה"ו, אשר כעת הזאת כבר נתאהדו בקשר חזק, ובו' אייר בשנת ת"מ נתקבל כאן. וכאשר בא הנה קבע ישיבה גדולה, ולמד יום ולילה עם תלמידים צעירי הצאן, כאשר העידו עליו גדולי הדור כמו ר' אברהם ברודא בהקדמה ל„בית יוסף" הנדפס בבערלין. ובשנת תנ"ב נתקבל לאב"ד בק"ק זאלקווע וטיקטין, אבל לא רצה לעזוב את מקומו, כמו שכתוב בצמח דוד סוף חלק ראשון וז"ל: ר' שלמה המכונה זלמן אחד ממגורשי וויען וכעת בשנת תנ"ב אב"ד דק"ק האמבורג ואלטונא ומשם נתקבל לק"ק זאלקווע ולק"ק טיקטין אבל לא נסע לשם. והוא חריף ובקי בים התלמוד ופוסקים ועד היום

עומד על משמרתו בחריפתו לשרת לפני ה׳, ה׳ יאריך ימיו ושניו עד עולם אמן, עכ״ד. ובאמת האריך ימים על ממלכתו בנ״ק בשלום ושלוה והנהיג את הצבור במישור ובחכמה וכן גדלו הנ״ק בימיו רבו למעלה ראש בעשירות ובכבוד (מגילת ספר). ובשנת תמ״ה לקח הרב חכם צבי את בתו ובא לכאן וישב בבית המדרש כמבואר לקמן. והרב ר׳ זלמן ענו מאד וכיבד תלמידי חכמים שבאו לכאן לדרוש בבית הכנסת הגדולה דקהלתנו במעמדו וכן דרש הרב הג׳ המפורסם מו״ה אברהם ברודא שבא לכאן על נשואי בנו ר׳ משה אב״ד דק״ק אנשבאך ועשה סעודה גדולה לכבוד הרב הנ״ל ולבנו ולמהותנו הפרנס מו״ה ישראל פירשט. ובסעודה זו הקפיד החכם צבי על ר׳ אברהם ברודא, אבל בסוף נעשה שלום ואת והב בסופה (עיין מגילת ספר דף נ״ב). וגם הרב הגאון גבריאל במו״ה יהודה ליב עשקעלעס אב״ד דק״ק ניקאלסבורג ודק״ק וויען היה בכאן על נשואי בנו ר׳ יעקב אב״ד דק״ק שטאמפפען עם בתו של ר׳ מרדכי הכהן (אור החיים נו׳ 657) ודרש בבית־הכנסת.

ובשבת קודש ט״ז סיון עבר דרך האמבורג הרב הקדוש הגאון המפורסם מהור״ר אהרן בן הרה״ג משה תאומים בעל המחבר ספר „מטה אהרן״ ו„בגדי אהרן״ ודרש בביהכ״נ דאלטונא דרוש נפלא כמ״ש בתשובתו הנדפסה ב„אבן השהם״, „מאירת עינים״ סימן ס״ה (ועיין אור החיים 304). והרב הזה נבחר אח״כ בפראנקפורט וקראקא ונהרג על קידוש ה׳ ויען שדרש בקהלתנו לכן נכתב שמו במעמאָרבוך לזכרון נשמתו הטהורה.

בימי הרב ר׳ זלמן נתישבו בכאן איזה בעלי בתים ממגורשי וויען ונקברו בבית החיים דקהלתנו. וזה נוסח ב׳ מצבות

(גר. 942) :

אבן הראשה, הוקם על מר קשישא, מעשיו קדושה, שישב ברישא, חכם חרישה, הפתח דשא, לנפש היבשה, כבר לקישא, זכיתא נפישא זקן נשוא פנים הר״ר משה בן המהור״ר נתן זצ״ל ממגורשי וויען.

ואשתו (גר. 941) :

פ״ט האשה מרת יטלה אשת כהר״ר משה ווינער יצ״ו בת האלוף המרומם מהור״ר דוד דיין זצ״ל אחיו של הגאון הגדול מהור״ר שמעון אב״ד דק״ק פראג תנ״ו.

ובפנקס דברי הימים דף 341 כתוב פסק מהרב ר׳ זלמן מיום ד׳ טבת תנ״ה: יצא מאתנו שלא ליתן חזקת הקהלה לשום אדם תוך משך המשה עשר שנים. — ועוד פסק שני משנת תס״ב בענין בית הקברות, ובענין הפליטן לאורחים, ובענין בית החולים בין שני הצדדים דק״ק אלטונא וואנדסבעק (מדף 4—331). והוא זכה וראה בערך מאה והמשים יוצאי חלציו או יותר, גם דור חמישי יולדו לו בארץ ליטא, וכל בניו ובנותיו גדולים בתורה ובמעשים, מהם רבנים, ומהם קצינים במדינת פולין וליטא מלאו פני תבל והארץ האירה מכבודם, כן כתב נכדו הי״עב״ץ דף י׳, ויישב על כסא רבנות כ״ו שנה ומת זקן ושבע ימים בן פ״ג שנים ב״ך כסליו תס״ז.

ונדפסה ממנו תשובה בספר „אבן השהם״ סימן נ״ה, ובסופו גם תשובת התנו הכם צבי, ועוד נדפסה תשובה ממנו בספר „חינוך בית יהודה״ סימן ק״מ. ובתשובה קמ״ג מביא החינוך בית יהודה דברי הרב הגאון מהור״ר זלמן מירלס. והרב ר׳ מרדכי זיסקינד רוטענבורג מביאו בשאלה י״ז וכותב עליו: גדול בענקים, דברו וותיקין, עתיק יומין, הישיש כאבני שיש טהור ר״מ ודיינא גור אהלו בק״ק האמבורג ואלטונא. וכמדומה לי כי גם שאלה ק׳ בספר שו״ת מהר״ם רוטנבורג זיסקינד ממנו היא.

ואלה תולדותיו:

1) בנו הגאון מהור״ר אברהם דיין בפוזנא (הקדמה לס׳ תולדות יעקב).

2) מהור״ר וואלף בבערלין, שהיה לו בית הדפוס.

3) דובער, הוציא לאור עם אחיו מ׳ וואלף ספרי משניות פירוש עץ החיים.

4) הרב הגאון מהור״ר אריה ליב אב״ד דק״ק וואלפא בגליל הוראדנא.

5) הרב נפתלי הירש ניימארק בבערלין.

6) הרב הג׳ ר׳ משה ניימארק, הבא על החתום במקום אביו בפנקס דביקור חולים דקהלתנו והוא עזר להוציא ספר „יד כל בו״ להגאון מהור״ר דוד לידא.

7) מרת שרה אשת הגאון צבי אשכנזי חכם צבי.

8) אשת הגאון מהור״ר שלום ז״ק אב״ד דק״ק בירז.

9) אשת הגאון מו״ה שמואל זנוויל מקראקא.

10) אשת הגאון הגדול המפורסם מ״ה אלחנן בערלינער ז״אב״ד דק״ק גראדנא.

11) אשת הגאון ר׳ יצחק אייזיק גינצבורג.

וזה נוסח מצבתו (נר. 877):

פ״נ — משלם מעלות, — שלש קהלות, — לענוי מחלות — מכתר תהלות — זמן תפס ישיבה — לשפט נחת שובה — מעשי שמן תרק — נר ישראל הכבה, חריף לגלות, עניו חסיד במלות, ונגבלי רטיבה משפחת ניימארק הגאון מופת הדור אב״ד ור״מ מהור״ר משלם זלמן במהור״ר יעקב דוד קאפיל ז״ל נפטר ונקבר יום א׳ כ״ב כסליו תס״ז לפ״ק.

וזה נוסח המצבה נר. 869:

פה נטמנה אשה הגונה, צנועה וישרה, מנורה טהורה, חכמנית דברנית, היא הרבנית מ׳ מרים בת האלוף הקצין מהור״ר נתן פרידלענדער והיתה רבנית בק״ק אלטונא והאמבורג נפטרה בשנת תמ״ה.

בלי ספק היתה הרבנית הלזו אשת הרב ר׳ זלמן, בזיווג שני, כי רק אבן אחת בין מצבתו ומצבתה, ועוד שהחכם צבי קורא את בתו הראשונה הנולדה לו מרים אחר שם אמו.

V.

הר״ר צבי הירש אשכנזי.

בנו של הר״ר יעקב, בן הר״ר בנימין אשכנזי, שהיה חתנו של הרב ר׳ יעקב אב״ד דק״ק לובלין, אביו של הג׳ מהור״ר העשיל אב״ד דק״ק קראקא, ואמו מרת נחמה היתה בת הרה״ג מהו׳ אפרים כהן בעהמ״ח „שער אפרים״, מן בני בניו של הגאון ר׳ אליהו בעל שם הזקן אב״ד דק״ק חעלם, אשר אמרו עליו שהוא ברא גברא (עיין שו״ת „חכם צבי״ סימן צ״ג). ואביו ר׳ יעקב אשכנזי נשא בווילנא את בת הרב אפרים

כהן, שהיה אז ראש בית דין בווילנא, ובשנת ת״ח היתה עת צרה לישראל בארץ פולין וברחו כל חכמי העיר מפני חמת המציק חמילינצקי, וגם ר׳ יעקב הוצרך לנוס ונפרד מאחיו ואשתו ופגעו בו האויבים הפוחזים אשר עקרו כמה קהלות ישראל, וגזר עליו השבאי שיכרע לחרב להתיז ראשו, וכן עשה ומסר נפשו על קדושת ה׳, ובעודנו על ברכיו וכמעט פרחה נשמתו וה׳ נתן רחמים בלב הצר הצורר והמל על רכות ימיו, ותחת שהיה רוצה להוליך החרב על צואר בצד החד, נכמרו רחמיו ועשה לו דחיפה בצד האחר של החרב, ואמר לו: „עמוד נא כלב בחור ולך לנפשך!" ויצילהו ה׳, ויחבא אח״כ בין ההרוגים וימלט אל נפשו, ואשתו עם אביה הרב ר׳ אפרים כהן באו בשלום למדינת מעהרען לעיר טרעביטש, וימצאו שם מקום מנוחה, אבל ויפקד מקום יעקב שלא ידעו מה היה לו, וחקרו אחריו אצל פליטי ווילנא והם הגידו שראו שנמסר להריגה ושהה לעפר נפשו ואמרו יעקב מת והעידו על מה שלא ראו לנכון, ועל פי דבריהם התיר הגאון הגדול בדורו מהור״ר העשיל ז״ל את האשה נחמה להנשא על פי שאלת חכם, אך אשתו אף כי היתה ילדה היפה בנשים לא רצתה לקבל תנחומים על החי בעל נעוריה והצדיקית עמדה בטהרתה, והנה אחר חצי שנה בא ההרוג ברגליו ויהי לאות ולמופת בישראל, מן אז והלאה לא רצה הגאון ר׳ העשיל להזדקק לשום היתר עגונה.

והר׳ יעקב אשכנזי ישב אח״כ במדינת מעהרען ושם נולד לו בשנת ת״ך בנו צ ב י ה י ר ש, וכאשר נתקבל הרב ר׳ אפרים כהן לאב״ד בעיר בודין היא אובין ראש מדינת אונגארן נסע עמו גם ר׳ יעקב עם בני ביתו, והנער צבי עודנו באבו רך בשנים, למד תורה אצל אביו, אשר בכל מקום קראו רבו המובהק, וגם אצל אבי זקנו בשקידה רבה והיה לו שכל חריף וזכרון גדול עצום מאד, והלך אל עיר מלאה חכמים וסופרים, היא שאלוניקי, להוסיף דעת וללמוד דרך חכמי ספרדים, ושימש שם את הרב אליהו קובו ז״ל, וילך הלך וגדול מאד בתורה ותושיה ובבואו לקונשטאנטינא ותהום כל העדה לרוב חריפתו וחכמתו לפי מעוט ימי שני חייו אז, מן הארץ ההיא בא לו שם „חכם" אשר בו נודע ונקרא בישראל, ולו שם כשם הגדולים ושאלו את פיהו שו״ת והוא בן י״ח שנים (עיין שו״ת ח״צ סימן קמ״א משנת תל״ח), ולשנה אחרת היה בבילוגראדו וכתב תשובה מ״א, והרב שם עשה סעודה לכבודו ושאלו אם מותר לנזיר לברך על כוס יין (עיין סימן קס״ה), ומשם חזר לבודין

ונשתדך ונשא בת עשיר גדול מעשירי קהל בודין, שהפריז לו ממון רב וישב רק על התורה והרבה שאלות המה מאובין משנת ת"ם (עיין שאלה צ"ה). אך לא ארכו לו שם הימים, כי בעת ההיא באה העיר במצור בשנת תמ"ו 1686 ויורו האויבים בחצים וכלי משחית והנה כדור איש מקנה תותח נפל תוך הבית שהיה דר שם, ויגע באשתו ובבתו היחידה אשר היתה לו ממנה ותצא רוחן והוא היה בחדר הסמוך, ולא הוזק לו וניצל בחמלת ה׳ עליו ויהי לנס. ובאותו הפרק כתב תשובה מי שמתה אשתו בלא ז"ק הנדפסת בסימן ס"א משנת תמ"ו בבודין. — ומשם ברח טרם נלכדה העיר ויעזוב כל רכושו וימלט על נפשו ובא לעיר שאראי בארץ באסניא ויהי שם ראב"ד וכאשר באה גם העיר ההיא במצור, שב בשנת תמ"ט דרך וויניציא ושמה שאל אותו הרב החסיד מהו׳ שמואל אבוהב שאלה הנדפסה בסימן מ"ב. ומשם פנה ובא לפיורדא. עיין סימן ק"א שכתב: בבואי ממדינת טורקייא לארצות הללו בשנת תמ"ט והעיר פיורד היתה בזמן ההוא עיר פרוצה אין חומה וראה שלא כדין מטלטלים בעיר על סמך עירוב שבבהכנ"ס והוכיחם על זה ושמעו לדבריו. אח"כ נסע לפראַג ומשם בא לברלין ונתקשר עמו הרב מהו׳ בנימין וואָלף מירלס ונתן לו את אחותו שרה בת הרב דק"ק אה"ו משלם זלמן מירלס וילך אחריה לעיר אבותיה לאלטונא ושמה בנה לו ה׳ בית נאמן והקים לו בהמ"ד הגדול קלויז שיסדו לו גבירי ועשירי הנ"ק להרביץ בו תורה לשמה, ונאספו אליו לומדים ורבנים מופלגים מארץ פולין וליטא לשמוע מפיו דבר ה׳, יום ולילה לא ישבותו ללמוד גפ"ת אגדות והלכות. והנה כל ימי היותו רב בקלויז לא היה לו רק ששים ר"ט לשנה, והוצאות ביתו מרובות, כי היו לו חמשה בנים וחמש בנות, לכן קמו אנשי לבב שעשו בעדו סחורה, ולקחו ממנו דבר מועט משלו והשתתפו עמו והביאו לו כפלי כפלים של הקרן.

הוא תיקן בבית המדרש דקלויז ללמוד בכל בקר ברבים אחר תפלת שחרית פרק מתנ"ך ובין מנחה למעריב פרק משניות עם כל המפרשים על בריה כאשר עד היום עושים. והשלחן אשר למד עליו עדיין קיים ולומדים עליו בקלויז. והוא היה הראשון בדבר מצוה לזכותם ביין לקידוש ולהבדלה, שלא היה נמצא לפניו יין כשר במקום הלז, והוא שלח אנשים לאיטליא ולצרפת לעשות יין כשר. ועוד היו מזלזלים בימיו בעשיית המַצוֹת ותיקן שישגיח על עשיית המצות אדם כשר וירא ה׳. ועוד הזהיר את העם שלא לאכול בפסח למרור קרען (שקרין תמהוי), כי בשיעור

קטן אין יוצאין בו, ובשיעור גדול הוא סכנה, לכן תיקן שיהיו לוקחים לאטוג הנהוג במדינת האמבורג ואמשטרדם (שאלה קי״ט). ועוד היו מרננים על ההדסים הנמצאים בהאמבורג שהם בחשש מורכב, והראה בראיות ברורות שהם כשרים ומצוה מן המובחר ללקחם (סימן קס״א). והיה לו לפעמים מחלוקת לשם שמים עם חכמי דורו, וביחוד כתב מרורות נגד הרה״ג אברהם ברודא, כאשר כבר הזכרנו לעיל שהר״ר אברהם ברודא היה בכאן על נשואי בנו והקפיד עליו החכ״צ. ובשאלה ג׳ הביא דברי חכם אחד בענין אשה אחת שהיתה בחזקת איסור עגונה ונכנסה לחופה שאמרה אלמנה היא, אם יש רשות לבעלה לגרשה בע״כ והורה החכם שמותר לגרשה וגם כופין אותו לגרשה, שתחלת הנשואין באיסור, ועל זה הפסק הרהיב החי״צ נפשו עוז להושבו טועה ושוגג, והחכם הנזכר בזה הוא הר״ר אברהם ברודא, כאשר תראה בפני יהושע סוגיא תרי תרי כתובות דף כ״ב, דבור המתחיל אמר רבי מנחם ברי״, ושם מישב הפני יהושע דברי ר׳ אברהם ברודא, גם בענין מינקת הי׳ לו מחלוקת גדולה עם הרב הזה (עיין סימן ב׳). בשנת תנ״ז נולד לו בנו הראשון הרה״ג יעקב והכניסו לברית ומל אותו הוא בעצמו והיה מתעסק במצות מילה, כי בסוף ספר צמח דוד אשר ברשות הר״ר ד״ר זעליג אויערבאך כתובים מר׳ זנוויל בר׳ מאיר העקשער שמות ילדים הנמולים על ידו ושם נרשם סימן קי״ח, כי הרב דקלויז מהור״ר הירש היה מוהל בתינוק נפתלי הירץ בשנת תס״א, ועוד סימן קכ״ט היה מוהל בתינוק הנרשם שם.

וישב בבית המדרש כעשרים שנה, וכאשר בא חמיו הר״ר זלמן מירלס בימים, ולא יכול עוד לצאת ולבא לפני העם, היה הוא תומך את ידיו וזרועו תאמצנו ועל פיו יבואו ועל פיו יצאו והרבה פסקים נכתבים ממנו בעניני הנהגות הקהלה בפנקס דברי הימים דקהלתנו דף 342—6.

וביום מות הותנו שמוהו קהלות האמבורג וואנדסבעק עליהם לרב ומורה, אך קהל אלטונא נחלק לשתי כתות וכת אחת רצתה לקבל את הרב הג׳ משה רוטענבורג ולמען השלום נעשתה פשרה ביניהם ששניהם ישמשו יחדיו בעיר אלטונא, כל אחד הצי שנה, ונמשך הדבר עד סוף תס״ט, ובשנה ההיא נתהרהר ריב ומדון ביניהם כאשר אבאר לקמן יעזוב את כסא הרבנות וישב אל המקום אשר היה בו אהלו בתחלה בקלויז, וכששה חדשים אחר הדברים האלו בט׳ שבט ת״ע בע״ש פרשת

בשלה הגיע אליו כתב רבנות מקהל אשכנזים שבאמשטרדם וישמע לקולם וילך לאַמשטרדם עם כל בני ביתו וישם הדפיס את ספרו „חכם צבי". וישב שם בכבוד גדול, כי גם הספרדים הכירו את מעלתו וגדלו. אבל בשנת תע"ד פרצה מריבה גדולה בינו ובין חכמי הספרדים אודות הספר דברי נחמיה ונתגבר מלחמת הנח"ש נחמיה חיון ימ"שׁ שמצא בו הרב ח"צ דרשות של דופי של מינות ושל אפיקורסית גמורה וקנא קנאת ה' ועשה משפט חרוץ באותו עוכר ישראל להרחיקו מגבול ישראל *). אבל הספרדים השתדלו בעבור הנח"ש אצל השררה וכאשר ראה שאש המחלוקת גברה שם ירד מעל כסאו בשנת תע"ד ויקם לרדת הים באניה אל עיר לונדון, למען תת לאנשי קהל הספרדים שבלונדון כלבבם, כי נפשם הפצה לראותו וכבר בהיותו באלטונא ואמשטרדם שאלו את פיהו, כי פעם אחת דרש החכם ר' דוד ניטא האב"ד של ספרדים בלונדון בעהמ"ח „מטה דן" דרוש על ענין הטבע, שהוא השי"ת בעצמו, וחשדו אותו שהוא מצד המינים ויתרצו לכתוב להח"צ שידין ויכריע בניהם וכן עשה והצטדק לר' דוד ניטא (עיין סימן י"ח). לכן הלך ללונדון והכל שומחים לקראתו, ומשם נסע דרך עמדען להאַלבערשטאַט והקצין ר' בערמאן עשה לו כבוד גדול וקיבל כל בני ביתו בשמחה רבה, ומשם נסע לברלין ושהה איזה שבועות בבית גיסו הרב המופלג ר' בנימין וואָלף מירלס ומשם בא לברעסלוי ועשה שידוך לבנו הגדול ר' יעקב שהיה אז כבן שש עשרה שנה עם בת בנו של הרב המפורסם ר' נפתלי

---

*) וגם הרב דספרדים הר' המקובל שלמה אאילוין היה בתחילה כשישב על כסא רבנות. בק"ק לונדון מאוהבי הח"צ וגם היו לו מחליפות מכתבי שו"ת עמו כמה פעמים. אך כאשר בא ר' שלמה אאילוין לאמשטרדם לראב"ד הספרדים והחכם צבי לראב"ד דאשכנזים וראה שמכבדים את החכם צבי יותר ממנו שלו נתנו אלפים ולהח"צ רבבות ביקר וכבוד, נכנסה בלבו קנאה וכאשר בא נחמיה חיי חיון לאמשטרדם היה לו להח"צ ויכוח עם חכמי ספרדים בהרבה דברים שאינם נכונים ונוטים אחר אמונה כוזבת של שבתי צבי שר"י שנדפסו בספרי נחמיה חיי חיון דברים של דופי, לכן החרים החכם צבי עם ר' משה חגיז את נחמיה חיי חיון. אבל הספרדים ובתוכם גם הרב שלמה עמדו לימין של נח"ש ומאז והלאה היה קפידה בין הח"צ ובין ר' שלמה. וכאשר הדפיס החכם צבי ספרו שו"ת תמצא שאלה ראשונה מר' שלמה ובתשובה שהשיב בתחילת התשובה נמצא ארבע תיבות — „ומשנה לא זזה ממקומו" — ואלו דברים אין להם מובן. אבל שמעתי שהח"צ עלתה במחשבתו שלא להעתיק שו"ת מר' שלמה אאילוין בספרו. אבל לבסוף אומר לעצמו „משנה לא זזה ממקומו" וקבעה בתוך ספרו.

כהן ז"ל בתו של ר' מרדכי כהן אב"ד בבראד. ומשם נסע לעיר אַפּט בפולין, ואחרי כן חזר להאַמבורג שנבחר לדיין בזבל"א בענין משפט גדול בין שני קצינים בהאַמבורג. ובשנת תע"ד נתקבל לראב"ד ור"מ בק"ק לבוב וינהג שם את נשיאותו ברמה ויהי לכבוד ולתפארת, וגם שרי המדינות ופקידי העיר חשקו בו מרוב חכמתו וצדקתו, ועוד שהיה מבין בלשונות העמים אשכנזית, טורקית, צרפתית ואיטלקית, אבל לא האריך ימים שם רק ארבעה שנים עד אמצע שנת תע"ח, ואז הלך לעולמו ביום ב' דר"ח אייר בהיותו בן נ"ח שנים ומקום מנוחתו בלבוב. והג' ר' יעב"ץ בא בשנת תע"ט ללבוב ועשה לו הספד ביום הציבו מצבתו.

וזה נוסח מצבתו (ע"פ ס' מצבת קודש):

בירח זיו ניטל זיו התורה, ויצאה ממנו כל הדרה
בימי בכורי ענבים בטל האשכול ומתה פרישות
וטהרה, נגנזה האורה, בוציגא קדישא דנהורא,
עמודי דנורא, חד בדרא, מה לדור שאבד מנהיגה
קברניט של מלכים שר הבירה אדונינו מורינו
ורבינו הרב המובהק הגאון הגדול החסיד המפורסם
כמהור"ר צבי הירש בהרב המובהק מוהר"ר יעקב
הלא הוא אשר הופיע אור תורתו בק"ק אמשטרדם
המבורג ונתקבל לאב"ד ור"מ דק"ק לבוב עם הגליל
עלה אל ה' בליל יום ב' דר"ח אייר התע"ח.

(בעבר השני):

נשאר הדור יתום לא הניח כמותו בחכמו ויראת
ה' טהורה, אסכולותיקא דאורייתא, ממנו היתה
הוראה יוצא לעולם בהלכה ברורה, והיבר ספרי
שו"ת והדושים גפ"ת בטורים מאירים כספירים
ואבן יקרה הפליא להתחכם באלהיות, מקובל
גדול ונורא, שר צבא ה' לשמור את דרך האמונה,
נהלין חושים, ונפשו למות הערה, עמד בפרצות
הדת, לבצר חומת מעוזה ולגדור גדרה, הוא
מרומים ישכון יבא שלום ינוח על משכבו ובשם
אלהיו תהא נפשו קשורה ורוח בג"ע העליון
שמורה ונשמתו בצרור החיים.

והוא חיבר שו״ת „חכם צבי״ הנדפס באמשטרדם; „אגרות״ כולל פסק וענינים אחרים דפוס אמשטרדם (אוצר הח״ס נו׳ 55); „הגהות השן משפט״ כאשר הוציא לאור טורי זהב (אוצר הח״ס 174), והביא ממנו שאלת יעב״ץ סימן א׳. שו״ת שתי הלחם סימן ו׳ ודף ל״ח, שו״ת דברי יוסף סימן ל״ה, הדושי תורה בשם שביל הישר בספר תקנתא דמשה, בספר אגרת בקורת שאלה א׳, אג״ת בקורת ובסופו מונה תשובת כ״י של חכם צבי (אוצר הח״ס נו׳ 4111), תשובת הגאונים דף ט׳ י׳. בספר בית אהרן נמצאו חרושים ממנו, בספר מנחת כהן (נדפס בפיורדי) חדושים ופשוטים על שמו, קול יהודה דף י״ג, ט״ו, מאמר נכבד נגד נחמיה חיון בספר שבר פושעים נדפס בלונדון תע״ד; דרושים אשר בכתובים, עיין יציב פתגם ב׳, הדושים על כל הטורים כ״י ובאורים דברי תוספות ההמורים, עיין בהקדמת חכם צבי, בספר מעשה רב, שו״ת אבן השהם סימן ד׳, שו״ת שבות יעקב.

תולדותיו:

1) הרב הגאון מהור״ר יעקב ישראל עמדען.

2) הגאון מהור״ר אפרים אשכנזי.

3) הגאון „מהור״ר נתן אשכנזי בעיר בראד אבי אביו של הר׳ יעקב ליסא.

4) הרב מהור״ר דוד מובא בקונטרס עשרה הלחם בשו״ת יעב״ץ.

5) הגאון מהור״ר אברהם משלם זלמן אב״ד דק״ק אוסטרוהא.

6) מרת מרים אשת הגאון מהור״ר אריה ליב בה״ג שאול מקראקא אב״ד דק״ק אמשטרדם.

7) רהל אשת הגאון מהור״ר יצחק אב״ד דק״ק נעשוויז בנו של מהר״ם אייזענשטאט.

8) אשת הגאון מהו׳ משה אב״ד דק״ק זלאטשוב.

9) האשה הרבנית מרת נחמה שרה והיא היתה נשואה בפולין בעיר אפט למשפחת וויטש ובעלה נהרג על קידוש השם ונסעה אה״כ לאמשטרדם ושם מקום מנוחתה (מגלת ספר דף 40).

בת אחת מתה באמשטרדם בילדותה (מגלת ספר).

VI.

הר"ר משה זיסקינד רוטנבורג.

בן הרה"ג מרדכי זיסקינד אב"ד דק"ק וויטצענהויזען ולובלין, פרנס דארבע ארצות, בן הרה"ג משה זיסקינד, שאר בשרו של הרה"ג נפתלי כהן אב"ד דק"ק פראנקפורט. והר"ר משה למד אצל אביו ובעודו צעיר לימים כבר הורה הוראה בישראל. והיה בתחלה רב"ד במדינת ליטוי בק"ק בריסק וק"ק טיקטין, ואח"כ בא להאמבורג ונשא בתו של הקצין המפורסם פו"מ ר' ישראל פיורשט מרת רעכעלע, ועי"ז נעשה גיסו של הרה"ג מהור"ר משה ברודא אב"ד דק"ק ווארמז, בנו של הרה"ג מהור"ר אברהם ברודא. ובהאמבורג היה נהנה מיגיע כפיו, כמו שכתב לשאר בשרו הרה"ג ר' אברהם ברודא בשו"ת מהר"ם רוטנבורג זיסקינד וזה לשונו: אשר טרוד אני בטרדת הזמנים לפעמים במילי דציבורא דין דהיינו תורה והרוב בטרדת להחיות נפשי ונפש בני ביתי יצ"ו בעוה"ש וברוך ה' אשר הגדיל והפליא חסדו עמדי אשר עזרני עד כה להיות נהנה מיגיע כפי ת"ל ב"ה מתחת ידו ולא מתחת ידי בשר ודם וכפי פרושות השמים כה יתן וכה יוסף לי לעשות חיל. ואחר מות הרב"ד מהור"ר משלם זלמן מירלס רצו מקצת בני הקהלה דאלטונא לקבל עליהם את הרב ר' משה לאב"ד ור"מ ובפרט הקצין והשתדלן והלמדן המופלג פו"מ ר' יששכר באֶר כהן, כאשר כתב היעב"ץ: שתי משפחות גדולות ומפורסמות הקצין המפורסם ומופלג בתורה ר' באֶר כהן ומשפחת הפיורשטן נטו אחר ר' משה רוטנבורג והושוה לדעת אחת, ויחלקו את הנשיאות בינו ובין החכם צבי בשותפות, כמבואר למעלה צד 14, כל אחד חצי שנה, וכן היה עד שנת תס"ט. ואמנם נמצא שהרב ר' משה הסכים עם הח"צ בשריותא דהאי איתתא מינקת.

ובשנת תס"ט נתחרחר ריב ומדון ביניהם בענין תרנגולת שנפתחה ולא מצאו לה לב והורה הח"צ שכשרה, שאי אפשר לשום בריה לחיות אפילו שעה אחת בלא לב ובוודאי היה לה לב ונפל בשעת פתיחתה ואכלתו שונרא (עיין ח"צ שאלה ע"ד), והר"ם רוטנבורג סתר כל ראיותיו והטריפה (שו"ת מהר"ם זיסקינד שאלה ל"ג), ומהמת זה ועוד דברים אחרים (אשר הובאו באריכות בספר "מגלת ספר" דף כ"ד) עזב הרב הח"צ את כסא הרבנות וחזר לקלויז. ואז בשנת ת"ע נתקבל הרב ר' משה רוטנבורג לר"מ ואב"ד דשלש קהלות והוא הרביץ תורה ודרש

בּרבבות עם ומקהלות הקהיל משה קהלות קהלות ודרש דרש משה והנה שורף עוף הפורח ע״ג אמה יסוד וסובב. כן כתב עליו הרב ר׳ יוסף פירשט וגם הרב החסיד ר׳ מיכל בעל „נזר הקודש״ הפליג מאד בשבחו. והרב ר׳ יחזקאל קצנאלבוינן כתב עליו: „הגאון המפורסם בר״ך הישנין למעלה חן ולמטה הנון פאר הדור ע״ה נ״י כמהור״ר משה ממנו שמעתי דברים הדודים משה שפיר קאמר דוריש כמין חומר נמשל לתמר״. אהבה עזה אהבה שאין תלויה בדבר היתה בינו ובין הרב הגאון המפורסם ר׳ אברהם ברודא בעל המחבר „אשל אברהם״, שכתב בתשובה אחת אליו: מחותני אישון עיני אוהבי בלב ונפש וכו׳. ובשנת תע״א איזן ותיקן להחבר״ה קדישא דקברנים בקהלתנו את כל התקנות על פי דין ודת תורתנו וגם דיני שותפות דג״ק הנוגעים להגבאים דהחבר״ה קדישא והכל נכתב בפנקס דהחבר״ה קדישא, הפסק הראשון משנת ת״ע אדר והפסק השני משנת תע״א. אבל לא האריך ימים על ממלכתו ומשה עלה אל האלוקים ביום ג׳, ד׳ שבט שנת תע״ב.

ובאותו שנה שמת הרב ר׳ משה רוטנבורג היתה שריפה גדולה בקהלתנו וגם ביהכנ״ס הגדול כמעט נשרף (עיין Schudt, Gesch. 1711), והסופר המהיר הדיין ר׳ יוסף פירשט כתב בהקדמת שו״ת מהר״ם רוטנבורג: אחרי מות משה שכך ה׳ אפו ותשקע האש מקרב קהלתנו מבלתי החרים ותצא אש מלפני ה׳ והבערה ללהב יצאה וסיכסכה וליהכה כלהיכת שורים וכמעט שהכתבים מן העולם היו עוברים ועזבה הרבנית הכמנית מ״ת רעכלי אשת הגאון מהר״ם ז״ל רכושה והצילה הספרים.

תולדותיו: בת אחת, נשואה להרב יעקב לאנדוי סג״ל אב״ד דק״ק לובירטוב (עיין בספר מעלות היוחסין).

והוא היבר: „שו״ת מהר״ם זיסקינד רוטנבורג״ משאלה כ״ה ואילך, נדפס האמבורג תנ״ז, אמשטרדם תע״ו, ועוד תק״ו; „הדושי תורה״ על כל הש״ס ופסקים; „דרשות על התורה״. כאשר העיד הכנסת יחזקאל בהסכמה; גם ישנן ממנו שו״ת מפוזרות בספר שו״ת „יד אליהו״ (נדפס ובספר „מקום שמואל״. והמחבר ספר מקום שמואל הוא מילידי ק״ק אלטונא, ושמו ר׳ שמואל בר אלקאן, והיבר ספר מקום שמואל, אתרא דשמואל, ושער התירוצים וקורא למהר״ם רוטנבורג בכל מקום מ״ז. ובשאלה כ״ז כתב: ונהירנא כד הוינא טליא אירע עובדא כזה בבית אבי המנוח ז״ל ושאל את פי הגאון מהור״ר משה אב״ד נ״ק והורה הגאון הנ״ל להתירא, ועוד מביאו בסימן ע״ה, פ״א, פ״ו; וגם נמצאו ממנו הגהות

מצבת הרה"ג וכו' מוהר"ר משה זיסקינד רוטנבורג ז"ל.

על יורה דעה. והם בישות הדיין המפורסים מהור״ר יעקב כ״ץ נ״י יושב בית המדרש (קלויז) דקהלתנו.

ונוסח מצבתו (נר. 1391) ראה בעמוד הקודם.

וזה נוסח מצבת בתו (בית־הקברות קעניגסשטראססע) נר. 637:

אשה כהבצלת השרון מרת הינדל ברתא דמורינו ורבינו מאור הגולה מהור״ר משה רוטנבורג נפטרה בשנת תפ״ו.

VII.

הר״ר יחזקאל קצנאלבויגן.

בן הדיין ר׳ אברהם קצנאלבויגן, נין להרב הגאון אברהם אשכנזי אב״ד דק״ק לבוב (אנשי שם), ונכד בעל משאת בנימין. נולד ח׳ כסלו בשנת תכ״ה או תכ״ט, והוא בעצמו היה מסופק בזה (עיין בתהלת הצואה שלו) ונתגדל בק״ק בריסק. כאשר כתב בהסכמת ספר שארית יעקב, ולמד שם אצל הרב הג׳ מרדכי זיסקינד, וזה לשונו בהקדמת ספר שו״ת מהר״ם זיסקינד: אשר שאבתי מים מבארו מים צלולים נוזלים וגם מהרב ר׳ משה רוטנבורג ממנו שמעתי דברים חדודים בהיותי אוכל בשרא, שמינה אפתרא דדהבא אביו זצ״ל, וגם מביאו בכנסת יחזקאל סימן ע״ט וכתב: ונהירנא כד הוינא טליא בק״ק בריסק בימי הו״מ הגאון המפורסם מהור״ר מרדכי אב״ד דק״ק הנ״ל. — וכבר בימי עלומיו היה מפורסם ל„עלוי״. עיין בסימן ק׳ מביא מה שאמר בימי הורפו לפני חבראי ובעיניהם היה ישר וקלסו. ובילדותו היה גם בק״ק לבוב ושאל לכל הגאונים (עיין שאלה ע״א). וכאשר הגיעה לו עת דודים נשא את בת הרב המרומם והקצין פו״מ מהר״ר שלמה זלמן בר יואל מק״ק בריסק נכד הב״ח והתן בעל תוספות יום טוב, וע״כ כתב בשו״ת כנסת יחזקאל שאלה ה׳: אף שחייב אדם בכבוד חמיו והתי״ט חמי זקני (דעת קדושים). ואחר שהגיע להוראה היה ראשית ממלכתו בק״ק זיטל ושאר קהלות (שו״ת סימן ט״ו). ומשם בא לק״ק ראזינאי והתם על כמה ענינים בפנקס שם. ובשנת תס״ד נתקבל לאב״ד ור״מ בק״ק קידאן וביהז והגלילות. ובשנת תע״ג יום א׳, ד׳ אייר נתקבל לאב״ד ור״מ דנ״ק, ובשנה ההיא

הסכים על ספר ברית שלום והתם: חונה בק״ק קידאַן ומצודתו פרוסה על ק״ק אלטונא והאמבורג. וגם הסכים על ספר אורי וישעי בדאנציג והתם: יחזקאל—בעברי דרך דאנציג ומצ״פ לאה״ז. ובפנקס דברי הימים דקהלתנו דף 344 נו׳ 12 כתוב: אנחנו ה״מ פו״מ דשלש קהלות התפשרנו ביחד וקבלנו אב״ד ור״מ ה״ה הגאון הגדול מהור״ר יחזקאל לע״ע בק״ק קידאן באופן שקהל אלטונא פסקו לו שכירות חמשה מאות קוראנט וקהל האמבורג שני מאות קוראנט וואנדסבעק מאה שוק מר״ה תע״ד הבע״ל על שלש שנים ואין רשות לקהל להעביר את האב״ד הנ״ל או לגרוע שכירות שלו מתוך הזמן. נעשה יום ד׳ אייר תע״ג.

בשנה שניה למלכו בא לכאן החכם צבי לישב בבית דין למשפט בין הקצין ר׳ אברלי לונדין ובין גיסו ר׳ א״פ שהיו תובעים זה את זה וכל אחד טען את חבירו שמגיע לו משכנגדו סך עצום מאד. והגישו עצומותיהם לפני אנשי קהל אלטונא. והעמידו הקהל שידונו ביניהם רבנים ממוצעים לפניהם. זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד ונבחר החכם צבי מר׳ אברלי לונדין והראב״ד יחזקאל מצד שכנגדו ונגמר הדין כרי״ה (עיין מגלת ספר צד 42). — גם פסק באותו שנה. שמותר לפנות המתים אשר מתו קודם בואו הנה במגפה ונקברים חוץ לעיר מחמת הסכנה (עיין סימן מ״ג). ובהיותו כאן הריצו אליו כל גדולי הדור שאלותיהם ובתוכם הרב ה״ג ר׳ דוד אפפענהיים אב״ד דק״ק פראג (סימן כ״ה, כ״ו, כ״ז). וה״ר שלמה איילאן, ר׳ יעקב קאבלענין בעהמ״ח שו״ת שב יעקב, והרב הגאון יעקב רישר בעהמ״ח שו״ת שבות יעקב ומנחת יעקב וכו׳. ובשאלה נ״ב כתב הרב שבות יעקב: הגיע לידי מראה יחזקאל הן הן מעשה הרבבה. מגלה עפה ככתובה פנים ואחור למעלה ולמטה. עד תהום רבה. מגנה בקרב דאורייתא. צפונה ונגבה ימים על ימי מלך תוסף עד זקנה ושיבה טובה עין חיים למחזיקים כה. ידעתי גם ידעתי דמר לא צריך לא לגמרא דידי ולא לסברא. ועמו שריה נהורא. מי כמוהו מורה. קולע אל השערה מה אדע אשר לא מרה. אך גודל ענותנותו ורוחו הנשברה תרביני לומר נמטי שבא מכשורא. ואין מסרבין לגדולי תורה וכו׳.

בשנת תע״ה רצו פו״מ דקהלה לבטל בתי כנסיות הישנים מיחידים ולכופם לילך לבית הכנסת הגדול והורה להם שאין לפרנסים רשות לכוף להמתנדבים בית הכנסת בביתם לילך לבית הכנסת הגדול (עיין סימן ט׳). ובאותו זמן בא לגור בק״ק אלטונא הרב ה״ג מהור״ר משה

חגיז בעל המחבר שו״ת שתי לחם, משנת חכמים, לקט הקמח ועוד ספרים הרבה. והרב ר׳ משה חגיז נולד בשנת ת״ל בצפת, והי׳ בן הה״ג ר׳ יעקב חגיז בעהמ״ח הלכות קטנות, בן בנו של הרה״ג משה גאלאנטי, גיסו של הרב המפורסם בעהמ״ח „פרי חדש״. ובשנת תמ״ז נישא בת הרה״ג מרדכי מלאכי. ובשמת אביו לא הי׳ לו פרנסה ונסע לחוצה לארץ בשליחות ארץ ישראל ובא דרך איטאליה לאמשטרדם. ובשנת תס״ז הדפיס באמשטרדם את ספרו „שפת אמת״. וכאשר היתה בימי חכם צבי מחלוקת גדולה בענין התועב נחמיה חיון, קנא הוא קנאה לה׳ בצדו של החכם צבי והדפיס ספרים בענין זה. וכאשר הוצרך החכם צבי לצאת מעיר אמשטרדם גם הוא עזב את העיר ובא לאלטונא. ונתנו לו באלטונא רשות להתפלל בביתו במנין, והיה אוהב נאמן לאב״ד ריי״ה, וכמה פעמים מביא בתוך ספריו הדושי תורה משמו. ביום כ״א תמוז תפ״ה נעשה כרוז בבית הכנסת הגדולה דאלטונא נגד כת שבתי צבי ימ״ש והכרוז הזה נדפס וגם נזכר בספר למען דעת באגרת של ר׳ משה.

וזה נוסח הכרוז ההוא:

שמעו כל הקהל הקודש בכאן מכריזים ומודיעים בשם קפו״מ דג״ק אה״ו ובצרוף הגאב״ד ולומדי׳ דג״ק, מאחר שמפורסם בעולם לפני איזה שנים עמדו כת רשעים ופוחזים במדינת טורקייא, שעוררו אמונת שבתי צבי והוסיפו דברי שטות והבלים ומעשה רשע, שהרבה נלכדו בעטיו של נחש הקדמוני המסית ומדיח בעו״ה יצאו מן הכלל וכפרו בעיקר, ועד היום השטן מרקד ביניהם בידוע, אח״ז נתגלגל הרע למדינת פולין כמכה מהלכת, עמדו כתות רעות והראו עצמם פרושים ועשו מעשה זמרי ובקשו שכר כפנחס, עברו עבירות המורות ועשו חטאים גדולים, אוי להם ולנשמתם אוי לאזנים שכך שומעות, והכל בא משורש נחש הקדמוני אבי אבות הטומאה והנגע צרעת דבקה בם, מכת אמונת כזב ושטות שבתי צבי, וכמו שגם גאוני ארץ פולין רדפם אחר האנשים הרשעים האלה בנפשותם עד הרמה וכהיום לא טובה השמועה, שהגיעו שלוחי השטן נחש צפעוני בעו״ה למדינות אלו ג״כ, וסרסורי עבירה של כתה הרעה מסיתים ומדיחים את בני עמינו להאמין באמונה כוזבת ונפסדת הנ״ל וכמו שכן גם בק״ק פפד״מ נתגלה שעבר עליהם איש בליעל מסית ומדיח נקרא בשמו משה מאיר מזאלקווי, זה שלחו לסבב מעיר לעיר מיוחד להסית ולהדיח, גם נמצאו אצלו כתבים מכזבים

שונים ומשונים הרופים וגדופים ושטות קצר המצע מהשתרע וכל מעשיהם
ומגמתם לקשר קשר בוגדים קשר רשעים לעבור כמה עבירות ולהקל
כמה קילות, וסרסור עבירה ושליח רע, איש משה הנ״ל שבא משולה
מעדה הרעה הזאת, כפי מנהג הנחשים ועקרבים המכים בזנביהם, ולמיחש
מיהא מיבעי פן הלילה המעשה שטן שלא יצליח ח״ו. והנגע צרעת
והמכה מהלכת לא יבוא למדינות הללו ג״כ חלילה, בכן קפו״מ בצרוף
האב״ד והלומדים דג״ק חשבת להקדים רפואה למכה להרחיק מהביעור
ומאבות הטומאה ואבות נזיקין, וצוו להכריז ולהודיע שהאיש רע ובליעל
משה מאיר מזאלקווי אשר נמצאו בידיו הכתבים הנ״ל, עם כל כת דילי׳
וסיעתו המאמינים באמונה כוזבת של ש״צ הנ״ל, אותן אנשים הם
מוחרמים ומנודים מופרשים ומובדלים מכל קדושת ישראל כלה גרש
יגרש מקהל הגולה אין להם חלק ונחלה בכל הנחמות שהתנבאו הנביאים
לישראל יהי׳ מי שיהי׳ שוע או קוע או שר מאה ואלף. ואף שהוא
למדן או מכת הסידים וצנועים קצין ושוטר ומושל איש או אשה יהי׳
מי שיהי׳ באיזה קהלה או מקום בין המאמין בעצמו או המסייע ומחזיק
בידם הן בממון או בד״א, בידעו ומכירו אותן שהן מכת הרעה הנ״ל.
ואעפ״כ מחזיק ומסייע להם אותו האיש גם הוא מוחרם ומנודה מופרש
ומובדל כמוהם, ומי שיודע ומכיר ויש לו ידיעת הטומאה הנ״ל על יהי׳
מי שיהי׳ שהוא מכת הנ״ל, מחויב לגלות את אוזן האב״ד שבעירו או
לפרנס ההודש או למי שספק בידו למחות, ואם לא יגיד ונשא גם הוא
את עונו. וילכד במצודת החרם כמותם. וכל ישראל הרחק ירחיקו מאהלי
הרשעים האלה, שלא לילך בד״א שלהם, ולא לצרפם לכל דבר שבקדושה.
וכאשר מעשיהם ע״פ הרוב בחלקלקות לשונם לשון שקר ומרמה, מראין
עצמן כבעלי תשובה וכאילו מתחרטים, ולבם בל עמם. כי נשתקע בלבם
האמונה כוזבת הנ״ל והקליפה כבר נשתרש בלבם. וקרוב הדבר לומר
שאין תשובה מועלת להם מחמת שחטאו והחטיאו את הרבים ושבע
תועבות בלבם. ואין טוענין לנחש מסית ומדיח, ומוטל על כל ישראל
להרפם ולרדפם ברידף מלא. קנאת ה׳ צבאות תעשה זאת לעקרם
ולשרשם לבלי לתת להם שורש וענף. אעפ״כ באם אחד מהם הוא
מתחרט ורוצה לעשות תשובה שלמה. ופן ואולי תשובתם רמי׳ עושה
מעשה נחש. ע״כ אין תשובתו רצוי׳ ומקובלת עד שיקבל תשובה בפני
שלשה גאוני ארץ רבנים מפורסמים, שעשה תשובה גמורה הגונה.
אחר הקירה ודרישה אם פיו ולבו שוין וכל זמן שלא יהי׳ בידו כתב

מן שלשה גאונים מפורסמים שהזרו וקבלוהו וקרבוהו. אוי נשאר מופריש ומובדל מוחרם ומנודה כנ״ל. והשומע לדברינו דברי אלקים חיים, ומהוין בעין החיים, יזכה לראות בנחמות ציון וירושלים ולגואל צדק במהרה בימינו אמן.

ובשבת תשובה שנת תפ״ו הזהיר הרב ר׳ יחזקאל את העם להתרחק מכל ספרי קבלה שנדפסו משנת תב״ו והלאה, שרוב ספרי קבלה מאותו זמן היו מלאים בדעות נפסדות, הנוטות לצד מינות. ור׳ משה חגיז בספר משנת חכמים דף קי״ג כתב: לעת כזאת בא הספר הקטן ששם משמעון מבנו של נחמיה חיון והראתי אותו להגאון אב״ד דג״ק ש״ן והסכים עמי להיות נידונת לשריפת אש.

בשנת ת״ץ היתה בהאמבורג גזירת הענגע־טאפף והיתה צרה גדולה ליהודים (כל הסיפור נכתב באריכות בספר „עוז מבטחה״) ומאד השתדל הרי״ה עם הפרנס ר׳ זעליגמאנן כהן לבטל את הגזירה והצליחו וגם עשו פרי ועלתה מעשיהם לטובה, והלך הוא אל הגיניראל ויבקש מלפניו על עמו ובקשתו נעשתה.

בשנת תצ״ג נטע אהלו באלטונא הרב ה״ג מהור״ר יעקב עמדין ואחר בואו לכאן הלך לבית האב״ד לקבל פניו ולשאול בשלומו, והרב ר׳ יחזקאל הסכים לפרנסי הקהל ליתן ליעב״ץ רשות, לעשות מנין קבוע בביתו והיה בתחילה שלום ביניהם, וכאשר חיבר ספר להם שמים וסדר תפלה שלו שערי שמים לקח הסכמה מהרי״ה. בשנת תצ״ה היתה בכאן שאלה בענין מי שהסירו הרופאים ממנו ביצה הימנית אם פצוע דכא יקרא, ופסק הרב ר׳ יחזקאל להקל; והשיג עליו הרב ר׳ שמשון הסיד בהמ״ה „נזירות שמשון״ ו„תוספות הדשים״ בעשרה השגות, וגם הר״ר משה חגיז השיג עליו, אבל הר׳ יעב״ץ עמד על ימין הרב המורה להצילו מיד משיגיו והשיב בארוכה להר״ר שמשון וחיבר על זה ספרו „אגרת בקורת״. ובשנת תצ״ט היתה בכאן שאלה גדולה בענין זקוקה למומר והוצרך הדבר לשאול להכמים, ושלח הרב ר׳ יחזקאל להיעב״ץ טופס השאלה עם התשובה בצדו וגזר עליו להוות דעתו היכן נוטה (עיין שאלה כ״ט ביעב״ץ) וכן עשה והשיב לו, כי לעשות רצונו חפצתי ואין מסרבין לגדול (כן כתב היעב״ץ), אבל בסוף לא הסכים לדעתו וכתב עליו דברי מצה ומריבה, ורצה לפרסם נגד פסק של הרי״ה, וזה חרה לפרנסי ומנהיגי הקהלה וגזרו שלא להדפיס ענין שאלה הנ״ל והכריזו בבהכנ״ס הגדול על הועטצער שלא להדפיס דבר זה והיעב״ץ הדפיס

אח"כ על זה ספרו חייתא דקיטרא. ומאז היתה רוח אחרת ביעב"ץ נגד הרי"ה, כאשר נראה מכתב הפרנסי דג"ק בלוחות העדות סימן י"ז, וזה לשונם: ושלח ידו בקדושי עליון על חכמי עירנו ורבנים וביחוד רבינו הגאון מהור"ר יחזקאל ז"ל אשר בצילו היינו חיים זה ל"ו שנים והוא חשבהו כאחד הריקים.

והרב ר' יחזקאל עניו מאד וכיבד וקירב תלמידי חכמים ואורחים הגונים וכל מחברי ספרים שבאו לכאן לדפוס ספריהם הפליגו בשבחו. והיתה לו ממשלה גדולה בשלש קהלות על היחידים הן בעסקי הקהל והתמניות ומשפטים ודיני ממונות והכל בידו בכח מוחלט והיו מפחדים ממנו (עיין מגלת ספר דף קכ"ו). הוא היה מסדר כל דיני קדיש בין קדיש יתום ויאהרצייט וכל הדינים הנוגעים בזה הענין ל"ט סעיפים ופרנסי דשלש קהלות כרכו את פסקיו למחזור המונה לפני הש"ץ בבהכנס"ת. ואחר כך נדפסו בכל המחזורים הנדפסים באלטונא. והרב רי"ה זכה שנתקבלו כל דיניו להלכה. עיין באר היטב אורח חיים סימן קל"ב וגם סימן קל"ה בענין קריאת ספר תורה ובסימן תרע"א הביא השערי תשובה מנהג בענין נר חנוכה משלש קהלות מכנסת יחזקאל. ובפנקס דהברה קדישא דקברנים נכתב פסק מהרי"ח בענין קבורה ביום טוב מה מותר לעשות ומי המותרים להתעסק במת ביום טוב. ולפני מותו כתב בצואה נוסח מצבתו וצוה שלא לכתוב עליו שם גאון שאין גאון בזמנו ושלא להפליג בשבחו, וגם שלא להספידו רק א', שיבחרו הקהל.— והנה ראיתי בספר „מגלת ספר" מאחר שכתב כל מה שסיפר היעב"ץ מהאב"ד רי"ח דברים שאינם מהוגנים כתב למטה מהקו המוציא לאור: וזה לשונו דף ק"ם: ולפי מה שהגיד לנו יעב"ץ אודות האב"ד רי"ה, לא נשתומם עוד על צואתו המשונה הנדפסת בשנת תק"י ומה שצוה לחבורה קדישא. ומה יאמר המוציא לאור, אם יראה שגם הרב המפורסם מהור"ר יעקב עטטלינגער ז"ל צוה כמעט מלה במלה כצואה של הרי"ה הן בענין הטהרה וקבורה ובנוסח המצבה ועוד זוכרים בני החברה דקהלתנו שעשו במותו ככל הכתוב בצואה שהיא כדוגמה של צואת רי"ה? הגם הרב הזה היה משונה?

והרב רי"ה נפטר בשיבה טובה ח"י אב תק"ט בן שמונים שנה. והרב ר' יונתן הספידו שתי פעמים (עיין ביערות דבש).

תולדותיו:

1) הגאון מהור"ר דוד קצינעללבויגן אב"ד דק"ק קידאן.

2) הרב מהור״ר יעקב קצפנן.
3) מהור״ר פייבל (אלמעמארבוך דקהלתו).
4) אשת הנמ״ה יעקב הלוי שור אב״ד דק״ק קראז.
5) מרת מירל אשת מהור״ר יצחק בן מהור״ר ישראל אב״ד דק״ק הענוי ונקברה בכאן כ״ד תמוז תצ״ד.
6) וגם נקבר כאן ילד של הרי״ה.

והוא חיבר: „שו״ת כנסת יחזקאל״, נדפס באלטונא תצ״ג. סדילקאוו תקצ״ד; „לחם יחזקאל״ על נמפ״ת והרמב״ם; „מים יחזקאל״, דרושים על התורה כסדר הפרשיות נדפס פארישק תקמ״ג. ובהקדמה של כנסת יחזקאל כתב חדושי תורה מספר דרוש שלו. וישנן מאתו תשובות מפוזרות בשו״ת שב יעקב תוך שאלה י״ז א״ה, יורה דעה סימן כ״ו, אבן העזר, כ״ו י״א. חושן משפט ב׳ י״ד; בשו״ת השיב ר׳ אליעזר סימן ה׳, ל׳, ל״א, ל״ב; שו״ת יעב״ץ כ״ט, פ״ג, קס״ג, קע״א אג״ת בקורת שאלה א׳; בשו״ת שבות יעקב וגם בספר מנחת יעקב; שו״ת קריה הנה שאלה כ״ג, כ״ד, כ״ה, ל״ה; ובתשובת אור נעלם סימן מ״א, מ״ב, מ״ג. ומובאים דבריו בספר ברכת אליהו מהרב המקובל הר׳ אליהו איילינאב. בספר מצודות דוד דף ח׳, י״א, ל״ה, ע״ד, ע״ה, וגם בסוף הספר הנ״ל ונדפסה צואה ממנו בפקודת הפרנס המדינה באמשטרדם תק״י ובווילנא תרל״א.

והוא הסכים על להם ישמים, שערי שמים, פני יצחק, זרע ברוך, תורת חיים, השיב ר׳ אליעזר, פי אליהו, תהכמוני, שערי ציון, מסורת הברית, שארית יעקב, מהר״ם רוטנבורג זיסקינד, ערוגות הבשם, מצודות דוד, משנת חכמים, מכתב אליהו חדושי מהרש״א על התורה בהאנוי, בית דוד על משניות, מרגליות טובה, רבינו בחיי הנדפס באמשטרדם תפ״ה לפ״ק, משניות הנדפסים באמשטרדם, קול הרמז על הרמב״ם הנדפס ביעסניץ, אלשיך על התורה, באר טוב, לוית חן, עוללות אפרים הנדפס באלטונא מאפרים העקשער, פי שנים, ועל הדפסת הרמב״ם בבערלין, קרבן אהרן, צאן קדשים, בית לוי, אדני פז, ים של שלמה, שו״ת מקום שמואל, עין יעקב אמשטרדם, עיר חומה, נזר הקודש על המדרש, מגיני זהב, זרע ישראל, פורת יוסף, משחת אהרן, אגודות מרדכי, אשל אברהם.

נוסח מצבתו (נר. 3073) ראה בעמוד הסמוך.

מצבת הרה"ג וכו' מוה"ר יחזקאל קצנאלבויגן זצ"ל.

וזה נוסח מצבת אשתו:

(נר. 3072)

פ"ט אשה השובה הגבירה הרבנית מרת ר. ש. אסתר בת הקצין פו"מ מהד"ש זלמ: מבריסק אשת הר"ר אב"ד קהלתנו מהור"ר יחזקאל נפטרה ונקברה יום ה' ז' כסליו תק"ט. תנצב"ה.

VIII.

הר"ר יהונתן אייבעשיטץ.

בן הר"ר נתן נטע שהיה ראב"ד באייבענשיטץ, נין של איש אלוקים ר' נתן שפירא בעל מגלה עמוקות, דור שלישי להאר"י זצ"ל, נכד של הרמ"א (השיב ר' אליעזר) וגם של בעהמ"ה קיקיון דיונה. ה"ר יונתן נולד בשנת ת"ן בקראקוי (ולדעת יאסט ור"ה דעמביצער נולד בפינטשוב), אמו היתה בת הגאון מהו' ליב צונץ אב"ד דק"ק פינטשוב, כאשר מביא בתומים סימן ל"ג, סעיף ג', וגם היה קרוב למהר"ם שיף, כמו שכתב בתומים סימן כ"ה סעיף ק"ד: „פאר משפחתי הג' מהר"ם שיף". בשנת תס"ב בא עם אביו לעיר אייבענשיטץ במעהרען, שנתקבל שם אביו לאב"ה, ועליו כתב בהקדמה לפלתי: „אבי הרב ז"ל אשר גדלני על ברכיו ויפח באפי נשמת חיים תורת ה' דעת ומוסר". ואביו מת עוד צעיר לימים ושלחוהו אנשי קהלה אייבענשיטץ ללמוד תורה לפראסניטץ אצל הרה"ג מהו' מאיר בר יצחק אייזענשטאט, בעהמ"ה שו"ת פנים מאירות, ושם למד רב חכמתו, כאשר כתב בתומים סימן כ"ה: „הגאון אלוף נעורי" וגם ב„יערות דבש" נדפס הספר אשר עשה על רבו (דרוש ד'), ואח"כ למד אצל דודו וקנו בהאללישוי מהור"ר אליעזר הלוי עטטינגער (כלילת יופי), ומשם הלך לעיר מלוכה וויען ולמד בביתו של הקצין מהור"ר שמשון, ובוויען רצה הרה"ג אב"ד שמשון ווערטהיימער לתת לו את בתו לאשה אבל בתו נתנה משפט הקדימה להרב מהו' בעריש עלקעלעש אב"ד דק"ק ניקאלשבורג, וכאשר שמע הרב הג' מהור"ר יצחק שפירא ראש מדינת מעהרען ואב"ד דק"ק בומסלא מהדבר זה, מיד שלח לר' יונתן ונתן לו את בתו היחידה מרת עלקעלע לאשה, וגם סך ממון רב מסר בידו לכל הוצאות הדרך וצרכי הנשואין,

Jonathan Eibeschütz Oberrab: zu Altona, Hamb. etc

צורת הרב הגאון מוה יהונתן זצל אבד ורמ דקק אהו

וכאשר הגיע לשמונה עשר שנה כבר היה מורה הוראה בק״ק בימסלא (יאָסט) וישב שם על התורה בלי דאגה.

בשנת ת״ע בא לפראג, שתי שנים אחר שנסע משם הרב הגאון ר׳ אברהם ברודא (עיין בהסכמה לאשל אברהם וגם בסוף משנת דרבי עקיבא איגר), ובפראג למד עם בחורים ונתחבר עם הגאון הר״ר יונה לאנדסופר בעהמ״ח מעיל הצדקה והשתעשעו יחד בבית המדרש דפראג (בני אהובה בסופו). ומשם נסע להאמבורג ונטע אהלו במקום מושב אבי המותו הנגיד פו״מ דהאמבורג מהור״ר מרדכי כהן, והרב ר׳ מרדכי היה נכד של הרב ר׳ דוד כהן, אשר היה אב״ד הראשון באלטונא. ובשנת תע״ג—תע״ד שכן שם ואז קנה לו שלימות בתורה והיה הן המקום עליו ומשם חזר לעיר פראג ובאותו שנה נתקבל לדרשן בעיר הגדולה זו וגם למד שם בדיבוק חברים. עיין בתומים סימן מ״ט, סעיף ו׳: בשנת תע״ח כשלמדתי בדיבוק חכמים לפני מו״ה מוהר״ר שמואל קראקאווער אמרתי שמעתתא הנ״ל וקלסהו למאוד. והי׳ לו גם כן ידיעות בשאר חכמות, והביא שאלה ששאל בענין מינקת את אקאדעמיא בפראג ואמרו לו כן הדבר כאשר דברת. ובהיותו בפראג הי׳ לו הלילה למחשבת התורה והיום למשמר נכנס ויוצא בחצרי השרים וכהני מלומדי נוצרים להתווכח עמהם בתורתנו, אשר צחקו עלי שרים מכמה דברים אשר יחפאו עלינו ושמו עלינו עלילות דברים ואני הייתי כמליץ מוצא לאור תעלומה לברר דברי קדמונים כשחר נכון מוצאו עד שת״ל חכמתי עמדה לי, ומצאתי חן שהרשני להדפיס ספרי התלמוד מה שלא היה מאז ומקדם. והיה לו ויכוח עם הגלחים של קאטאלישען-קלע־ים ובפרט עם הבישוף האססעלבוויער ובקש ממנו להגן בעד היהודים הדרים שם וגם עלתה מחשבתו ובקשתו לטובה. בשנת תפ״ה גברה כת של שבתי צבי ונכרז חרם נגדם בפראג וחתם על אותו חרם הרב ר׳ יונתן, יען שאז הראב״ד ר׳ דוד אפפענהיים לא היה בביתו וחתם הוא בראש במקומו.

לאחר מות הראב״ד הג׳ ר׳ דוד אפפענהיים נבחר הוא מכל דיינ׳ פראג לראש בית דין עליהם (אור לישרים י״ב) בשנת תצ״ה, בימים ההם נתחדשו גזירות המלך על היהודים ונשתלה הר״ר יונתן לטובת הציבור לקרית מלך רב בוויען בהשתדלות הריצות כולי האי ואולי להשיב חמת המלך, וגם הצליח בשליחותו להקל עול המלכות מהיהודים. ואף שהיה טרוד בטרדות הזמן למד בהתמדה גדולה וראה מה שכתב עליו

הרה"ג נפתלי הירש וואססערטריללינג אב"ד דכל מדינת העססען וזה לשונו: מסופק אני אם אחד בכל הדור הזה טרח ועמל ויגע בתורה כגבור חיל זה, ממש לא נח ולא נתן מרגוע לנפשו ואני יודע שפעם אחד בהיות הגאון בווינא לערך רביעית שנה בשובו לביתו הצטער על ביטול התורה שהיה לו שם והתחיל ללמוד משניות ממש לא שכב התמיד לילה ויום ויהי בשבת שניה לקחתי סדר זרעים בידי הוא הזר ילמד בעל פה ואני שמעתיו מבפנים והגיד כל משניות סדר זרעים בעל פה בלי שום טעות או שכחת אומר, וכן עשה בשבת שלאחריו בסדר מועד וכן בששה סדרים, ובאותו זמן עסק גם בחכמת נסתר חכמת הקבלה, והיבר מזה הענין איזה ספרים וגם חיבר בפראג ספרו בני אהובה, בשנת ת"ק נקרא לבא לשבת בראש ק"ק מעטץ, אשר עמדה אז תחת ממשלת צרפת, ובשנה ההיא גברה מאד מלחמה אחר מות הקיסר קארל הששי בין המלכה מאריא טהערעזיא ומלך פרייסען פריעדריך הגדול בצירוף חיל הצרפתים, והיתה צרה גדולה בעיר פראג, ועד כמה השתדל הרב ר' יונתן קודם שנסע מפראג ופעל לטובת קהלתו, הביא בספר אגרת מחלת אשר הוציא לאור ד"ר ר' אהרן פריימאנן (נדפס מחדש בחברת מקיצי נרדמים משנת תרנ"ה), ושם דף ג' נכתב, שהיו הקצבים בפראג חבושים בתפיסה בסכנת נפשות ממש ועל ידי פעולות גדולות במה שבועות מקציני הקהל והרב ר' יונתן אייבעשיטץ השתדלו ופטרו אותם מתפיסה, ועיין עוד שם דף ה'.

וביום א', ח"י כסלו תק"ב בא שר־צבא אחד עם איזה בעלי־מלחמות לקציני הקהל שיתנו תיכף שבר אלפים הגרים כדי שלא יבוזו הוכות היהודים ותפסו את הרב מהור"ר יונתן עם איזה קצינים לשמירה הנקרא „גייסל" או „בירגשאפט" עד שנתנו הסכום הקצוב, וכנראה מן המעשה הזה היה בכסלו תק"ב בפראג, וקודם לכתו מעיר פראג דרש ברבים מוסר השכל והוכיחם שישיבו בתשובה שירחם הקב"ה עליהם ויצילם מכל צרה (נדפס ביערות דבש), ויען שהיה אז שעת הירום והמדינה מלאה גייסות, שלחה לו קהלת מעטץ שטר הירות מהשר של חיל פראנקרייך (פרייען־געלייטשיין) ולכן בא בחשד שהתקשר עם אויבי עסטערריך ונזרה המלכה עליו שלא ישוב עוד לפראג וגם ממונו ורכושו הי' נאלין לעזוב שם, ובהקדמת פלתי כתב ע"ז: בחמלת ה' הוציאני בטרם יצא הקצף במקראים רעים אשר קרה לק"ק פראג, ויצא לפני יצא הקצף ומיד אחר שכבשו הצרפתים את העיר הלך משם. בכ"ו

אדר שני תק״ב מוצאים אנחנו אותו בפיורדא, ששם נתן הסכמה על ספר בחינת עולם וכתב: הרגלי בוגני ללכת לק״ק מ״ין יאנפיה לתורה ולתעודה. ומשם נסע דרך עברו לפראנקפורט אם מאין ונתארח בביתו של הרב הג׳ משה ראפפ ראש ישיבה. עיין תפארת ישראל הלכות נדה דף קצ״ד: בעברי דרך פראנקפורט נשאלתי מאת הה״ג משה ראפפ, וגם חלק כבוד והלך לקבל פני הרב הג׳ בעהמ״ח פני יהושע ובצאתו נתן לו ספרו פני יהושע על סדר נשים ובקש ממנו לעיין בו ולעשות סימן במקום שיש טעות או צריך הגהה והוא עשה במקום אחד או שתים רושם שקורין ״קנעטש״. אבל הבחור שהשיב את הספר למחרתו עשה רושם זה על כל הספר שלא מדעת ורצון רבי ר׳ יונתן, ולמן העת הזאת היתה לבעל פני יהושע איבה עליו (כן כתב הדיין ר׳ אברהם האלבערשטאט ונדפס בקורות היהודים בהאלבערשטאדט של הדאָקטאָר אויערבאַך).

בכל הדרך אשר עבר בה הרב ר׳ יהונתן יצאו לקראתו עם רב לראותו ולשאול בשלומו ובמעטין נתקבל בשמחה גדולה והוא היה ממלא מקום הרה״ג מהור״ר יעקב ייׂשר באקאָפן, ושמה נאספו אליו כל בני לוית חן תלמידים הנונים מקצות הארץ ושם חיבר ספר אורים ותומים, אבל לא היה לו מעות להוצאות הדפוס, שכל ממונו נטלו בפראג, כאמור לעיל. בשנת תק״ה, כאשר היה הגירוש ושריפה בפראג, דרש דרוש גדול לכבוד העיר להושיעם ולהחזיקם. ולמען שישמרו כל העם אפילו עמי הארץ את מצות ה׳ כדין וכדת חיבר בלשון אשכנז סדר התנהגות לכל השנה ותקון חצות בלשון קצר ושלח הספר הלז לכל בית ובית (יערות דבש 73-72). וכאשר מת בפיורדא הרב ה״ג ברוך כהנא נקרא לבא לק״ק פיורדא לישב על כסא הרבנות ונענה למבוקשתם, יען כי שם היה בית דפוס והוא רצה להדפיס שם את ספריו. אבל אנשי ק״ק מעטין אשר אהבו אותו עכבו בידו שלא לצאת מקיר העיר ההוצה תוך הזמן שנתקשר עמהם להיות אצלם. ובשנת תק״ט אחרי מות הרב ר׳ יחזקאל קצנלבויגען זצ״ל בכ״ג תמוז נבחר הוא במקומו לאב״ד ג״ק, בשנה שלאחריה נסע ממעטין דרך ק״ק מאנהיים, וכתב שם יום ב׳, ר״ח אב תק״י הסכמה על ספר אספקלריא המאירה וחתם פה מאננהיים ״נעצר לפי שעה כאורח רוין לק״ק אה״ו יע״א. אשר אוה למושב לו״. בט״ז אלול בא לכאן וביום י״ח אלול דרש דרוש ראשון בהכנסת הגדולה דקהל אלטונא. בדרוש הזה נטל רשות מהרב יעב״ץ,

כאשר כתב בעצמו היעב״ץ וזה לשונו בסוף ספר מטפחת: ואספר האמת רק אפס קצהו כי בשתי דרשות ראשונות נטל רשות ממני בתפארת גדול ושבח עצום מאד אע״פ שלא הייתי שם בביהכנ״ס וגם לא הייתי אז זקן ובא בשנים כלל. וכאשר כלה דרוש שני בא הרב ר׳ יעקב עמדען אליו לביהכנ״ס ונתן לו שלום והוא החזיר לו שלום וגם שלח לו לביתו כוס יין לברכה. והרב ר׳ יונתן בענותנותו וצדקתו רצה להיטיב עם הרב ה״ג יעב״ץ וביו״ט של ראש השנה שלח אליו את הרב ר׳ ליב פרעגר לדרוש בשלומו ולברך אותו ברכת שנה טובה, וגם צוה לאמר לו שרוצה להיטיב עמו, מאחר ששמע שרחק לו במזונותיו ורצה לכרוז בביהכנ״ס שכל איש בנ״ק מחויב להיות סדר תפלה שלו בביתו, והיה חפץ לעשות לו הטובה בכל לב בלי ספק ולא הרע לי כל מאומה בתחלה (כן כתב יעב״ץ במטפחת). — ושנה אחת טרם בא הנה ר׳ יונתן היה ממשמש ובא חולי גדול וביחוד ביולדות, חיך פתאום היה מכותם ומתוך כך היה פחד ובהלה בקהלתנו שבמשך שנה מתו ר״ל ט״ז יולדות, וכל הנשים חרדות אם הגיע זמן הלידה, וכאשר בא הנה בקשו ממנו ליתן קמיע לבת נגיד אחד והוא פו״מ ר׳ געטשלעק הכהן, ולרב הפצרתם נענה למבוקשתם ונתן קמיע והיתה האשה ההיא יולדת בשלום, ומאז כלה הנגף והפחד בקהלתנו, והנה הסיפור הזה אינו גוזמא כי דרשתי וחקרתי ומצאתי בפנקס הישן דחברה קדישא שבו נרשמים כל ההולכים לעה״ב באיזה יום ובאיזה חודש ומצאתי כדברים האלו והרוצה לעיין בו יעיין. ואחר הלידה של האשה הנ״ל פתחו איזה נשים את הקמיע — ומאותו הזמן הוחל רוח אחרת לפעם במחנה יהודים והתחיל הריב הקשה, ויצתה הבערה להלק בין שני הצדיקים. — ועתה קורא נחמד, אודיע לך שלא באתי הו״ש להכריע בין שני הצדיקים אשר המה בארצות החיים ובוודאי עשו שלום במרומים. ראה מה שנכתב בהקדמה של ספר ברכי יוסף: שהרב חיד״א עבר דרך אייראפא ובא לכל קהלות גדולות ורק להאמבורג לא בא וכתב שם בהקדמה: ולהיות כי בזמן עון הוללה ארץ אשכנז משאגת אריות בסלע המחלוקת לוחות העדות ושברי לוחות בראש כל חוצ׳ות, דין גרמא שלא נסתה כף רגלו לילך להאמבורג כי מי ישיל כסותו בין לביא וליש ולא יתן דמי כפרו. לכן גם אני אבחר דרכי ואכתוב הדברים והמעשים כהוייתן בלי הכרע. והנה הקמיע של אשה בת ר׳ געטשעלק פתחו מתנגדיו ואמרו שיש בה מינות וכותב הקמיע הוא מכת המאמינים בשבתי

צבי ימש״ו. ועוד נתן הר״ר יונתן קמיע לאיש אחד עני חולי שתקפה עליו עלמא ואיש קודחת בוער בו למאוד והקמיע הזו לרב זרוע ההולי נאבדה ונמוק הנייר והלך לו. והתחיל איש אחד נבל לכתוב על הנייר איזה תיבות ואותיות אשר יוכל בקל לפותרו בחילוף לשון לדבר הגאות לו להטיל בו דופי ויאמר כי הוא הנייר אשר נתן לו וכאשר שמע ר׳ יונתן מזה הרים קולו ששקר הוא ויחקרו הפו״מ וימצאו כי שקר ענה בו. שהאיש שמסרו לו הקמיע הוא נשבע בבהכנס״ת בס״ת בידו שמעולם לא מסר לו לא הוא ולא שלוחו קמיע זו. והקמיע שנתן לו האב״ד נאבדה והלך לו. וגם על הקמיע שנתן לבת ר׳ נעטשלק הכהן אשר פתחו והתרו גם כן להעמיד בו פירושים בבלבול לשונות. נתן ר׳ יונתן פירוש על הקמיע אשר יסודתה בקודש ומסר אותה בבית אדם נאמן בהאמבורג אשר כל המבקש לראותה ובוש לבוא לביתו ילך שמה ויוכל לקרוא בה כנפשו. הקמיעות האלו הראו גם להיעב״ץ ובתחילה לא רצה ליתן דעתו אבל בסוף אמר שהכותב קמיעות הוא מהכת מאמינים בש״צ וביום י׳ שבט הכריז היעב״ץ בבהכנס״ת שלו שהכותב קמיעות אלו ראוי להחרים. וכאשר שמעו פו״מ דנ״ק דבר זה מאוד חרה להם על בזיון של האב״ד והסכימו לכרוז שלא ילך שום אדם למנין היעב״ץ וביום י״א שבט עש״ק החרימו את היעב״ץ. ובאותו יום כתב היעב״ץ להרה״ג יהושע אב״ד פראנקפורט ולהרה״ג שמואל היללמאנן אב״ד מעטץ, ולגיסו הרה״ג אריה יהוד׳ אב״ד אמשטרדם שגם הם יקנאו קנאת ה׳. ובאמת שגאונים אלו כוונתם לשמים להכרית מן העולם את המאמינים בשבתי צבי וכדי לעשות רושם בעולם תפסו את הגדול ורצו לעשות דין בגדולים כדי שיראו הקטנים. ועל ידי שמועות שאינם מבוררים ועדות שקר חשבו בשגגה שגם ר׳ יונתן מכת הנ״ל לכן רדפו אותו בכל כחם ונפלה לעון העם הזה כי לכל העם בשגגה.

וכאשר שמע ר׳ יונתן שחשדו אותו שהקמיעות מלאים שמות מש״צ דרש ביום כ״ו שבט במקהלות העם בבהכנסת הגדולה דאלטונא ומאחר שפתח בדברי תורה אמר: שמעו נא רבותי לא לדרשה קאתינא. אשר הקהלתי אתכם היא כי שמעתי דבת רבים עלי כאילו ח״ו יש בי שמץ להיות מכת מאמיני ש״ץ ימ״ש, בכן הנני מעיד בי ה׳ הבוחן לבבות וכל פמליא של מעלה כי נקי אני מעון זה, ואין בי אפילו שמץ דשמצה מכת הש״צ ולבבי שלם עם ה׳ מבלי שנות כו׳ ובסופו אמר: אף אני בתפלת מנחה אני מעורר דין אם יש בי שמץ מינות ח״ו לילך

אחר דעת ואמונה הכוזבת הרשעים הולכים תהו כת של ש״צ ימש״ו ידד אש ולהבה וגפרית משמים לכלות אותי והריני מחרים כל הרשעים כת הנ״ל. והרב ר׳ יונתן שלה פירוש על הקמיעות שנתן להאיש המקובל הרה״ג שמואל עססיגגען ראב״ד מינסטער אוהבו של ר׳ שמואל היללמאנן ממעטין, כאשר נראה מהאגרת שכתב ר׳ שמואל היללמאנן להרב שמואל עססינגען ותוארו שהוא איש אלוקים וליה גליא רזיא. וגם להרב המקובל מהור״ר אליהו איילינאב אשר מבני ביתו של הרב דק״ק אמשטרדם מהור״ר אריה יהוד׳ גיסו של יעב״ץ. והרב ר׳ אליהו איילינאב היה אוהב נאמן להרה״ג משה חגיז. אשר גם כן קנא נגד כת ש״צ, כאשר תראה בסוף חבורו ספר ברכת אליהו. ושניהם כתבו שלא נמצא בקמיעות הנ״ל שום רמז וחשש של כת ש״צ והעידו שמים וארץ שהקמיעות הנשלחים להם הם קודש. ועוד כתב ר׳ יונתן אגרת קנאה לתלמידיו שיעידו ויגידו אם ראו או שמעו ממנו מעולם שום דבר או מעשה שלא כדת תורה, או אפילו מנהג ממנהג חסידות אשר עבר. וכששמעו תלמידיו שרדפו וחשדו את רבם מיד כתבו אליו דברי אהבה והרב אב״ד לובלין החרים בתחילה ביום ראש הודש אייר תקי״א את המתנגדים והחושדים אותו, וכן עשו קהלות גדולות כמו ניקאלסבורג בחודש אב, והתומים על החרם רבנים ודיינים מכל הגלילות בפרעסבורג, האללישוי, פרוסניטין, קרעמזיר, רוסטין, קרעמנוי, האציפלאין, שטאמפפען, סעמניין, קראקוי, זאלקיעוו, ווילנא. ואלו הקהלות עם ראשי בית דין והפרנסים אשר כתבו הסכמה והצטדקות להרב ר׳ יונתן: פראג, וויען, קראקוי, פוזין, ובועד של המשה קהלות בעיר מיר החרימו את כל המהרהר אחר ר׳ יונתן, והיעב״ץ פנה אל הרבנים דק״ק וויניציע, ליוואנא וקאנשטאנטין שהם ירדפו ויקנאו נגד האב״ד דאה״ו. אבל הם השיבו שלא יחשדו אותו בשום דבר מאחר ששמעו דבריו. כעין זה כתב גם הרה״ג יחזקאל לאנדוי. וכאשר ראו מתנגדיו שרוב הקהלה בצדו של ר׳ יונתן וגם רבנים דקהלות גדולות סמכו את ידיו, הלכו בערכאות של נכרים והלשינו עליו אצל העצה (ראַטה) בהאמבורג, אבל כשמוע ראש העצה בהאמבורג את דברי התנצלותו, אז הכיר כי האמת אתו ופטרו לשלום. ואח״כ הלכו אל מלך דענעמארק פֿרעדעריק החמישי והלשינו עליו והראו חמשה קמיעות ממעטין, וגם אמרו שנבחר שלא כדין ושורה, ורק קרוביו בחרו אותו לאב״ד. ועוד הלשינו שתלמידיו מכתרים אותו בתוארים הנאות רק למלך בשם ע ט ר ת ישראל נ ז ר ראשינו. והמלך

צוה שהרב ר׳ יונתן ינקה ויצטדק את עצמו בענין חמשה עשר ענינים. אשר חשדו אותו והלשינו עליו מתנגדיו ועוד שיתן פירוש לקמיע בלשון אשכנז. ויבחרו חמשה אנשים אשר להם יד בחכמה, האחד פראָפעססאר קארל אנטאן בהעלמשטאט, והוא משומד ובתחילה היה תלמיד של ר׳ יונתן, והשני פראָפעססאר מעגערלין בפראנקפורט, והשלישי פראָפעססאר בוימגארטען בהאללע, הרביעי פראָפעססאר אחריאס בקיעל והחמישי קארפצאוו בראסטאק (עיין יאָסט), והם הוכיחו והגידו שצדקו כל דברי ומעשי האב״ד, והמלך הוציא לאור צדקו וצוה בגזרת המלך שלא ידבר שום אדם מאומה נגד האב״ד. וגם היה מחדש ברית האב״ד ונבחר ברוב מנין והיה שמחה גדולה בקהלתנו. והרב ר׳ יונתן רצה לדיית נקי גם בדיני ישראל ורצה לבא לפני בית דין של שלשה דיינים מומחים לדון לפניהם והם ישפטו פה אל פה אם צדקו דבריו ומעשיו, והסכימו מתחילה בזבל״א וזבל״א בהרב המפורסם מהור״ר מרדכי אב״ד דק״ק ליסא ראש ארבע ארצות ובהרב דק״ק גלאגוי הרה״ג אשר לעמל והשלישי יהיה הרב דק״ק בערלין, ובתוך הזמן נתבקש הרב דק״ק ליסא בישיבה של מעלה ובמקומו נבחר אחיו הרב אברהם. אבל מתנגדיו לא רצו רק שיבא לדין לפני שלשה הרבנים שהם מתנגדיו והם הרב דפראנקפורט ומעטץ ואמשטרדם, ועל ידי זה נתבטל הדבר. בשנת תקי״ד יום ג׳ מרחשון נתוועדו בק״ק יערסלאוו בועד גדול והפסק שיצא מהוועד הזה ניתן לכתוב ולהפיץ בישראל שהרב ר׳ יונתן נקי וזכאי והאמת והצדק אתו. ובאותו וועד נשרף הספר אספקלריא המאירה, וביום כ׳ תמוז תקי״ד נתוועדו בק״ק שטאבניטץ וועד דק״ק קראקוי ולעמבערג וגם שם הסכימו על פירוש הקמיעות שנתן ר׳ יונתן והצדיקו דבריו. ועוד הלשינו אויביו שנית במלך דענעמארק אבל המלך לא השגיה בדבריהם והגדיל חסדו עמו.

בשנת תקט״ו מתה עליו אשתו מרת עלקעלע ושני חדשים אחר מותה הוציא לאור ספרו לוחות העדות ושם כתב דברי התנצלותו ועל ידי ספרו זה ובפרט אחרי שמתו הרבנים דק״ק מעטץ ואמשטרדם חדל הרעש הגדול קצת. שבע שנים הי׳ הריב הקשה בקרב שלש קהלות, וכ״ד ספרים נכתבו מהרב יעב״ץ או תלמידיו (אשר אזכרם אי״ה בחלק ב׳) בענין המחלוקה הזאת ועיקר ספרים הם: עדות ביעקב, שפת אמת, עקיצת עקרב, התאבקות תורת הקנאות, אספקלריא המאירה ושברי לוחות העדות. ומאוד הצטער הר׳ יונתן על ביטול התורה שגרמה לו המריבה

ומהלוקה וחילול השם בין הגוים. ובכל זאת התאמין להרבות גבולו בתורה, כאשר נראה מגדולי תלמידיו אשר שמשו אותו באלטונא. וגם נדפס מה שדרש בסיום על מסכת בבא מציעא שלמד בישיבה סוף יערות דבש.

והרב ר׳ יונתן לא ביקש לענות את איש ריבו וכן סיפר הראב״ד דק״ק אלטונא מנחם מענדל פראנקפורטער זצ״ל שהיה תלמידו (עיין פני תבל 242) לאמר: „רבינו לא שת לבו על הלעג והבוז אשר שפך עליו איש ריבו, רק אמר היטב חרה לי והמסי עליו כי השחית זמן היקר בלימודי.״

רק פעם אחת עלה עשן באפו, כאשר דרש ביום שבת הגדול בבית הכנסת בסוגיא דטמאים נדחים לפסח שני ויהי כאשר ראו משנאיו (אלה אוהבי ר״י עמדען) כי ישתוממו הלומדים על עומק פלפולו ושכלו הגדולה, והכבוד וההלל והשבח אשר רוב העדה ירצו בפיהם, ויבושו ויחפשו למצוא הפתח הקטן אשר בקיר בית הכנסת, וירא ר׳ יונתן ויקרא בקול, ראו טמאים נדחו לפתח שני! ויוסף לאמר: אם ריב לי את איש ריבי, הלא שנינו לומדי תורה אנחנו, אך מה לי ולכם הטבחים והורשים ויזקבים וויגבים? ובאמת חיבה יתירה היה לו לתלמידיו, וצער גדול היה לו כאשר הלשינו משנאיו אצל המלך שהוא מכביד ומעמים עול הקהל ובעלי בתים על ידי רוב תלמידיו והוצרך למעט בית מדרשו ולגרוע מנין תלמידיו והרבה הצטער אותו צדיק על ביטול ומיעוט התורה.—ראה מה שדרש בעיר אלטונא והוכיח את בעלי בתים להחזיק הבחורים העניים שמהם תצא תורה, עיין ביערות דבש חלק שני דרוש ב׳ שם כתב: „נא ונא אחי ובני מה תהשדוני, אני אוהב אתכם יותר מעצמיכם. עשו גדרים, קדושים תהיו כי אתם בעצמיכם קדושים לכן התקדשו והטהרו ושמרו נפשותיכם ובפ״ט בקורבת עבירה, וההוקת לומדי תורה ובחורים הבאים מרחוק וכי הולקיהם קמיה מלכא קדישא דמכתתים רגלם לתורה ותעודה, ואתם אינכם מרחמים עליהם, בממ״נ אם אוהבים אתם להם איך תוכל להתעלם ואם שונאים אותם הלא אם רעב שונאך האכילהו לחם ולמה יהיו הבחורים קרח מכאן וקרח מכאן.״—ועוד כתב באותה דרשה: אחי למדו היטב מבלי לנטור איבה ואדרבה להיטיב לשונאיו, לו עמי שומע לי להסיר קנאה ושנאה ותחרות אז יודאי יתקלס עלאי ובזה יתחזק הדת ואיש את רעהו יעזורו.

והרב הדיין זקן המופלג דקהלתנו ר׳ יעקב כ״ץ נ״י ספר ששמע מרבו שפעם אחת הלך הרב ר׳ יונתן במסיבה ההולכת מביתו לבית הכנסת לתפילת מנחה לעת ערב. וכאשר הגיע באמצע הדרך והומה מכאן וחומה מכאן, וירא איש אחד עומד כנגדו והרבו סכין של קצבים בידו וביקש לשורדו מן העולם. וכאשר הרים ידו נתן ר׳ יונתן עיניו בו ויחרד האיש חרדה גדולה, ופחד ואימה אחזתהו, ויפול על פניו להתחנן על נפשו ולבקש מחילה, ואמר כי איזה אנשים פיתו אותו. והרב ר׳ יהונתן אמר לו: בני מה עשיתי לך, כי אתה תבקש את נפשי? ראה כמה השנאה ומחלוקת מקלקלת השורה ואפילו לעבירה חמורה לשפיכת דמים מביאה את האדם, לך אמור לאותם ששלחוך: אני מוחל להם אבל הם ישובו אל ה׳ שיכפר בעדם.

ובקאפענהאגען נמצאים עוד הכתבים של דברי ריבות והמלשינות שהביאו בערכאות של מלך, ושם נמצא ג״כ: פעם אחת מת איש אחד שהיה שרוי בחרם, ובקבורתו הלך שליח בית דין וישם אבן אחת על קברו, ועל זה הלשינו אצל המלך, שהרב ואוהביו סוקלין ומנוולין את המת, וכאשר שאלו מאת המלך: מה הדבר אשר שמענו, אמר הוא שרק אבן אחת נתנו על קברו כדין מי שמת בנדוי והחרם היה נוהג אז ברשיון המלך, אבל הו״ש שנוולו או סקלו את המת עצמו.

ושוב בא אדם אחד ונשבע שראה את הרב שאכל בתשעה באב. ואחר זמן נתחרט ובא לבית דין ונתן אמתלא לדבריו שאמת מה שאמר, אבל שבת שחל בו תשעה באב היה.

והנה הרב הצדיק חיים נתן דעמביצער ראב״ד דק״ק קראקוי בספרו כלילת יופי כתב על סופר אחד בזמננו בספרו „קורות יהודים״ שהרהיב בנפשו עוז לבא ולהכריע ביניהם ודן כצבי אחר שברי לוהות על לא אמת ונכון, והסופר זה ידוע שהוא גרעץ, ובאמת קם והתגבר הרב המפורסם דק״ק קאטטאוויטץ דאקטאר כהן נ״י ויצא להלחם נגד גרעץ והוכיח בראיות ברורות והקירות בספרו Ehrenrettung Jonatans (נדפס בלשון אשכנז בהאננאפער), שהכותב קורות יהודים, גרעץ, בכל דף ודף וכמעט בכל שורה ושורה טעה או שגה או לא רצה לראות האמת, ודן וחייב את הרב הצדיק גאון עולם אשר ממימיו אנו שותים, ומזכירו בבזיון והשבו כקל־ראש ויושב נגינות שכר, ובענין הקמיעות זייף ושיבש ומחסר איזה אותיות כדי לחייבו, וגם אגרת של הגאון המפורסם ר׳ אליהו ווילנא זצ״ל הפך גרעץ ודרשה לרעותה, וזה לשון הרה״ג אליהו ווילנא

וצ״ל: הא לך תשובתי ישיש כנבור לרוין אורח משרים בתורה ויראת חטא ולקרב העם לתורה ולתעודה, רבה דעמא מדברנא דאומתא הרב המאור הגדול הגאון אמיתי המפורסם חריף ובקי נ״י ע״ה פ״ה כבוד קדושת שמו נאה לו מוהר״ר יהונתן זריז. הגיעני מכתב פתוחי חותם גיה״ק ששלח פירושים אמיתים על ה׳ קמיעות דמיין הנדפסים אשר יסודתם בהררי קודש ובקש ממני לעיין בו אם ישרים הם והטריח עצמו מגודל צערו ס״ת בעו״ה שרויה בצער והוא הודיע צערו לרבים ומי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכונה לעשות שלום שישתקע אש התבערה אש זרה אשר לא כדת, כו׳. מדברים אלו יראה כל הקורא בשכל ישר ודעת תבונה שהרב ר׳ אליהו ווילנא עמד לימין צדקו של רבי יהונתן, ועיין בספר „עהרענרעטטונג דעס ר׳ יהונתן אייבענשיטץ״. ועוד יש אגרות ומכתבים ביד הרב המפורסם דק״ק קאטטאוויטץ שבאו אחר זמן הדפסת ספרו לידו אשר יעידו ויגידו כולם שצדקת הצדיק במקומו עומד.

והרה״ג ר׳ אלעזר פלעקלש בעה״מ „שו״ת תשובה מאהבה״ ושאר חיבורים יקרים ראש בית דק״ק פראג, גם הוא יצא להלחם כנבור עם הרשעים הרצים אחר צבי מודה צבי שבור בספרו „אהבת דוד״, נדפס בשנת „טמאים לנפש״ בעיר פראג, והוא ידע היטב את כל המקומות אשר ישבו שם אנשי כת ש״צ והכיר את האנשים ההולכים אחר עצת ש״צ, שהיה רב בנאיטין סמוך לעיר פרוסניטץ במעהרן וגם בפראג והוא היה תלמיד של הרה״ג יחזקאל לאנדויא סג״ל וברשותו מצאו ספר עדות ביעקב ובסופו של ספר זה מצאו פסק צעטטעל מחובר על הספר ושם נכתב וז״ל:

בע״ה.

הנה עדות זו עדות שקר והוציא לעז על גדול עולם נ״ע ועל שארי גדולי ישראל ינוחו על משכבותם והשד אותם בדבר אשר לא היה ולא נברא אלא למשל ולשנינה ולא היה בהם שום שמץ מינות מהכלב שבתי צבי שבור ומכלבים אשר סבבוהו לא שמצה ולא שמצה דשמצה ומרוב שנאה וקנאה ונקימה ונטירה יתירה דבר דברים בטלים אלו שרצה למאחז פני כסא תחת אביו הגאון זצ״ל ולא עלתה בידו כי קיימו וקבלו היהודים את גאון עולם ולכן חמתו בערה בו ואש תוקד בקרבו ודבר דברים שקרים ובדים ומרים ושארי לי׳ מארי׳ כי גם הוא היה רב גוברי׳. ולא גנזתי עדות בדותא הלז למען ידעו הדורות

וילמדו לולזל בכלבים רעים מאמיני שבתי צבי שחוק טמ״א וכל הבאים אחריו שם רשעים ירקב. קניתי ספר הלז וגם כתבתי עש״ק י״ד שבט תקע״י לפ״ק פה פראג. הק׳ אלעזר פלעקלש.

המכתב הזה נדפס במ״ע מאגאציען פיר דיא וויססענשאפט דעס יודענטהומס משנת תרמ״ב, ע״י ר׳ ש. ז. ה. האלבערשטאם.

והנה במכתב־העתי של גרעץ משנת תרל״ז נכתב שהרה״ג ר׳ יהונתן נשבע שבועת שקר (מיינייד), ובאמת הוא מכת שבתי צבי ישר״י. והביא ראיה לדבריו ממכתב שנמצא אצל המלכות בעיר פראג, ובמכתב הזה שנחתם בחתימת ובכתיבת יד של הרה״ג ר׳ יהזקאל לאנדוי זצ״ל, ביקש הרב ר יהזקאל לאנדוי מאת המלכה מאריא־טהערעזיא שלא נתנה רשות להרב ר׳ יהונתן אייבעשיטץ אשר הוא מכת הארורים ש״צ, לשוב לשבת בעיר פראג— באשר שרבים מאנשי ק״ק פראג רצו לקבלו לדרשן בעיר פראג, בעת שגברה מחלוקת באלטונא, וממכתב זה דן והוכיח גרעץ שאמתים דבריו שהרב ר׳ יהונתן הוא מכת צבי מודה. ובשנה ראשונה שבא הרה״ג מוהר״ר מרדכי עמרם הירש נ״י לעיר פראג דרש ביום אחרון של פסח בבית הכנסת שקורין „ציגיינער שוהל״ (אשר בבית הכנסת הזה דרש ר׳ יהונתן כמה פעמים כנזכר ביערות דבש), ובתחילת הדרשה אמר הרב ר׳ מרדכי עמרם: רבותי! בימים אלו שמעתי וקראתי שדיבר וכתב החוקר גרעץ במכתב העתי שלו סרה נגד צדיק עתק ונשגב ר׳ יהונתן ז״ל ואני צויתי בגזרת מ ר א ד א ת ר א להביא לפני את המכתב הזה שממנו העתיק גרעץ את דבריו, ואשתומם על המראה, שראיתי שמעולם לא כתב ולא התם עצמו הרה״ג ר׳ יהזקאל לאנדוי תחת המכתב הזה, רק איזה סופר שאינו ידוע ובוודאי מצד מתנגדי ר׳ יהונתן כתב המכתב הזה, והנה אפילו יהיה אמת שהרב בעל נודע ביהודה ביקש כזאת מהמלכה, לא היה שום ראיה משם, שהרב ר׳ יהזקאל לאנדוי לא רצה שירבה מחלוקת בעיר פראג ובוודאי אם היה בא ר׳ יהונתן לעיר פראג אשר שם יושבים הרבה ממתנגדיו וגם הרבה מתלמידיו ובתוכם הרה״ג ר׳ זרח אידליץ עודו בחיים, והשש וירא שבעיר פראג יתעורר כל הריב מתהילה, ומה לו ולצרה הזאת, לכן היה הוא נוגע בדבר, אבל אינם צריכים לטעם זה ששקר מוחלט הוא שהרב ר׳ יהזקאל לא ביקש כזאת מהמלכה וכל דברי החוקר גרעץ בטלים ומבוטלים, והרה״ג המפורסם ר׳ מרדכי עמרם הירש נ״י נתן לי

רשות להודיע זאת בשמו וגם כבר נדפס ד״ז ביאָהרעסקאלענדער מפאשעלעס בעיר פראג. וגם הרב דק״ק קאטאוויטץ מוהר״ר יעקב כהן נ״י כתב מרורות נגד גרעץ שכתב שהרה״ג ר׳ יהונתן נשבע שבועת שקר (עיין ליטעראטורבלאטט, הוספה ל„יידישע פרעססע״ נו׳ 4 לשנת תרל״ז).

המשורר הגדול ר׳ נפתלי הירץ וויזל סיפר להרב משה פראנקפורטער ז״ל: בהיותי בחור בישיבת אדוני מורי הגאון רבי יהונתן אייבעשיטץ זצ״ל, הואלתי לכתוב ביאורי על תורת כהנים, ויודע הדבר למורי, ויקרא אלי ויאמר: „נפתלי הראיני את אשר כתבת ואירא מאד ובושתי להרים ראשי נגד מורינו, כי מוראו ופחדו על כל תלמידיו. וירם הרב את קולו ויאמר: הנני גוזר עליך לקרותו והייתי קורא לפניו והוא יושב על כסאו וידיו סמוכות על ידות הכסא, ויהי בקראי כמה דלתות, ויקם הרב מכסאו וירם את ידיו. וישבח את פירושי עד מאד, ושם כתב שאמר אליו הלא כל דבריך כאלו נתנו מסיני (עיין פני תבל).

וגם הפילוסוף החכם הגדול ר׳ משה דעסוי קיבל פניו, ובקש מאת הגאון ר׳ יהונתן לתת לו שם חבר, והרב התנצל באמרו, לא חבר כי גם בשם מורנו אתה ישר ויכשר, אך לא זה מנהג הרבנים לתת תואר חבר לפנוי.

אחיו של הרה״ג ר׳ יהונתן היה הגאון מוהר״ר אהרן, כאשר התיחש אחריו הרה״ג אברהם נפתלי הירש לערנער רב״ד דק״ק קראקוי דודו של הרה״ג מוהר״ר מאיר צבי לערנער אב״ד ור״מ דקהלתנו אלטונא, בספרו צלותא דאברהם שם בהקדמה כתב: אבי מורי ורבי הרב המופלג בתורה ובחכמה הנגיד המנוה מו״ה מרדכי צבי בהגמאה״ג מה״ו זאב וואלף חכמתו וצדקתו היו נודע בשערים חכמי ישראל מכיריו בזמנו הי׳ שמו מפארים כאשר הוכיחו המכתבים שנשארו אחריו ז״ל אשר ראינו מבני אחיותיו המאורים האדירים ה״ה הרב הגאון המקובל אלוקי מו״ה נתן נטע זצ״ל אב״ד דק״ק פשעדבאָרז בהגאון מוהר״ר אהרן זצ״ל אחי הגאון מאור הגולה מוהר״ר יונתן אייבעשיטץ זצ״ל.

והוא לא אהב לילך בגדולות והֶשַׂךְ עצמו לכתוב שו״ת כדרך הגדולים כאשר נראה ממה שהשיב להרה״ג עקיבא איגר הראשון אב״ד פרעסבורג על שאלתו בענין מינקת, וזה לשונו בסוף: כזאת אמרתי להודיע דעתי הקלושה להפק רצונו ולרוב חיבתו אלי כי לולא זאת לא הייתי מישב לו כי אינו נוח לי בשו״ת מכמה טעמים. — ולא חפץ

בתוארים ומליצות וביקש משואליו שלא יאריכו בהם. עיין בסוף ס' בני אהובה.

והרב ר' יהונתן תקן כמה תקנות בנ"ק.

והנה בקהלתנו המנהג עד היום הזה שהכהנים עושים ארונות למתים בחצר בית הכנסת ושם לשכת העצים המיוחדת לכלים ולעצים לעשות בהם הארונות ובתחילה כשבאו בני החברה קדישה דקברנים מבית הכנסת היו עושים בעת הצורך הארונות. ופעם אחת דחפו ודחקו זה את זה ובאו לידי סכנה ותיקן הרב ר' יונתן שרק כהנים יהיו עושים ארונות ובזה יהיה להם חלק במצות גמילות חסד של אמת. והמנהג הזה נתקיים בק"ק אלטונא עד היום הזה.

ובפנקס דברי התקנות דקהלתנו נמצא בהתימת ידיו דף מ"ט.

בשנת תקי"ד י"א ניסן איסט בעשלאססען ווארדן, באשר בשנת תק"ו הותר הרצועה שמותר להיות פרנסים זה עם זה שני בשני וגם מחותנים כשרים להיות פרנסים זה עם זה ובשנת תקי"ד האי שתא התעוררו איזהו עוררים על התקנות הנ"ל—להשקיט הריב ולהיות שלום בקהלתנו הוסכם שמחותנים מותרים להיות פרנסים ביחד אבל לא שני בשני—ועוד תקנה שרק על שנה אחת יהי' התמנות הקהל ועל החתום בא ר' יונתן.

תמוז תקכ"א הוסכם בוועד פו"מ לברור ט"ו אנשים שיעשו תקנה שלא ירבו יותר מראי סעודת מצוה ברית מילה ופדיון הבן וגם בענין שלא יקחו ריבית—יונתן.

יום י"א ניסן בוועד הנזכר לעיל בו כתב הרב ר' יונתן בכתב ידו בספר תקנות שהתעוררו מעוררים ואמרו שהתקנה הלזו שמותרים מחותנים להיות פרנסים יחד עתה נכתבה בפנקס תקנות. לכן הוברדו ט"ו אנשים לעשות מהדיש התקנה הלז ובכל וועד כתב שהברורים יקבלו התמניות רק לש"ש ולטובת הקהל.

יום כ"ד סיוון שנת תקכ"ד היה הועד האחרון מהקהל בצירוף ר' יונתן, ואלו דברי יונתן האחרונים הנמצאים בספר תקנות של קהלתנו: בכתב ידי קדשו בידים רופפות. היום הנ"ל נבררו על פי קלפי וגורל שבעה כשרי הקהל ועתה באו השמות הנבררים....

ולבסוף כתב כל אלו נבחרו וכה יהי' תמיד כטוב הקהלה לנצח אמן. חותם על הנ"ל אשר במעמדי נעשה ואין בו דבר עול.

יונתן הפ"ק אה"ו.

ודאגה גדולה הי׳ לו מבנו וואלף אשר בא על ידי חברים רעים על דרך לא טוב, והוצרך לילך לפליטה והניח באלטונא חובות גדולות ואז אביו ריחם כרחם אב על בנו, וחיבר ספרו כרתי ופלתי בשנת תקכ״ג ושילם כל ההובות שעשה בנו. אבל שאר בניו ובנותיו היו צדיקים ולומדים מופלגים ובספר כרתי ופלתי הביא דברי תורה מבנו ה״ר מהור״ר מרדכי, ונכדו היה דר באלטונא יבא על ההתום בכמה תקנות עם פרנסי הקהלה בפנקס התקנות דקהלתנו.

והנה הרה״ג יהזקאל לאנדוי במכתבו כתב: וודאי צדיק וישר הוא שלא יהיו תלמידיו בגן עדן והוא בגיהנם, וידוע שהיה לו עשרים אלפים תלמידים ומגדולי התלמידים שבאשכנז ובעהמען היו צדיקים מופלגים וארשם שמות הנודעים לי: 1) הרב הגאון מהור״ר אברהם פאפערס הכהן אב״ד דק״ק טעפליץ. 2) והרב המפורסם ר׳ זרח איידליץ בעל המהבר אור לישרים ברורי מדות, מלאכת מחשבת ראש ישיבה ודרשן דפראג, והוא כתב על רבו ר׳ יונתן: הוא גדלני ורוממני כאשר נודע לכל בני קהלתנו כל הטובות שעשה לי שהייתי יתום ועני בני עניים מבלי שיהיה תשלום גמול מהם, ואפילו הכי גדלני וכאב על בנו השגיה—וכן נאמר גם אנהנו כי לא נודע לנו שום חטא ואשמה ברבינו ואדרבה אפילו הקנאים אשר פגעו בו וחזרו למצוא עילה ולא נמצא בו אפילו שום נדנוד איסור דרבנן שעבר עד שהוצרכו להפש ולהעליל עלילות בבילבול לשונות תוך קמיעות מזויפים ומשם ראיה על גודל הסידותו ומי הוא אשר יוכל להתפאר בזה עד זקנה ושיבה הוא לא עשה לשנאיו כלל — ואדרבה אפילו אחר כל הרדיפות אשר רדפוהו והשדוהו לא פגם בכבודם וביקש מהם בהקדמה לוחות העדות מהילה אם היה נראה להם איזה התנגדות שפלטתו הקולמוס. 3) הרה״ג וואלף אויסטערליץ דיין וראש ישיבה בפראג. 4) הרב הגאון מהור״ר נפתלי הירש וואסטערלינג ראב״ד דכל מדינת העססען מקירכהאין, התן בהמ״ח ספר שמחת הנפש. והוא היה מאוכלי שולחנו של ר׳ יונתן והלך אתו כאשר נתקבל למעין מפראג והוא כתב: אעידה עלי שמים וארץ שמעולם לא שמעתי ממנו ולא הרגשתי שום רמז רמיזא ממנו שיהי׳ בו ח״ו צד מינות של ש״צ סהדי במרומים כי בכל עידן זמנים שמתי עיוני והשקפתי והצצתי בין החרכים (עיין לוחות העדות). 5) הרה״ג ראובן שמעון פלעגכע אב״ד דק״ק דארמשטאדט וכל המדינה, והוא כתב: רבים הלכו לאורו מארבע כנפות הארץ אליו יאספו עדרים עדרים

להעמידם על האמת והיושר ולגולל את האבן הטועים מפי הבאר עוקר הרים וטחנן זה בזה בפלפול, האיר עיני העולם בתורה (עיין הקדמה והסכמה ליערות דבש). 6) הרה״ג טיאה ווייל אב״ד ור״מ דק״ק קארלסרוהע ומדינת באדען, כתב סיבות ישנים ראשונים לא צריכים לפרסמם. לכסיל יחשב המעיד על שמש בצהרים בדה כחמה שהוא יממה — ובהיותי יוצק מים על ידי מורי ורבי המובהק גאון עוזינו רשכבה״ג בדרשותיו זקוקין דנורא נפקין מפומיה, וכל שומעיו תצילנה אזניו מימים ימימה, הן הן הדברים הניתנים מסיני לאום אני חומה. 7) הרב בנימין וואלף פוסוויילער יהמדינה. 8) הרה״ג מינקי האלבערשטאט דיין וראש בית דין האלבערשטאט. 9) הרה״ג קים קדיש דיין דקהלה קודש קראטאשין, בהמ״ח מאמר קדישין על חשן משפט. 10) הרה״ג יהודי ליב המוציא לאור ספר יערות דבש. 11) הרה״ג ליב מעליש, ראש בית דין דק״ק פראג למד אצלו באה״ו. 12) הרב הגאון שמואל האלבערשטאט, ראב״ד דק״ק האגנוי ומדינת עלזאס, וכתב אגרת להתנצלות רבו נדפס בלוחות עדות דף מ״ה. 13) הרה״ג דוד קאדיש, ראב״ד דגליל חראדים בבעהמען. 14) הרב ישראל אייבענשיטץ. 15) הר״ר דוד מאגדעבורג, המוציא לאור ספרו אהבת יהונתן. 16) הרב המפורסם ליפפמאנן מעללער, המפורסם בשם ליפפמאנן גאון, השאגת אריה שהיה ראב״ד במעטץ כתב בהסכמה על ספר יערות דבש בתוך דברים אחרים: בהיותו יושב בכאן רבים השיב מעון, לא אניס ליה כל רז — וגם ריש ישיבה דמעין הר״ר דוד דישבעק העיד כן עליו. 17) הרה״ג ר׳ אייזיק ווילנא דיין ויושב בבית־המדרש דהאנאפער (כן כתב ד״ר לאנדסבערג). 18) הרה״ג פנחס בן הרב עזריאל בעהמח״ס נחלת עזריאל. 19) החכם המפורסם ר׳ נפתלי הירץ וויזל (עיין פני תבל דף 240). 20) הרב הגאון רב״ד דג״ק אה״ו מנחם מענדל פראנקפורטער ז״ל והוא סיפר נסים ונפלאות מגודל חסידות וצדקת רבו (פני תבל).

והנה הנפלא לראות בזה, כי גם במשך שנות הזעם, בעת אשר ירדפו את רבינו מבית ומחוץ וההבערה ללהב יצאה, ובעת אשר מתנגדיו קמו ובקשו לשלול ממנו כל חלק ונחלה, להסר המצנפת ולהרים העטרה, גם אז התכבדו עמו ראשי קהלות הקודש היותר גדולות והנכבדות שבישראל, והראו לו כל אותות אהבה ויראת כבוד, ויקראו אותו בקריאה של חבה כי בא יבא אליהם לכהן פאר בעדתם, ולהיות להם לאב ולפטרון על העיר ועל המדינה. כן תראה בשנת תקי״א בזמן הקיץ

נקרא מן העדה הגדולה והעתיקה שבעיר קראקוי להיות אב"ד ור"מ פה ק"ק קראקוי והמדינה, למלא מקום אבותיו הקדושים, מקום אבי זקנו הגאון המקובל בעל מגלה עמוקות ז"ל, כמבואר במכתב הרבנים הגאונים בי דינא רבה דק"ק קראקא מיום ז' אב תקי"א לפ"ק, וכתבו שם, „שהסכימו על זה כל בני הקהלה להיות לנו לשם ולתהלה, להחזיר העטרה ליושנה כבתחילה, והתנדבו עצמם כבוד הקהלה ויחידי סגלה לבקש מאת אדוננו הגדול הוואייוודא שר הצבא יר"ה ברצוי דברים וברצוי כספים ולהוזיל זהב מכיסם ועלתה במחשבת כבוד הקהל יצ"ו לכתוב תיכף ומיד שטר רבנות". ועל זה חתמו שם כל ראשי הדיינים דפה (לוחות העדות דף ל"ה). -- וגם אח"כ בשנת תקי"ג נקרא רבינו ג"כ להיות לאב"ד ולר"מ בק"ק ניקאלסבורג והמדינה, אבל הוא נשאר על מקומו, מפני שלא רצה לפסוק ממשנתו ולעזוב את ישיבתו הגדולה והמפוארה אשר כבר מצאה קן לה שם מיד בתחילת בואו לג' קהלות שם, כי נקבצו ובאו אז תלמידים גדולים והשובים מכל קצוי ארץ לשאוב ממעין חיים חכמתו העמוקה, ובתוכם גם הרבה בעלי ת-יסין גדולים חקרי לב לא מערי פולין וגאליציען לבד, אלא גם מערי אשכנז כאשר הבאתי, ואף גם זאת כל בחורי חמד מבני עליה אשר שקדו שם על דלתות בית מדרשו מצאו כולם מגן ומחסה בבתי הגבירים והקצינים בג' קהלות אשר נדבו רוחם הטהורה להספיקם בלחם ושמלה די והותר וזה היה לקוץ בעיני משנאיו, ובכל זה לא פסקה הישיבה שם גם בשנות המחלוקה, כי רבינו ז"ל כל ישעו וכל חפצו היה כל הימים להגדיל תורה ולהאדירה, וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ, והיה עומד תמיד על המשמר ללמוד וללמד תורה בישראל, ומסר נפשו עליה גם עד זקנה ושיבה, וכל כך גדלה תשוקתו בהרבצת תורה ברבים יומם ולילה, עד שלא לקח לו מועד וזמן לכתוב גם כן תשובות להשואלים מאתו דבר ה' זו הלכה, כדרך שאר גדולי הזמן, על כן תשובותיו מעטות, כי לא השיב רק לעתים רחוקות, כמו שהבאתי לעיל מרבי עקיבא איגר, וגם ראה מזה בשו"ת השיב ר' אליעזר, וכן בספר אור נעלם סימן ל"ז, ל"ח, וכמעט לא לקח גם כן זמן לסדר את חיבוריו היקרים לבית הדפוס באלטונא, כפי אשר כלתה נפשו לזה מכבר, כי להיותו טרוד מאד בגירסה דחה את הדבר מזמן לזמן באמרו כי עוד חזון למועד, אך לעת זקנתו בראותו כי קרבו ימי פקודתו, אז קם והתעורר והוציא לאור הדפוס באלטונא ונתן קדימה לספר כרתי ופלתי ואמר שיש לספר זה קדימה

לפני ספר אורים ותומים, באשר הוא דבר שוה לכל נפש. כי עיקר הדבר היה לו יראת ה׳ לידע את הדרך ילכו בו כאשר הוכיח את הלומדים היושבים אז על מדין והיה לומדים יותר חשן משפט ולא ידעו בטיב דרך אורח חיים ויורה דעה קטן וגדול שם ידרשו לדעת המעשה אשר יעשון והדרך אשר ילכו (עיין ביערות דבש והקדמה לפלתי).

וישב הרב ר׳ יהונתן על כסאו עד שנת תקכ״ד, ובחודש אלול שנה זו חלה במחלה אשר מת בה ועלתה נשמתו השמימה בקדושה ביום כ״א אלול.

בפנקס דקברנים כתוב: ביום השלישי לירח הששי, ירח אלול לפרט א׳ב׳ ״יהונתן״ הצדיק אב״ד דשלש קהלות אלטונא האמבורג וואנדסבעק בשמו שם טוב משמן ביום המות מורינו ורבינו הזקן והישיש מופלא ומופלג גדול בענקים כמוה״ר יהונתן נרו כבתה ובא השמש יהונתן אשר עשה הישועה הגדולה הזאת בישראל, וישכב עם אבותיו וסמוך למיתה קבורה, ויקבר לעת מבוא השמש כי פנה היום כי ינטו צללי ערב יום זה גלה יקרינו ונוטל תפארתנו תפארת ישראל, טוביה עלה למרום ולמנוחה נכונה, ואם לשכנו תדרשנו ובאתם לקבר אשתו הרבנית ושם הוחצב קברו לצד שמאל תנצב״ה.

ונוסח מצבתו ומצבת אשתו ראה בדף הסמוך.

וזה נוסח מצבת חתן הגאב״ד:

(נר, 2930)

ט״ו לירח התורה, גדע בעברה׃ אב״ד ראש״י ליצירה — בנימין וואלף הרב המופלג בתורה, בחסידות ועניו. נין להקצין השתדלין החסיד מהור״ר יעקב קאפפל שלם בעניניו. — יגע בתורה השקה מי חיים לרבים, ותשא לקבל אלפא — מי יספר עוצם תורתו ומעשיו ופעלתו אשר פעל — נפלה עטרת הכמים והורם מצנפת, פאר אשר צנף בן אוני — ותרב תאניה ואניה בבית יעקב.

מצבת הרה״ג וכו׳ מוהר״ר יהונתן אייבשיטץ זצ״ל.

מצבת אשת הרה״ג וכו׳ מוהר״ר יהונתן אייבשיטץ זצ״ל.

אוה למושב.

ואלה הספרים אשר חיבר :

א) בני אהובה על אבן העזר. נחלק לשלשה חלקים. ספר זה חיבר עודו בפראג ונדפס על ידי הדיין מהור"ר אורי בדרעסדען. ובסופו שו"ת נדפס בפראג.

ב) אורים ותומים על השן המשפט, שני חלקים. ובתוכו פירוש על קיצור תקפו כהן מש"ך בסימן כ"ה. ועוד שנית פירוש על כללי מיגו מכנסת הגדולה בסימן פ"ב–ג'. הוציא לאור נכדו ותלמידו הרב ר' ישראל אייבענשיטץ. נדפס בקארלסרוהע תקל"ה, דובנא תקמ"ז, וויען תקע"ט. אוסטרוהא תקצ"ה.

ג) כרתי ופלתי על יורה דעה עד סימן ק'. הוציא לאור המחבר עצמו באלטונא תקכ"ג. ובתוכו סוגיא פני נשר סימן פ"ו, ובסופו קונטרס בית הספק. נדפס אלטונא, זאלקווא תקס"ג, וויען תקפ"א, סדילקאוו תקצ"א.

ד) חדושי הלכות נדה, והוא חלק שני של כרתי ופלתי יורה דעה סימן קפ"ג–קצ"ז. הוציא לאור נכדו ר' ישראל אייבענשיטץ עם פירוש תפארת ישראל. נדפס קארלסרוהע תקל"ג. זאלקווע, אוסטרוהא תקפ"ה. לעמבערג תר"ך.

ה) ספר המדע על הלכות רבית. נדפס בפראג תקע"א. ועוד שנית.

ו) מטה יהונתן, הי' טמון בכ"י תלמידו ה"ג פנחס בהרב עזריאל. נדפס ביורה דעה ווילנא תר"ם על כל י"ד.

ז) חדושי הלכות יום טוב. פירוש על הרמב"ם הלכות יום טוב, נדפס בבערלין.

ה) בינה לעתים. חדושי הלכות יום טוב להרמב"ם וגם על מסכת ביצה. נדפס וויען תקנ"ז, ובבערלין.

ט) שר האלף. פירוש על א"ח הלכות פסח. נדפס בווארשוי. הלכות קידוש ההודש פירוש על הרמב"ם הנזכר ביערות דבש (חיי יהונתן).

י) תרי"ג מצות, ע"פ סדר הרמב"ם בדרך שיר וחרוז ובסופו ביאור מצות לשיטת הרמב"ם והרמב"ן וסמ"ג עם השגות הרמב"ן. נדפס פראג תקכ"ה.

יא) יערות דבש. דרשות והספדים שדרש בקהלות מע"ן, אה"ו. ב' חלקים. נדפס קארלסרוהע תקל"ח, לבוב תקנ"ח, זולצבאך תקנ"ט, סדילקאוו 1834, לעמבערג 1858, וויען עם צורת המחבר תקע"ה.

יב) תפארת יהונתן, על חמשה חומשי תורה. נדפס זאלקווא, ועוד שנית אוסטרוהא.

יג) אהבת יהונתן, על הפטרות, נאספו על ידי תלמידו דוד. נדפס בהאמבורג תקכ״ו. חלק ב׳ אלון בכות, פירוש על מגילת איכה. אוסטרוהא תק״פ.

יד) חדושים על הגדה של פסח ופירוש על חד גדיא כתב יד. רח״ם 405 ונדפס מחדש.

טו) פשוטים על התורה, כתב יד. רח״ם 721, אוצר הספרים 1254.

טז) חצי יהונתן, דרשות וחדושים וקשת יהונתן הספר על שלשה גאונים. נדפס באלטונא ושנית לבוב תקמ״ד.

יז) הדושים על התורה ופשטים כסדר הפרשיות, ב׳ חלקים. רח״ם 272—273, לערך ש״ן דפים.

יח) לוחות העדות, אגרות ומכתבים מרבני וגאוני ארץ להצדיקו בריבו ובסופו דרוש הראשון מאחר שנפלה מחלוקת. נדפס אלטונא תקט״ו, לעמבערג 1857. ובסופו אילת אהבים שיר לגאולה העתידה אשר חשדו עליו.

גם חבר חמשה ספרי קבלה:

יט) אוצר החכמה, באור רחב ועמוק על ספר יצירה, אוצר הספרים 432, כרם חמד ג׳, מכתב ב׳.

כ) פינת הדת (אוצר הספרים 964), להשיב לבעלי הקדמות למה לא נברא העולם מקדם.

כא) חידות מני קדם. אוצר הספרים 537 וגם בחיי יהונתן על ענינים עמוקים בקבלה.

כב) הובת הנפש, על כחות הנפש ומהותו בגוף ואחרי הפרדה ממנו ועל ענין רוח רעה (אוצר הספרים 149).

כג) זהר הרקיע, על עניני עמוקים בקבלה (אוצר הספרים 70).

כד) גם נמצאו בבית מדרשנו דאלטונא הידושי תורה בנפ״ת ממנו, כ״י.

כה) ספר יהונתן, פירוש על מדרשים וילקוטים וילמדנו שבמדרש תנחומא. נדפס מחדש בפיעטרקוב תרס״ב לפ״ק.

תולדותיו:

בנו יהודה ליב היה מתמיד בתורה והסיד כל ימיו ומת בשנת תקל״ב.

בנו השני התורני ר׳ יצחק מת בפראג.

בנו השלישי הב״ח אהרן מת תקכ״ט.

הרה״ג נתן נטע היה למדן מופלג וישב בדרעזדען ויסד שם בית הכנסת הנקרא אייבשיטצער.

הרה״ג מרדכי אשר הזכירו אביו בהקדמת פלתי היה בקי בנגלה ובנסתר ומת תקנ״ט.

בנו ר׳ וואלף בתחלה לא הלך בדרכי ה׳ ועשה חובות אשר שילם אביו ואח״כ הלך לוויען ומצא חן בעיני שר נכבד אשר הלך בשליחות מלכות עסטערייך לדרעזדען, ונסע עמו. ושם נשאו המלך לפֿרייהערר, ובנה פלטרין ונטע גנים. אבל כאשר הגיע לימי ששים ורעות וצרות עברו עליו, חרט על מעשיו הרעים ועשה תשובה ועל פי עצת הרב אב״ד דרעזדען נשא אשה יראת ה׳. גם בנה מהדש בית הכנסת אשר יסד אחיו ומת בתשובה גמורה והניח קרן קיימת לדברים טובים בשנת תקס״ו.

בתו ראשונה היתה אשת מרדכי קאזאָב בפראג.

בתו שניה מרת היצל היתה אשת ר׳ משה פרענקל בברעסלוי. — והתנו מובא בספרו כרתי ופלתי על יורה דעה בה׳ מתנות כהונה סימן ס״א, סק״ו. ושם ספר רבינו ממנו עובדה אחת וז״ל: כשעשה התני הרב החסיד המפורסם מו״ה משה פרענקל זצ״ל פדיון הבן לבנו הילד ר׳ יאריך ימיו והוא הבחור המופלא ומעולה כה׳ זעליג יצ״ו לקח אז בהמה משלו, ומסרה לטבח ליקח ממנה בשר לסעודה, והיה רוצה לתת מתנות כהונה להכהן שפודה ממנו את בנו הילד הנ״ל. ואמר למה איחוש שהוא רק כהן הזקה והלא אני פודה את בני ממנו. ושוב נתחרט דאולי הוא בכלל דאין ליתן כל מתנותיו לכהן אחד דהיינו הפדיון וגם מתנות הנ״ל. ולכך נתן המתנות לחמי הגאון המפורסם מהור״ר יצחק שפירא ז״ל שאכלן בשביל אשתו חמותי הרבנית מרת מאטי בת חמי זקני הנגיד מו״ה מרדכי כהן ז״ל עכ״ל.

והנה עוד מצאתי בבית הקברות דקעניגשטראססע נקבר איש צדיק תמים ובפנקס דקברנים נרשם להתן אב״ד. ונכדו ה״ר ישראל אייבענשיטץ בעהמח״ס תפארת ישראל נשא בכאן אשה בשנת תקי״ט והיה נכבד מאד בקהלתנו ובא כמה פעמים בפנקס דתקנות על החתום.

IX.

הר"ר יצחק הלוי הורוויטץ.

בה"ג מו"ה יעקב יוקל אב"ד דק"ק בראדי וגלאגוי. בה"ג מהור"ר איש מופת מאיר הלוי הורוויטץ אב"ד דק"ק טיקטין. בה"ג מהור"ר שמעלקא אב"ד דק"ק טארני. בה"ג מו"ה יהושע הארוך. בה"ג החסיד פנחס הלוי הורוויטץ מקראקוי. גיסו של הרמ"א. בילדותו למד בבראדי ובעודו צעיר לימים היה מורה הוראה בישראל. וכאשר הגיעו לו ימי הודים התקשר ונשא את מרת רייצא, בת הנ' הקצין השר ר' יעקב, בן הראב"ד דק"ק טארלי מהור"ר יצחק סגל לאנדוי. ואחיו של הרב ר' יצחק הורוויטץ היה הרב הגאון מנחם מאניש אב"ד דק"ק לעמבערג (אנשי שם סימן שס"ד). והרב ר' מנחם מאניש היה גיסו של הרה"ג יחזקאל לאנדוי בעהמ"ח „נודע ביהודה". לכן מכנה הנודע ביהודה את הרה"ג יצחק הורוויטץ בשם מחותני. ובתחלה היה רב בק"ק הארהאב (עיין נודע ביהודה יורה דעה מ"ד). אח"כ נתקבל לאב"ד בק"ק גלאגוי למלא מקום אביו. ובשנת תקי"ד נתקבל לק"ק בראד לאב"ד והסכים על ספר „מאמר קדישין" וחתם. שם „ראב"ד בק"ק גלאגוי ונתקבל עתה לאב"ד בק"ק בראדי". וכשמת הרה"ג מהור"ר יונתן התוועדו הקהל דג"ק בחודש שבט על אדות מינוי רב חדש והיו על הבירור הרה"ג טעבלי שייער אבדק"ק באמבערג, הרה"ג אברהם אבדק"ק בריסק, הרה"ג נתן מאז דיין דק"ק פראנקפורט, הרה"ג צבי הירש אב"ד האלבערשטאדט, הרה"ג יוסף שטיינהארט בעהמח"ס שו"ת זכרון יוסף אב"ד פירטה, הרה"ג יחזקאל לאנדוי אב"ד פראג, הרה"ג יצחק בראדי, הרה"ג אברהם אבא אב"ד דק"ק פראנקפורט, ופרנסי דקהל שאלו את היעב"ץ ונתן דעתו והסכמתו להרב יצחק בראדי ונתברר לאב"ד דג"ק יום כ"ג שבט לסדר לא ת ע נ ה על רב לפ"ק. וזה הכרוז שכתבו בראש כתב הרבנות:

ויצחק בא באר להיי רואי בין קדש ובין ברד
ידיד ה' ישכון לבטח במשכנות מבטחים בחצר גינת וורד,
צדיק אוכל לשובע להם שמים ומים אל ים התלמוד ירד,
הכן ומשפט עשה עם ישראל בשבתו עם זקני ארץ מבלי חרד.

וזה תוכן האגרת ששלחו פו"מ דג"ק להרה"ג ר' יצחק הורוויטץ להודיעו שנתקבל לאב"ד (העתקה מדברי הימים דקהלתנו צד 122):

ראשון למלאכה, יצוה ה׳ את הברכה, אשרי העם שלו ככה.
יצחק זקן יושב בישיבה, יורה ידין ויתיר בכורתא
צנא מלא ספרי זוטרא ורברבתא
חכמתו בחוץ תרונה כחריפי דפומפדיתא
קנה בינה ותבר גזיזא דברדא ביומא דסתא.

ה״ה המאור הגדול לממשלת גאון מפורסם נ״י ע״ה פ״ה שמו מפארים כמהור״ר יצחק איצק נר״ו אב״ד ור״מ דק״ק בראד יהיה שלום בחילו ושלוה בארמנותיו אתה ה׳ כצנה רצון תעטרהו כל שתה תחת רגליו. — כל השומע יצחק, צחוק עשה לנו ה׳ ומה נאוו על ההרים רגלי המבשרים צבא רב ברב בשרנוהו בשירתא טבא, טובה מדה מרובה ברמז היפוש הוצאנו לרחובה התיבה כתיבה יהיבה בברכת שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן זמן קהלה לכל היא עת האסיף בהתאסף ראשי עם יחד אנחנו שלשה מטיבי ועד הוט המשולש בשלש קהלות תהלות ישראל. בראשונה ע״פ קהל אלטונא יע״א בצירוף צרפי קודש בחירי חמד יהידי סגולה לשם ולתהלה ועל צבאם קהל האמבורג יע״א ונסע דגל מחנה וואנדסבעק יע״א על הפקודים פקודי ה׳ ישרים לברר ולבחור לנו אב״ד ורב ומורה צדק בקבלת אמת ואמונה אמונת עתיק חוסן ישועות חכמות ודעות על פי הרוב רובא דמינכרא ואת אשר יבחר הוא הקדוש לשעתא ולעתיד לבוא על מי זאת הנשקפה כמו שחר יפה ברורה נעימה בשפה כסא דמוקרא להיות נשיא אלוקים בתוכנו במבחר גברנו כ״ח גברא, גבר בגוברין לעלות במעלות בית חורין, עתה אלוקים הראה הוא לעולה, וכזה ראינו וקדש להיות רב חדש בעלות בעתו גדש. ימלא ברכת לכולם עונים אחריו אמן רבתי ומודים דרבנן זאת תורת העולה על המוריה המורה עלה על ראש, ראש וראשון הוא לכל דבר שבקדושה הוא ניהו אדונינו מורינו ורבינו הגאון שר התורה נתקבל בקבלא גמורא ומעליותא לראש ואב״ד ומורה צדק ומשפט מכון כסאו לשום כסא כבוד מרום מראשון לשבת על כסא ההוראה בשלשה קהלות הלזו על גפי מרום כמאז ומקדם שבת כסא רבנים דקדמאי כיתד התקוע לרבים וכמסמר הנטויה ועד צדק ישיב במשפט על התורה ועל העבודה עבודת הרבנות על משפטו ועל תילו וכולם אומרים כבוד בהיכלו מאן דלבש מדא ילבש מדא מילתא אלבישייהו יקירא בהדירא והחל לבנו לקשקש בתרועת שמחה קול גדול ברית כרותה לשפתותים שפתי חן דובבים מולא טבא והמזל כטל יזל ויזלו מי ששון ומעיני גדולה על

פתהו פרי מגדים כפי חפצו חפץ ה' בידו יצליח כגן רוה ירויה ירי"ע אף יצריה למען יאריך ימיו בכס שבתו הוא ובניו בקרב ישראל. ובאים על החתום פרנסי דשליש קהלות: הק' יחיאל וואללאך פ"ה דקהל אלטונא; הק' שמואל ב"ר מרדכי פ"ה דק"ק האמבורג; הק' זכריה וועהל פ"ה דק"ק וואנדסבעק.

בקיץ שנת תקכ"ה בא הנה ובדרך כתב הסכמה על ספר „עטרת ראש" והותם: אני בדרך לק"ק האמבורג פה ק"ק לעשנוב י' אייר תקכ"ה יצחק הלוי איש הורוויטץ אב"ד דבראד ומצ"פ לק"ק אה"ו.

וכאשר בא לקהלתנו יצאו לקראתו פו"מ כמהלך דרך יום וקבלו אותו בשמחה גדולה. אבל עוד לא נח הים מזעפו ולא שקטה הארץ מהריב הגדול ומהבערה שיצתה לחלק בקהלתנו. והרב ר' יצחק בחכמתו וצדקתו וברדיפת שלומו קירב את הרחוקים וחיבר את הנפרדים ונתקיים בו הכתוב: וללוי אמר תומיך ואוריך לאיש חסידך אשר נסיתו במסה. ובהיותו כאן נתן עוז ותוקף לכל התקנות שתיקן ואיזן הרב ר' יונתן, כאשר נמצא בפנקס התקנות דקהלתנו. ובשבעה לתשרי שנת תקכ"ו הכריז הרב ר' יעב"ץ כרוז בבית הכנסת שלו לגרש מקהלתנו את אנשי אייבשיטצער, אבל הרב ר' יצחק לא הסכים עמו בדבר זה ולא החזיק בידו לרדוף את הצדיק אחר מותו. ועל זה חרה אפו באב"ד ר' יצחק, ובפרט שה"ר יצחק נתן כבוד מורנו לנכד ר' יונתן להתורני המפורסם ישראל אייבענשיטץ אשר היה מנכבדי ומנהיגי הקהלה (עיין „מגלת ספר" וגם עיין „התאבקות", חלק גת דרוכה). ובאותו שנה שנת תקכ"ו נתהוה ריב בעיר קלעווע בענין גט שסידר הרב ר' ישראל ליפשיטץ ובטלו גט זה דייני דק"ק פראנקפורט ופנה הרב הנ"ל להאב"ד דכאן להיות לו לעזר להצדיקו מאנשי ריבו והרב ר' יצחק בצירוף שאר הרבנים ובפרט עם מחותנו ר' יחזקאל לאנדוי הגרו בעוז מתניהם וכתבו מרירות ושטנה לדייני פראנקפורט. והרב ר' יצחק סג"ל רצה להכריז בכל בתי הכנסיות דג"ק שהרב ר' ישראל ליפשיטץ עשה והורה כדין וראוי להחרים את רבני דק"ק פראנקפורט, אבל נטרפה לו השעה. וכתב הרב ר' יעקב עמדען להרב ר' ישראל ליפשיין וזה לשונו: הנה ידוע שהרב ר' יצחק אב"ד דקהלתנו היתה דעתו מסכמת עמנו בענין הנ"ל וכבר היה מוכן להוציא כרוז בכל בתי כנסיות לבטל הכרוז המשונה דק"ק פראנקפורט. אלא שנטרפה לו השעה. מכל מקום דעתו אינה בטלה וגדולים צדיקים במיתתם יותר וכו'.

כשמת המלך פֿריעדריך החמישי הספידו ר׳ יצחק הספד גדול בבית הכנסת הגדול במעמד כל השרים.

בשנת תקכ״ה רצו פו״מ דק״ק האמבורג לבטל את האחדות דשלש קהלות, וכתב להם הרה״ג ר׳ יצחק: באנפאי האלופים הקצינים פו״מ דק״ק אלטונא יצ״ו התרו את האלופים דק״ק האמבורג, וואנדסבעק שידין עמהם בזבל״א ופו״מ דוואנדסבעק רצו לציית ד״ת רק האלופים דק״ק האמבורג סירבו לדין ע״פ ד״ת וראיתי בפנקס העתיק מפסק הגאון חכם צבי שמחוייבים לעמוד בד״ת מיום ההוא עד כי יבא שילה ומסרו מודעה הפו״מ דק״ק אלטונא שהם הגורמים המחלוקת והם המסרבים כאשר אני רואה ובכן אם יגרמו הוצאות על ידי משפט בד״א כי יבא מועד שיקוב הדין בד״ת מחוייבים בטרם כל להחזיר כל הוצאות שגרמו על ידי סירוב. למען לעמוד ולהזק הד״ת על תלה. כ״ד המדבר בצדק ומשפט היום יום ד׳, א׳ אב תקכ״ה לפ״ק. יצחק הלוי (בפנקס הישן דברי הימים דקהלתנו).

והנה ראיתי בספר שו״ת גור אריה יהודה מהרב הג׳ אריה יהודה ליב תאומים אב״ד דק״ק בראד הנדפס בזאלקווא חלק יורה דעה סימן נ״ז, ושם כתוב: „שמעתי קושיא שהקשה אדם כברזל ה״ה הגאון מוהר״ר יהונתן מפראג במה דדייק הש״ס דהדש נוהג בכל נכרי מזה דכתוב ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח מעיקרא לא אכל דאקריב עומר והדר אכיל ומקשים בתוספות ליתי עשה דבערב תאכלו מצות ולידהי לא תעשה דהדש? והקשה הגאון הנ״ל. דהרי אמרינן ביומא דף פ׳ דשיעורין שכהו והדר יסדו אם כן כיון דלא ידעו שיעורין היכי יכולין לאכול חדש על ידי דהוי דלמא יאכלו יותר מכשיעור ועל המותר דליכא מצוה דבערב תאכלו מצות יהיו עוברין איסור חדש? ומרגלא בפומא דאינשי שפה אל פה דיבר בו הגאון מוה״ר יצחק הורוויטץ אב״ד מהאמבורג. שהקשה לו הגאון הנ״ל קושיא זו, ותירץ לו הגאון מוהר״ר יצחק ע״פ מה דאמרינן בפסחים דף קט״ו הלל שהיה כורך מצה ומרור ופסח ואכלן ביחד ופריך וליתי טעם מרור ולבטל טעם מצה, ומשני משום דמצות אין מבטלין זו את זו ולפי זה כל מה שהיא מצוה אין מבטלין זו את זו אבל מה דאינו מצוה מבטל. ולפ״ז היה בידם לאכול מהדש עד שישערו שיהיה בוודאי כשיעור ואין לחוש שמא יאכלו שני שיעורים ויהיו יוצאים ידי חובת מצה בהצי ועל ההצי הנשאר

יהיו חייבים על הדיש זה אינו, דהוו יכולים לאכול עם סירור ישוה בישוה דהשתא המותר וכדי מצות מצה יבטל המה״ר. והודה לדבריו שדפ״ה חן.

ביום ב׳ ה׳ אייר תקכ״ז הספיד שלשה רבנים וכאשר בא לביתו, חלה בחולי אשר מת בו ובאור ליום ג׳ לפתע פתאום באה חולישא גדולה עליו, שקעה חמה שלא בעונתה וכבה נרו והלך בדרך כל הארץ.

בפנקס דקברנים כתוב: בחודש השני הוא חודש זיו שנת רבינו יצחק הלוי נלקה אל האלוקים אלף למספר בני ישראל אף מיעוט נתמעט זיו הודינו, ונלקה מאתנו יקר הודינו ונוטל יקרנו אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב יום תענית שני היה והי׳ לפנות ערב ויצא יצחק לשוח שיהה נאה דורש ונאה מקיים, ויקרא ביום ההוא לבכי ולמספד על שלשה אנשי שם אשר מעולם המה קדושים אשר בארץ וקשר עצמו בצום ובכי ומספד מר בדברים המתישבים על לב ומתיכין לבו של אדם ובכה יגבר איש הלוי להתעורר בתוכחה, האי צורבא מרבנן דמוכח להוא במילי דשמיא ומרחמי לי בני מתא, ויהי כאשר כלה יצחק לגמור הדרוש וילך יצחק הלוך ושוב לביתו שלם בגופו לא כהתה עינו ולא נס ליחו עד שלא הגיע לימי הזקנה וכמעט שלא יהשיך השמש כבתה שמשו ונרו נפשו יצא בדברו בו רוח עבירה בו ואיננו ולא יכירנו עוד מקומו, בין לילה היה ובין לילה אבד חסיד מן הארץ הלא הוא אדוננו מורינו ורבינו הרב המופלא ומופלג בתורה וביראה החסיד המפורסם אב״ד ור״מ דשליש קהלות אה״ו יצ״ו שמו נודע בשערים מהור״ר יצחק הלוי איש הורוויטץ זצ״ל שבק חיים לכל חי בליל ג׳ אור ליום ו׳ הודש אייר ולמחרתו ביום השלישי שב לעפרו ויקברו את יצחק בקהל גדול ויאספו אליו כל בני לויה וכבוד עשו במותו להזכירו לשבח ולהספידו כראויה זכר צדיק לברכה ואם לשכנו תדרשו איה מקום מנוחתו ובאתם שמה אל קבר של דדיין המצוייני והתורני כש״ת שמואל היילבוט זצ״ל שם הוחצב קבר לצד ימינו תנצב״ה.

ונוסח מצבתו ראה בעמוד הסמוך.

ונדפסו ממנו תשובות מפוזרות: בנודע ביהודה קמא הלק יורה דעה סימן מ״ג, מ״ד. אבן העזר סימן ס״ז, ע״ה, ע״ו. ובספר אור ישראל בענין גט דקלעווע סימן ט״ו, כ׳, כ״ה, ל״ד. בספר דברי שאול סימן ס״ה. ודבריו מובאים בספר הפלאה והמקנה, בספר מכתם לדוד להג״ר דוד מהארהוב ובראדי דף ח׳, בשו״ת חיים כהן ה׳ אה״ע סימן י״ב, וכ״ד, בשו״ת יעב״ץ ח׳ ב׳, סימן ס׳. בפתחי תשובה אה״ע סימן ק״ע.

מצבת הרה״ג וכו׳ מוהר״ר יצחק איצק הלוי הורוויץ ז״ל.

בספר לקוטי צבי סימן קע"ח. בספר עטרת צבי על סנהדרין. ובשו"ת זכרון יוסף סימן ט"ו הביא ויכוח שהיה לו עם הגאון מהור"ר יצחק הלוי איש הורוויטץ אב"ד דג"ק לענין גט הניתן לאשה בע"כ וע"י שליח לדבר עבירה, וגם עיין חק יעקב סימן תס"א הלכות פסח.

תולדותיו: שלשה בנים וחמש בנות: 1) הגאון מ' מרדכי צבי אב"ד הורחוב. 2) הגאון מהור"ר שמואל הלוי הורוויטץ אב"ד אמשטרדם (הקדמת עטרת פז). 3) הגאון מהור"ר אליעזר הלוי הורוויטץ אב"ד דק"ק זאלאזיין ובראדי. 4) מרת אסתר אשת הגאון מהור"ר משלם איגרא אב"ד דק"ק טיסמעניץ ופרעסבורג (שה"ג החדש). 5) מרת גיטל אשת הגאון מהור"ר דובעריש אב"ד האנובר (ספר עטרת פז). 6) מרת רחל, היתה תחלה אשת הגאון מהור"ר יעקבקא לאנדוי בן הרה"ג נודע ביהודה ר' יחזקאל ואח"כ נשאת להה"ג מנחם נחום קאצענעללענבוגן אב"ד דק"ק בירס. 7) מרת העססא אשת הרב ר' יונה יהושע מלובריטב. 8) אשת הגאון מהור"ר חיים אב"ד דק"ק ראזדיל בה"ג שלמה בעל מרכבת המשנה (עיין כלילת יופי).

X.

הר"ר דוד בערלין.

בן הרב המפורסם מהור"ר ליב בערלין, אשר נדפסו ממנו חדושי תורה בספר חתנו הרב ר' יוסף שטיינהארט בעל המח"ס זכרון יוסף, נין של הרב החסיד הגאון מרדכי מוכיח, נכד של הפו"מ דשלש קהלות אה"ו מהור"ר יצחק בערלין הנקבר בבית הקברות דקעניגשטראססע. הרב ר' דוד היה אחיו של המפורסם ר' ישעיהו בערלין הנקרא ישעיהו פיק או ישעיה ברעסלוי (עיין בספר שאילתות עם ראשון לציון, שם כתוב ישעיהו בערלין בן ה"ג יחיד בדורו ליב זצ"ל, בן הרב הגדול מהור"ר מרדכי מוכיח המפורסם ז"ל), וגם היה ר' דוד גיסו של הרב בעהמ"ח זכרון יוסף, כאשר חותם עצמו בשאלה י"ב, אבן העזר ח"א: פרוס בשלום אחותי הרבנית, וגם היה גיסו של הרה"ג ר' אליעזר ואחיו הר"ר נפתלי הירש קאצענעללענבוגן אב"ד דק"ק היידעלבערג ופפאלץ (עיין דעת קדושים צד 109). ובתחלה היה ראב"ד בק"ק מארקברייט במדינת

באיערן וגם ראש מדינה בשוואַרצבורג, כאשר נראה מהסכמה על ספר „לקוטי מן" מהרב ר' אליעזר מארקברייט. ובשנת תקכ"ג, כאשר נקרא הרה"ג ר' משה אהרן מדעסוי לבערלין, נבחר הוא במקומו ושם הריצו אליו גדולי הדור שאלותיהם וגם בענין מהלוקת גט דקלעווע הנזכר למעלה שאלו את פיהו להורות להם הדין עם מי והשיב בארוכה כמה דפים י"ט סעיפים דף מ"ה (עיין אור ישראל). וגם כתב שם הסכמה על ספר באר יעקב. ואחר מות הרה"ג יצחק הלוי איש הורוויטץ נבחר ר' דוד בערלין מדעסוי ביום ה' ט"ז אלול תקכ"ז לאב"ד דג"ק, וזה הכרוז בראש כתב רבנות (פנקס דברי הימים דף 17): דוד בא עד ראש השלישים, ושלישים על כולו לברכה מאלוקי המערכה, אשרי העם שלו ככה — הרואה דוד יצפה להסידות, חסיד עניו מתלמידי הלל הזקן זה שקנה חכמה, שוקל וסיפר את המגדלים, על כל קוץ וקוץ סודי סודות, בנגלה ובנסתר לו עשר ידות, יד כל בו איש חמודות, קנה בינה לנסות בחידות, הכמתו בחוץ תרונה במדת הכם עדיף מנביא בשיר ושבחה באתנו להודית, לדבר בו נכבדות, ה"ה המאור הגדול לממשלת גאון מפורסם נ"י ע"ה פ"ה שמו מפארים כמהור"ר דוד נר"ו אב"ד ור"מ דק"ק דעסוי אתה ה' כצנה רצון תעטרהו, כל שתה תחת רגליו תשימהו אמן כ"י.

ביום א ה' כסלו בא לכאן, ויצאו כל הקהל לקראתו לקבלו בשמחה. — והר"ר דוד היה למדן מופלג, ובקי מאד בכל פסקי אחרונים, כאשר הראה עוצם פלפולו ובקיאתו בהדושי תורה על ענין עגונה הנדפס בזכרון יוסף סימן י"א ח' אבן העזר, וגם היה דורש טוב לעמו ומדבר בלשון צחות ונאה דורש ונאה מקיים. — בשנת תקכ"ה נשמע ונגלה לקהל שמלך המדינה עם העצה בהאמבורג רצו לבטל כמה דברים שהם לטובת עמנו, וגם לבטל דת תירתנו הקדושה ובפרט שלא יעמדו היהודים אשר בהאמבורג תחת דין ומשפט של אלטונא ושלא לקרא אלטונאער קהלה לאותם הדרים בהאמבורג, ונבחר הרב הנ"ל עם המשה צירים דשלש קהלות ליסע לקאפענהאגען לבקש ולשחר את פני המלך, להשיב את אשר חשב על היהודים לרעה. ביום ב' כ"ב אייר בהשכמה נסעו מכאן להשתדל כפי יכולתם והקב"ה עשה נס על ידם ובטלו הגזירה, והמלך קבלם באוידיענץ והבטיחם בחסדו שלא ירים איש ידו נגד היהודים ולא ישנה איש מכל החירות ופריווילעגיען באשר מאז ומקדם (ראה פנקס דברי הימים וגם עיין האארבלייכער, „צווייא עפאכען").

ויהי דוד עושה צדקה ומשפט לכל עמו וכל העם אוהבים ומכבדים אותו. בשנת תקי"ל היתה מחלוקת גדולה בעלמוהארן על דבר השוחט ומצאתי אגרת ממנו בענין הזה וזה לשונו: להנבאים דקק עלמוהארן! אף שמעתי ותרגז בטני זאל דען ה"ו דיש ישוב תמיד אין מחלוקת געפיהרט ווערדען לכן זאל השמש יוזל מכריז זיין בביהכנ"ס דיש אללע בעלי בתים אהנע אויסנאהמע דיע בקב הבריה זיין, מוססען שבת אים ביהכנ"ס גיהן, ולא יהצו לשתי חבילות ואגודות אגודות, וכה"ג זאל זיך קיינר אונטערשטעהען מוציא לעז על השחיטה צוא זיין על שחיטת של שוחט ר' דוד וועלבר אצלי כשר גפונדען איסט. אויך זאללין אללע ב"ב זקנים עם נערים בעזרת אנשים, וכן הנשים בעזרת הנשים גאנץ רוהיג זיין, אונד אויך אח"כ ולא יתקוטט שום א' עם חבירו וכל מי שיתחיל בקטטה עם חבירו אפילו חוץ לביהכנ"ס יחרם ויענש בקנס וכל השומעים ויתנהגו באהבה ואחוה ושלום יתברכו וציה להנבאים לבא לעמק יהושפט כ"ו.

בששי בשבת עשרה ימים להודש שבט שנת תקל"א שלח הרב ר' דוד אחר הפרנסים והגבאים, והוא היה שוכב על ערש דוי, ואמר להם: ראשית חכמה יראת ה' והנני מוסר נפשי ורוחי ונשמתי על קדושת ה' שמו יתברך. ומוסר מודעה ועשה צואה וביקש מהקהל שישגיחו אחר מותו על בניו הקטנים וירחמו על אשתו וצעירי הצאן אשר אין להם מנחם ומנהל, ובסוף ביקש מהקהל שימחלו לו אם ציער אחד מהם, וגם אני מוחל לכל מאן דמצטער לי ונסלח לכל עדת בני ישראל כי לכל העם בשגגה (עיין דברי הימים דף 43).

ח"י אדר תקל"א עלה דוד אל ה' ומאד רבתה המהומה והבכי בשלש קהלות ומיד נאספו כל העם לבהכנ"ס הגדולה, וזה הכרוז הכרוז בביהכ"נ: מודיעים אנחנו באשר בעו"ה לדוד בשנותו את טעמו טעם מיתת צדיקים ושקעה חמה שלא בעונתה שנפלה עט"ר ראשינו הגאון הגדול המפורסם בנן של הקדושים מורינו ורבינו רבי דוד מן הראוי והחוב המוטל עלינו לעשות לו במותו כבוד כבוד התורה לזכור קיים זה מה שכתב בזה לעורר הספד ובכי לכן הוברר הראש בית דין ר' ישעיה יפה ודיינים דנ"ק להספידו וכל בית ישראל יבכו את השריפה.

וזה נוסח מצבתו

(גר. 3079):

כתר תורה, כתר חכמה, — פה מגדול דוד תל

תלפיות, זיווה והדרה, — דוד עלה במעלות קדושים.

שרי התורה, — ודוד עשה משפט וצדקה בשפה ברורה — דוד דגלי מסכת קולע אל השערה — בר אבהן בנן קדושים ארי שבחבורה — נשקעה השמש שלא בעונתה באספקלריא המאירה — מתנהג בחסידות וטבילות בכל מיני טהרה — ויי על האי שפרא דבלע בעפרה — החודש שמרבין בו שמחה נהפך למראה, — רכב ישראל ופרשיו במקרא ובמשנה ובגמרא — רוח דעת ויראה מצות ה׳ ברה — לדוד משכיל שיר ידידות אין לספרה — ישב בתענית הסיד ועניו ורב ספר — בקי וחריף עוקר הרים וטוחנן בסברה — הגאון הגדול מוהר״ר דוד בן הגאון מוהר״ר ליב אב״ד ור״מ דשלש קהלות יעקב המפוארה נפטר ונקבר ביום ב׳ ח״י אדר תקל״א ליצירה, נשמתו בעדן ובצרור החיים תהי צרורה, ואת צמח דוד עבדך תצמיח במהרה.

וזה נוסח מצבת אשתו

(גר. 3080):

צדקות ישרה רבו למנות — פ״ט האשה הגדולה במעשיה מהוללה — הרבנית מרת צירל אשת הגאון אב״ד דק״ק אה״ו מהור״ר דוד זצ״ל ונפטרת ונקברת יום א׳ כ״ב סיון תקס״ג לפ״ק — צערי יטבתה רחש לבה—ידמע כל עין על ארץ רבה — רצתה לתמוך כושלות במדור והבא לחולים בקרה בערב ובקר היא באה — תנצב״ה.

והוא חיבר: חדושים על התלמוד ודרוש בדרך הפלפול (רח״ם 277), ונדפס ממנו חידושים בשו״ת זכרון יוסף אבן העזר סימן ד׳, י״א, ח״מ סימן א׳, ב׳, וגם בספר בית אבל ומשתהו ובספר אור ישראל דף מ״ה, צ״ד, ושם כתוב: הנה כבר הכתידו את דייני דפראנקפורט שלשת הרועים ורביעי בקודש הוא הגאון החסיד מהור״ר דוד נר״ו אב״ד דק״ק אה״ו.

והוא הסכים על ספר לקוטי מן, באר יעקב, אור עולם, לישם זבח, מנחת יהודה, אמתחת בנימין, מחוורים משנת תקל״א באלטונא.

אחרי מות הרה״ג ר׳ דוד בערלין לא רצו פו״מ דג״ק לקבל מיד רב אחר שהי׳ יראים ואומרים שהרבנות מקברת את בעליה שבזמן קצר מתו שני רבנים גדולים בחצי ימיהם, לכן הי׳ כערך חמש שנים רק ראש בית דין במקום רב והוא הרב הזקן המופלג מוהר״ר ישעיה יפה. והרב הזה היה לו ישיבה מיוחדת בקהלתנו, ויען שבענותנותו לא רצה לבדו לישב בראש בית דין והרבה פעמים צירף לישב בראש את הרה״ג יעב״ץ, לכן אכתוב איה״ש תולדותיו וחייו בחלק שני, רק נוסח המצבה אעתיק כאן:

ישעי׳ מלא רוח עצה ותבונה
נשמתו עלה למעלה

ישעי׳

כרוך ותני באספקלרי׳ המאירה   רישא דבי דינא ורבנא
שופרא דהאי ארעא בלעה   ספדהו, הריף ובקי ומופלא
על כל דברי תימה דרש בשכלו   בתורה זקן ונשוא פנים
ימיו עסק במילי דציבורא ודינהו   למד עם תלמידים מ׳ שנה

הגאון מו״ה ישעי׳ רב״ד ומנהיג הקהלה ב׳ הגאון מו״ה נחמי׳ יפה זצ״ל עלה בישיבה של מעלה בריש שתא תקל״ד לפ״ק תנצב״ה.

XI.

ה״ר ר׳ רפאל כהן.

בן הרב הגאון המפורסם הכם הכולל כמוהר״ר יקותיאל זיסקינד זצ״ל, שהיה אב״ד דק״ק ליפלאנד הגדולה. נולד ביום כ״ד מרחשון שנת תפ״ג. בימי עלומיו למד אצל מלמד מפורסם ר׳ אב״הם, וכבן שתים עשרה שנה הביאו אביו אל בית שארו הרב הגאון המפורסם מופת הדור מהור״ר אריה ליב, בעל המחבר שאגת אריה, אשר היה

זאת צורת הרב מהורר
רפאל כהן
אב״ד ור״מ רש״ק אה״ו
תק״נט ל׳
Raphael Cohn
Berühmter Ober Rabiner
Der Jüden in Altona Hamburg
und Wansbek, 1798.

בימים ההם ראש ישיבה בק״ק מינסק, ושם למד כל רזי התורה ונפתחו לו כל מעינות החכמה. וכשהגיע לשמונה עשר נשא את בת גילו מרת תמר ממשפחת הסמ״ע. ובשנת תק״ב, והוא בן תשע עשר שנה, ויבחרו אותו לראש ישיבה בק״ק מינסק במקום רבו אשר נתעלה אז לראב״ד. וששׁ שנים הרביץ שם תורה ברבים. ויצא שמעו הטוב בכל הארץ ההיא, אח״כ בחרו אותו בק״ק ראקאווי לרב ומורה עליהם. ובשנת תק״ז קבלהו לאב״ד בק״ק ווילקאמיר הסמוכה לק״ק ווילנא. ובאו אליו לומדים מופלגים מק״ק ווילנא ללמוד אצלו, וישב שם כעשר שנים. ואז קבלו אותו לראש וישפט עליהם בק״ק מינסק בגליל העליון בשנת תקי״ז יום ה׳ לסדר ושכנתי בתוכם. — ואחר שש שנים נבחר בק״ק פינסק והמדינה, ונהג את ממשלתו כעשר שנים ושם חיבר את חבורו היקר „תורת יקותיאל״. ובשנת תקל״א נסע לברלין להדפיס ספרו הנ״ל, כי לא נמצא אז במדינת פולין דפוס נאה ומסודר. ובברלין קבלו את פניו כל גדולי ונכבדי העיר ויפצרו בו מאד לדרוש להם דבר ה׳, ודרש ברב עם תוכחת מוסר בערב ר״ח ניסן, ויען שלא היה אז רב ומורה בברלין, כי האב״ד ר׳ אהרן נבחר לאב״ד במדינת אנשבאך, רצו הקהל לקבלו לאב״ד, אבל לא רצה לשמוע בקולם וישב לעדתו. — בשנת תקל״ג נבחר לר״מ ואב״ד דק״ק פוזן, אשר שם ספון אביו זקנו הגאון בעל הלבושים זצ״ל, ובעיר ההיא השיא את בתו להרב המפורסם החריף כמהור״ר צבי הירש יאנאווער, אשר היה אז ראש ישיבה בפוזן, ואח״כ הופיע אור תורתו בפיורד, ונקרא בפי כל ר׳ הירש חריף. ושם בפוזן נהג ר׳ רפאל את ממשלתו שלש שנים וביום ג׳ כ״ז ניסן תקל״ו, אחר שמת הרב״ד ר׳ ישעיה יפה, הוברר בוועד הקהל על פי רוב דעות לר״מ ואב״ד דשלש קהלות אה״ו. ובא לכאן בר״ח תמוז. וקודם בואו הנה מת הרה״ג ר׳ יעקב עמדין בחודש אייר תקל״ו. וכל הקהל שמחו לקראתו, כי משנת תקל״א עד תקל״ו לא היה בכאן אב״ד ור״מ, ושני הרבנים שהיו אחר מות ר׳ יונתן, ר׳ יצחק הורוויץ ור׳ דוד בערלין, לא האריכו ימים על כסאם, כי נפטרו אחרי שני שנים ששמשו בכתר רבנות, ולכן מאד גדלה השמחה כאשר בא הנה, ועיני כל העדה נשואות אליו כי שמו נודע בשערים. והנהגות ממשלתו פה הי׳ להקים עמודי דין תורה הרופפים, וישפט את העם משפט צדק, עמד על עמדו לא נטה ימין או שמאל. לא יחת ולא ישוב מפני כל, וכולם יכירו את גודל ערכו. ואם שהיה אדם גדול וקשה כברזל בדין תורה, אף

על פי כן היה מיראי הוראה בדיני אסור והיתר. עיין בשאלות ותשובות „שב הכהן" מה שכתב סימן כ"ו בענין היתר עגונה וז"ל: אם אמנם מיראי הוראה אנכי, כי ידעתי את מיעוט ערכי, בפרט בדיני אשת איש החמורה, וביותר כי דינים אלו המה כהררים התלוין בשערה ורחבים מני ים. וכן בסימן כ"ה וכ"ט כתב בסופו שלא רצה לסמוך על עצמו רק בתנאי קודם למעשה שיסכימו בהיתר זה עוד שנים מחכמי הדור. ואם לא יסכימו עמי אז אינני אומר קבלו דעתי וחלילה לסמוך עלי. ובסוף שאלה ל' שנשלחה לו מחכמי ק"ק בראד במעשה שאירע באסטראהא באחד שנאבד בהבערה ונשארה אשתו עגונה ובעלה הנאבד לא היה בשעת הנשואין רק י"ב שנה ומחצה, וכתב אחר שנשא ונתן בדבר: ונ"ל שיש להקל במקום עגון כזה. אך כי להיות כי הוא דבר חדש ומיראי הוראה אני מאד, ביותר בדבר חדש כזה. ולכן אני מתנה אם יסכימו עשרה מחכמי הדור אזי גם אני אהיה סניף לעשרה...

והנה בימיו הוהל רוח חדשה לפעם במחנה היהודים, ויסודי דת ואמונה נהרסו, ובפרט בברלין פרצי העם רבו, וגם בשלש קהלות השועלים מחבלי כרמים גברו, ואז עמד הוא בפרץ, וחגר בעוז מתניו, להקים ולהגדיל תורתנו הקדושה. ורבים שפכו עליו מררתם וידברו על צדיק עתק בגאוה ובוז, על אשר לא רצה לחתום על החומשים בתרגום אשכנז מהחכם רמ"ד. וגם אמרו עליו ועל הרב הג' יחזקאל לאנדוי בעהמ"ח „נודע ביהודה" שהחרימו את ספרי רמ"ד (אבל לא נמצא חרם כזה) על שהיה רמ"ד הראשון שלעז את השם הויה בלשון אשכנז. ובאמת כוונת הרב ר' רפאל כהן בצדקתו וחכמתו היתה לטובה, שידע שלא היה הדור מוכשר לדעות חדשות כאלו, ורחוק משבר וקרוב להפסד האמונה השלימה, והוכיח סופו על תחילתו שכמה אלפים מישראל הלכו אחרי ההתחדשות ובוגדי הזמן ותלו עצמן באילן גדול רמ"ד ובימים לא כבירים המירו דתם ואין זכר לראשונים.

בשנת תקמ"ט נדפס בברלין ספר „מצפה יקותיאל", מלא חרפות וגדופים נגד ספר „תורת יקותיאל". והנה במשך הזמן הארוך משנת תקל"ב עד תקמ"ט לא נראה ולא נשמע מערער בדברי ספר „תורת יקותיאל", ולא קם איש אשר הוכיח את מחברו, כי שגה או הזיד להתיר את האסור ולטהר את הטמא, ופתאם קמו שני אנשים בברלין ר' יצחק ב"ר דניאל יפה וגיסו ר' דוד פריעדלענדער והדפיסו בדפוס שהקימו בהוצאותם לטובת חנוך הנערים ספר „מצפה יקותיאל" השגות

על המחבר ספר „תורת יקותיאל" בדרך גנאי ובזיון, וכתבו עליו שהשחית את הנייר בדברי חלומות ומראה עזות גדול וקלות ראש באיסורי נבילה, ושראוי ספרו לגנוז ועוד דברים כהנה וכהנה — וישלחו את הספר הזה להג' ר' צבי הירש בערלין, ולבנו ר' שאול אמשטרדם, ולהגאונים לפראג, פ"פ דמאין, הנובר, ברעסלוי, גלאגוי, ליססא, פיזן, מאינץ הייצפעלד, פראנקפורט דאָדרה, לר' אליהו ווילנא ולבעל הר"ב עצמו להג' ר' רפאל כהן. והרב ר' רפאל כהן כששמע זאת שחק בחסידותו וענוותנותו. אבל כשקראו דייני דמתא אלטונא והאמבורג את דברי הספר ויגדל הקצף ורבה המשטמה, והדיינים ראו הובה לעצמם לנקום נקמת רבם, להצדיקו בעיני העם בהראותם שכל דבריו בספר „תורת יקותיאל" באמת וצדק נאמרים ומסכימים עם חוקי ומשפטי התורה. וישבו הדיינים בדין לעיין איך יצדיקו את הצדיק מעיקרו וזה פסק דין מבית דין צדק דג"ק: „על דבר החיבור חדש שיצא טבעו הרע בעולם ונתפשט במהנה העברים הובר חבר בקראו שמו מצפה יקותיאל — ונראה לעין כל שכל כוונת החיבור והלימוד הזה שלא לשמה, ונוח לו שלא נברא, כי כל כוונתו לבזות התורה ולומדיה, והוא ספר כריתות, וכרת הזלזולים במזמרות ובוטה כמדקרות חרב פיפיות בידו יד הרמה לענות בו סרה ולהוציא לעז ושמין דופי ולהטיל מום בקדשים דברים אשר לא כנים, בדברי חרופים וגידופים, והמחבר המצפה הוא צופה ומביט והביט מאחורי רפאל ה"ה אדונינו מורינו ורבינו נשיא אלקים בתוכנו הרב המפורסם כבוד מהור"ר רפאל הכהן אב"ד — ולכן הסכמנו יחד להחרים את המחבר מצפה יקותיאל. — וביום ה' כ"ה אדר תקמ"ט נכרז החרם והנידוי על המחבר ספר מצפה אחר קריאת התורה קודם הכנסת ספר תורה בבית הכנסת הגדולה דאלטונא ודברי הפסק הנ"ל והכרוז שהוכרז בבית הכנסת נדפס בספר תולדות אנשי שם דף פ"ט. והרב ר' אליעזר לאזי ברלין, שהיה אח"כ אב"ד בהאמבורג, כתב קונטרס נגד ספר „מצפה יקותיאל". וגם הרה"ג מרדכי בנעט האבד"ק ניקאלסבורג לבש בגדי נקם נגד מחבר מצפה יקותיאל תלבושת ויעט כמעיל קנאה גדולה ויערוך מכתב ארוך להנ"מ הירש אב"ד דק"ק ברלין בשצף קצף ובחמה שפוכה (נדפס בשו"ת פרשת מרדכי סימן ה'. וגם ראה בתולדות הרב מרדכי בנעט דף ל'). והנה בפסק בית דין הנזכר לא נזכר שם המחבר כלל, ובכרוז שלאחריו מכונה שמו כמו בשער ובהקדמת ספר „מצפה" עובדיה בר ברוך—ובאמת שם מושאל

הוא מהמחבר שהסתיר פניו תחת המסוה הזה. וכל העם והגדולים שבדור בשמעם ההרפות והגדופים שפלטה קסת הסופר בספר הזה חם לבם בקרבם ועשן עלה באפם. והרב ר׳ רפאל לא דבר ולא כתב שום דבר בענין זה — ולהמחבר האמתי (אשר אמרו עליו: „אהה אדוני והוא שאול״) לא עלה מעשה זה לטובה והעמים עליו תלאות רבות והמון דאגות באו עד ראשו. ורק שפת אמת תכון לעולם. ובימיו יצאה פקודת מלך דענעמארק ביתר שאת ויתר עז, שכעם בקהל יגישי עצומותיהם וטענותיהם לפני בית דין צדק מישראל ואל יסורו מן הדבר אשר יגידו ימין או שמאל. ומאד שמח הר״ר רפאל כהן בפקודת המלך הזאת. למען הוק דין תורה ומשפט צדק של ישראל.

וביחוד היה נזהר הרב ר׳ רפאל. שצוואות המתים והקרן קיימת שהניחו צדיקים שוכני עפר יהיו קיימים ונשמרים. ואזכיר פה מה שכתוב בספר „מעללי איש״ וזה לשונו: בשנת ת״ע חי בקהלתנו איש חי רב פעלים מקבציאל הפרנס המפורסם ולמדן מופלג מהור״ר יששכר בער כהן זצ״ל (וכבר הזכרתיו למעלה אצל תולדות הרב ר׳ משה רוטענבורג) ורחש לבו דבר טוב להקדיש בהאמבורג את הבתים אשר לו בעודו בחייו לבית המדרש ולבית הכנסת ללומדי תורה. וישב בבית מדרשו הרה״ג שמשון הסיד בעהמ״ח „נזירות שמשון״ ו„תוספות חדשים״ על משניות. וגם הרה״ג אפרים העקשער בעהמ״ח „לוית חן״. „עוללות אפרים״. ואחרי ימים רבים ההם כמעט נשכח זכרון פקודתו וקרן קיימת שלו. וגם לא נודע לאיש מקום מוצא שטר הצואה. וגם העתקה לא היתה לה בהאמבורג. ומאת ה׳ היתה ששמע הרב ר׳ רפאל מהצואה הזאת. וישקוד על הדבר. ולא נתן מנוח לנפשו עד אשר אחרי יגיעות נמרצות והקירות רבות הביא את גוף הצואה ממרחקים אשר נמצא בק״ק אמשטרדם. בימים ההם העיר ה׳ את לב רבים וכן שלמים מיושבי ק״ק האמבורג המתאחזים לק״ק אלטונא לבנות להם בית ה׳ מקדש מעט. ויכבד עליהם מאד למצוא מקום למשכנות אביר יעקב. ויועץ להם שיקנו להם האחוזה הגדולה הזאת אשר עמדו בה הבתים אשר הקדיש מו״ה בער כהן. וגם המוכרים אצו להוזיל להם במקח נחלה להשיבה אל אשר נכון. יען וביען בעצתו ובידו החזקה היתה זאת למצוא מקום לבית הכנסת בעלבשטראססע עם כל הבתים והחצרות המסתעפים אשר לק״ק אלטונא בהאמבורג ולזכרון היתה למהור״ר בער כהן.

מלבד אשר היה טרוד לשפוט בין איש ובין רעהו, היה שוקד על דלתי תורה והעמיד תלמידים הרבה, וכתב הרושי תורה. בשנת תקין הוציא לאור ספרו „מרפא לשון", ובשנת תקנ"ב ספר שו"ת „ישב הכהן", ובשנת תקנ"ט ספר „דעת קדושים".

במחזורים דפוס אלטונא משנת תקס"ד, תקפ"ו, אצל מוסף של יום כפור כתב המגיה: ראיתי להזכיר הנה מה שנדפס בטעות באיזה מחזורים וסדורים בנוסח תפלת מוסף י"כ שאומרים ושני שעירים לכפר. ויצא להם טעות זה ממה שראו בתפלת מוסף ר"ה שאומרים ושני שעירים לכפר ושם הוא הנכון כי שעיר אחד של ראש חדש היה והאחר של היום ושניהם היו למוספין אבל ביום הכפורים שהיה רק שעיר אחד מן המוספין והאחר היה מעבודת היום ומה ענין שעיר זה לתפלת המוספים שאנו מתפללים שנעשה ונקריב לפניו את מוסף יום הכפורים, והלא גם בעצרת היו שני שעירים אחד של מוסף היום ואחד הבא עם שתי הלחם ואין אנו מזכירים בתפלת מוסף רק אחד והוא של מוסף היום, ולכן ראוי למחות ביד האומרים כן, עכ"ל אדומ"ר הרב ר' רפאל כהן בספרו „דעת קדושים". ולכן הנוסח במחזור דפוס אלטונא „ושעיר לכפר". וגם אנכי חפשתי בכל ספרי הראשונים והאחרונים ולא מצאתי בשום ספר פוסק לומר ביו"כ ושני שעירים (דברי המגיה).

וכאשר ראה שהתחילו כחות גופו להרפות מעט, וגם אור עיניו החל להכהות מרוב ימים ומרוב העבודה ביום ובלילה, ויירא לנפשו פן ירפה במלאכת השם או פן תרפה ממשלת הדת והדין, ועוד שנית כי מעודו נכספה וגם כלתה נפשו הטהורה לאדמת קודש לנשק את אבניה, וגמר בדעתו וגזר אומר להסיר המשרה מעל שכמו בלי השב עוד, וביום ב' י"ח אדר שני תקנ"ט בקש מפרנסי ההודש דג"ק אלטונא לאסוף את פו"מ שלש קהלות אה"ו ולמחרת היום ההוא התאספו כולם בחדר הקהל אשר לאלטונא בהאמבורג, ויגד להם לאמר: „בראש הודש תמוז ימלאו לי כ"ג שנים מיום שנבחרתי לכם לרב, בכל כחי ויכולתי עבדתי את עבודת הקודש אבל בראש חודש תמוז אסיר את המשרה והרבנות מעל שכמי ולא אעבוד עוד עבודת הקהל, ובקש מהם שיבחרו במקומו איש אשר רוח בו ויכול להרים קרן ישראל ועמודי דין משפט יחזקו ויעמדו תחתיו". ויכל את דבריו לאמר: — „לא ארחיב במליצות היום הזה, כי גם הכהן הגדול ביציאתו התפלל תפלה קצרה". — ומאד הפצירו בו פו"מ דשלש קהלות ודברו אל לבו לשבת עוד על כסא הרבנות,

אבל הוא התאמץ לבו. ובשבת הגדול תקנ"ט דרש את הדרוש האחרון בקהלות עם בבית הכנסת דאלטונא והדרוש הזה נדפס בשם „תורת חסד". ובראש חודש תמוז אסף כל פו"מ דג"ק ויברך את כל הקהל על כל הטובה אשר עשו עמו. וזה אשר נכתב בפנקס הדינים דקהלתנו בכתב ידו:

„יצא מאתנו, יום ה', א' תמוז תקנ"ט. הן זה לי שלש עשרים שנים אשר אני רובץ תחת משא הרבנות מג"ק אה"ו וכל עניני ב"ד על פי יצאו, והיום אשר הסירותי מעלי ענין הרבנות התימתי זאת תהיה לי לעדה כי כל הדברים הנכתבים בפנקס מזכרת הדינים עד היום הזה בהסכמתי ומדעתי נכתבים, והיום יצאתי בשלום ולאות אמת באתי על החתום. רפאל כהן".

וגם בעת שהסיר הרבנות מג"ק אה"ו והודיע הדבר למלך בברכו אותו על כל החסד אשר עשה עמו, שלח לו המלך מכתב חתום בחותם המלך לאמר, כי כל הנהגות ממשלתו בעשרים ושלש שנה אשר שפט את עמו מצאו חן בעיני המלך והפיקו את רצון הסדו, על כן עוד הופיע חסדו עליו כיד המלך גם עתה כבראשונה, ויהיה לו למגן ולמחסה בכל מדינות ממשלתו. — וכאשר עזב את מקומו ורצה לעלות לירושלים, התחזקה המלחמה והארץ סגורה ומסוגרת ולא יכול לילך ולנסיע למחוז חפצו וישב לו בהאמבורג כארבע שנים ועבד באמת ובלב שלם את אלוקיו בקדושה ובטהרה עד אשר שבה רוחו לאל ומצא מקום מנוחתו באלטונא.

וזה נוסח מצבתו:

פ"נ

אדמ"ו הרב הגאון המפורסם החסיד האמתי נר ישראל ופאר הדור כמהור"ר רפאל הכהן זצ"ל בעהמח"ס תורת יקותיאל, ושב הכהן, שאלת הכהנים תורה, מרפא לשון, דעת קדושים, אשר היה אב"ד בג"ק אה"ו י"ע כ"ג שנים והרים המשרה מעל שכמו ד' שנים ומהצה לפני מותו ללכת לאה"ק תוב"ב וישב לו פה כי לא יכול לעבור מפני רעש המלחמות בארץ, ביום כ"ד מרחשון תקס"ד מלאו לו פ"א שנה, למהרתו חלה את

ההולי אשר מת בו ביום ו׳, כ״ו מרחשון, ואבל
כבד וכבוד גדול נעשה לו במותו ונקבר ונספד
כהלכה ביום א׳, כ״ח מרחשון שנת הגדל ליהודים
ורצוי לכל אחיו לפ״ק.

פה חלקת מחוקק ספון נשיא הוא בישראל —
איש חיל לא חת מכל ותועפות לו כהררי אל. —
חמשים ותשע שנה שפט את ישראל מלחמות
ה׳ נלחם צדקת ה׳ עשה — הרים קרן עמו, טורח
משאו נשא, רבים השיב מעון הורה חטאים דרכי
אל.

איש מופת עשה גדולות אך למען שם כבודו —
לא ירא מפני איש בלתי את ה׳ לבדו — על כן
אהבוהו גם כבדוהו כל בית ישראל–רוח אלהים
בו אך לה׳ לבדו כל מעשהו — בז לכל מחמדי
תבל דורו ראו כן תמהו, הסיר העטרה ויבחר
הסתופף במקדשי אל.

וזה נוסח מצבת אשתו:

(נר. 1409)

פ״ט הרבנית הצדקת מרת תמר זצ״ל, אלמנות
הרה״ג ה״ה מו״ה רפאל כהן אשר שרתה אותו
בקודש ס״ה שנה והחזיקה את ידו לתורה ולתעודה
מתה בש״ט יום ו׳, כ״ה אייר תקפ״ה. תנצב״ה.

והוא חיבר: ספר „תורת יקותיאל״ כולל הלכות ש״ע י״ד ובסופו שו״ת; ו„שב הכהן״ כולל מאה ואחת שו״ת; „שאלות הכהנים תורה״, חדושים על מסכת זבחים, מנחות, ערכין, תמורה, כריתות, מעילה, יומא; „מרפה לשון״, „תוכחת מוסר״; „דעת קדושים״, שתים עשר דרשות; „ציון במשפט ותורת חסד״, שתי דרשות אחרונות. ב„אוצר החיים״ (נומר 788–9) נמצאו בכתב יד שו״ת מרפאל כהן דרושים וחדושים בכתב יד ונראה לי שהם מהגאב״ד מהור״ר רפאל כהן. ודבריו מובאים בספר „עטרת צבי״, ובספר „שער אפרים״. והוא הסכים על ספר „אור חדש״.

(פוזן), „משפט שבועות" (האמבורג), „דרכי דוד", „פנים מאירות" (פינסק), „קרן אור" (האמבורג), „מאיר נתיב", „מראה כהן" תקל"ג, „שארית ישראל".

תולדותיו הידועים: הרב הג' ר' צבי הירש אב"ד דק"ק קראטאשין והתנו ר' אליעזר ריססער, אביו של ר' גבריאל ריססער, וחתנו הרב הג' מהור"ר צבי הירש יאנאוועה, הנקרא בפי כל ר' הירש חריף, ואחר מותו נשאה אשתו את הרב ר' מיכל שפייער אב"ד דק"ק דעססוי.

מספד תמרורים על הרה"ג ר' רפאל כהן זצ"ל

מאת הרה"ג צבי הירש מזאמושט זצ"ל.

קול נשמע ברמה, יום חשך ואפלה ענן וערפל יום מהומה, תאבד תורה מכהן ואין אתנו יודע עד מה;

ואדם אין לעבוד את האדמה.

היה לאב ולכהן שר ושופט עומד בפרץ, הוי כי בא בא הקרץ, נרתק חבל הכסף וגלת הזהב תרץ;

בא השמש ותחשך כל הארץ.

שפט בצדק דלים והיה לאביון מחסה, מציל עשוק מעושקו בוזה ושוסה, והיה מטות כנפיו מלא רחב ארץ רם ונשא, צדיק מושל ביראת אלהים והיה כהן על כסא.

לפניו חנף לא יבא להדר אדם בריבו, את אחיו לא הכיר ולא קרובו, לא יבקר הכהן בין שונאו לאוהבו;

ונשא חשן המשפט על לבו.

שלש קהלות אה"ו אהה צעקו כי סר גביריה, נעתם ארץ אין מאיר לדרים עליה, מי יעמד לגדר גדריה; שערי ציון המצוינים בהלכה שוממים אלי ציון ועריה.

קריות עליזות הושתו לעית, האי שופרא בלא בארעא ארץ תחתית, בכל רחובות מספד כתנים במדבר שמיר ושית

כי יצא הכהן מן הבית.

הוי כי כבה המנורה, העלה נרותיה ביראת ה' הטהורה, שר וגדול בישראל שר התורה;

ימים־רבים לישראל ללא כהן ומורה.

אני רואה וצועק רכב ישראל ופרשיו אבי אבי. כארי התגבר והתנשא כלביא, נשיא ישראל חלל בעינינו תחת הנחשת זהב ותחתיו מה תשורה נביא?; אם יהרג במקדש כהן ונביא.

נאסף בחטאינו כהן כמלאך ה' הומה, היה למגדל עז וחומה. ועתה לבשו שקים ובחדרים אימה, ותהום כל העיר וישאלו
מדוע קול הקריה הומה?

זה שואל לרעהו מדוע נפלו פניך וזה ישוב הלא ידעת כי לוקח אדוניך מעל ראשיך, קרע נא מדיך ולבושיך, כי אזלת יד
באמור אל הכהן אסוף ידיך.

הלא שרותיה תענינה, אבד חסיד מן הארץ איש אמונה, הגאון המפורסם בתורה וחסידות פאר הדור מוהר"ר רפאל הכהן זצ"ל שהיה אב"ד בשלש קהלות אה"ו יע"א היה לראש פנה, שפתי כהן שמרו דעת ותבונה;
והעיר נבוכה כי הודה זיוה והדרה פנה.

הלא נתעצב יונה כי אבד צל הקיקיון, איך נפשנו לא תאבל כי נלכד רוח אפינו משיח ה' אשר בצל כנפיו יחסיון, מעוז היה לדל ומחסה לאביון, והוא כהן לאל עליון.

זכרה בת ציון ימי מחמדיה ליהודים היתה אורה, כאשר שכן בקרבה צדיק והיה לה צנה וסוחרה, בשבטו מטה עז מקל תפארה, בקרבה קדוש ישראל וכפר עליה הכהן וטהרה.

הוי נשארנו דור יתום פני זקנים לא נהדרו, נאספו יראי ה' עדותיו שמרו, צדיקים וחסידים נאספו ונעדרו;
גם נביא גם כהן סחרו.

תורה! חגרי שקים, מי יפרוש תורן במימיך העמוקים, מי ישים תורה בישראל עדותיו מי יקים
כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדות והחקים?

על מי נטשת מעט הצאן בארץ שאיה, מי ירעם במרעה טוב בארץ ציה, מי ישקם כוס רויה, מי ישדד עמקים אחריך
כערכך הכהן כן יהיה?

הרופא לשבורי לב יחבש לעצבותנו, יאמר די לצרותנו, ישיבנו אל המנוחה ואל נחלת אבותינו;
ואחרי מות הכהן הגדול נשוב אל ארץ אחוזתנו.

יבוא צדיק ינוח על משכבתו בשלום, ויתן לו מהלכים בין העומדים ברום עולם, עד יקיצו שוכני עפר וישובו בנים לגבולם
אתה כהן לעולם.

לעד תעמד צדקתו, יתענג מנהרי שמן ונחלי דבש ויש שכר לפעלתו, ה׳ הוא נחלתו
לכהן תהיה אחוזתו.

אפסו אמונים וחכמים, נשליך יהבנו על אבינו בשמים בך צדיק ונושע תשועת עולמים, כי ארכו לנו הימים, לשבת בארץ העמים, **אנא**! תנה בלבנו אהבתך ויראתך ונשובה אליך בלב תמים,
עד עמוד הכהן לאורים ותומים.

אמן.

XII.

הר״ר נח חיים צבי בערלין.

נולד בשנת תצ״ד, והוא בן הרב המופלג מהור״ר מאיר בערלין, בן הרב הצדיק והסיד שמואל זצוי״ל הלברשטאט דיין דק״ק בערלין, בן הקדוש מהור״ר בענדיט (שתי הלחם). הוא נתגדל בק״ק פיורד, כאשר כתב בהקדמה לספר „עצי ארזים״ על אביו: הוא גדלני על ברכי תורה ומיום עמדנו על דעתינו אני ואחי הרב הג׳ מהור״ר אריה ליב אב״ד דק״ק באמבערג ואח״כ בק״ק קאססל לא פסקה ישיבה מעל שולחנו. — וכאשר הגיע לנשואין נשא את בת גילו מרת עלא בת התורני המופלג פו״מ מהור״ר אליהו דוב שוואבאך, שהוא בן בתו של הרב הג׳ אברהם ברודא, ובהקדמה של ספר „כתנות יוסף״ ו„תולדות אברהם״ כתב: ברם זכור אותו האיש לטוב ה״ה האלוף והקצין המרומם המפורסם פו״מ כהר״ר אליהו דוב מק״ק שוואבאך, נכד של הג׳ המחבר „אשל אברהם״, אשר הלוה לי סך מסויים להוצאת הדפוס ומה׳ יהי׳ משכורתם שלימה, ומחובר לטהור ה״ה זוגתו הגבירה עטרה לבעלה החסידה מרת פראדכע בת הקצין המפורסם פו״מ כהר״ר יוסף האממל סג״ל, בן של מרת גליקל האממל. — ובתחלה היה דיין ומורה צדק בעיר מולדתו בפיורד בשנת תקכ״ה ושם הוציא לאור „יד החזקה״ להרמב״ם (עיין פירשט), ואח״כ נתקבל לראב״ד בעיר ברייט וק״ק פיערשטארף, ושם

חיבר ספרו „עצי אלמונים" הנדפס בזולצבאך, ומשם נתקבל לאב"ד בקהלה גדולה מננצא ההדורה ושם היה לו ישיבה גדולה כאשר כתב: ואתן לה' הודאה על חלקי שהרבה גבולי בתלמידים הגונים בחורים נחמדים חשובים וספונים ללמדם קשת הצי הצי גבור שנונים והפין ה' בידי יצלח בכל למוד הישיבה שהודו קודם ללימוד ופלפול התלמידים בחכמה. ובמננצא חיבר והוציא לאור ספרו „עצי ארזים". בשנת תק"ן הנדפס בפיורדא. וכאשר עזב הרב ר' רפאל כהן את כסא הרבנות בג"ק, היה בכאן על הבירור ר' נח חיים צבי מננצא, ר' צבי הירש זאמושט, ר' זלמן כהן פירדה, ר' ליב קאססל, ר' עזריאל לובלין, ר' משלם טיסמניץ פרעסבורג, ר' ליב ראטטערדאם ונתברר על פי רוב דעות ר' נח חיים צבי, בשנת עצת ה' היא תקום. (כתב הרבנות ותנאיו נמצאים בארוכה בפראטאקאל דברי הימים). — והר"ר נח חיים צבי בא הנה בנשף בערב יום הרביעי כ"ב לחודש השין תק"ס, וביום ו' כ"ד השין בבוקר בא הרב ר' רפאל כהן מהאמבורג לביתו ויקבל פניו באהבה עזה ויברך את בואי לשלום העדה ויברך אותו ויאמר: מברכתי יברך ה' את ביתו לעולם וכסאו אשר עלה עליו כשמש נגדו וכירח יכון עולם ועד, ויתעלסו שני הגאונים באהבים יחד. — מיד אחר ביאתו לכאן נתחדשו כל התקנות דשלש קהלות בועד הקהל ונתן עוז ותוקף לכל אשר תיקן הרב ר' רפאל כהן. ובאותה שנה היתה מחלוקה גדולה בישוב זענעבערג בין הגבאים ובין החזן ומלמד ר' זוסמאנן, ולא יכלו שני הצדדים לבא לעמק השוה, ובאו לפניו לדין, ובחכמתו עשה פשרה ביניהם. ובהרבה דינים שבאו לפניו השתדל לעשות פשרה ושלום בין שני הצדדים מאחר שפסק הדין. ובהיותו כאן חיבר את ספרו הנחמד „מעין החכמה" וחצי הספר נדפס בחייו. ותחת אשר מנע ה' ממנו פרי בטן נטע ארזים ארזי לבנון אשר יעמדו לדור דורים והמה חיבוריו: „עצי ארזים", „עצי אלמוגים", ו„עצי בשמים". כן כתב הוא בעצמו בהקדמה לספרו „עצי ארזים". וביום א', ג' אדר שני יצתה נשמתו הטהורה, והיתה יללה גדולה בשלש קהלות וכאשר באה השמועה לאזני הר"ר רפאל הכהן ויתאבל מאד. אבל יחיד עשה לו, וימאן להתנחם.

וכבוד גדול עשו לו במותו שכל השלשה קהלות נאספו כאיש אחד, והכריזו בבית הכנסת שכל איש יבטל ממלאכה לבא לגמול חסד לרבים.

ונוסח מצבתו ראה בעמוד הסמוך.

מצבת הרה״ג וכו׳ מוהר״ר חיים צבי ברלין זצ״ל.

והוא חיבר: 1) „עצי אלמוגים", כרך גדול ביאור על נטילת ידים הלכות ערובי חצירות ושניות לעריות. 2) „עצי ארזים", גם כן חיבור גדול על טור ושולחן ערוך אבן העזר כולל הלכות מתחלה עד הלכות כתובות וביאור כל המאמרים והסוגיות השייכות עליהם שבש״ס בבלי וירושלמי. 3) „מעין החכמה", נקוו אליו שש מאות ושלש עשרה מצות אשר צוה ה׳ את משה עם פירושים. ותלמידו המובהק שמשון וואלף איש היידנהיים כתב בהקדמה שהרב ר׳ נח חיים צבי הוציא מהשבתו מן הכח אל הפועל והוא בעצמו שלח אלי וצוה עלי להדפיס ולתקנו כראוי וכן עשיתי. ונמצאו ממנו חידושים בשו״ת חוט המשולש שאלה ט׳, ושו״ת אבני קודש סימן י״ח, כ״ז. ועוד נדפסו ממנו פירושים במחזורים רעדעלהיים (עיין במערבית דיום ב׳ פסח על פזמון אור יום הנף). — ובא בהסכמה על ספר דגול מרבבה (מגנצא תקנ״ד); ועל הדפסת מחזורים אלטונא שנת ויתפללו, ועל הדפסת מחזורים של תלמידו היידענהיים נתן הר״ם לבל הדפיסו איש זר. ובאוצר החיים (נו׳ 336) נמצא ספר „ארבע כוסות" על מות הג״מ נח חיים צבי, ושאר חבוריו באו ליד אחיו הה״ג ליב בערלין קאססל.

XIII.

הרה״ג צבי הירש באשקא

הנקרא בפי כל צבי הירש מזאמושטש.

בנו של הרב הנגיד ומפורסם מהור״ר בנימין באשקא, בן בנו של הרה״ג אריה יהודה ראב״ד דק״ק קראקוי, ומצד אמו בן בנו של הגאון החסיד מהור״ר שאול לקא״ב (שאלה ה׳ אורח חיים). אחיו של הרה״ג משה שלמה זלמן אב״ד דק״ק קראקוי (עיין שו״ת „בית שמואל אחרון"), גיסו של הרב החריף עזריאל הלוי אב״ד דק״ק קראשניק, שאר בשרו של הרב הגאון יחזקאל לאנדוי בעהמ״ח שו״ת נודע ביהודה ומחותנו של הרב ר׳ עקיבא איגר. הוא נולד בשנת ת״ק בעיר זאמושטש ולמד בעיר מולדתו וכבר בימי נעוריו היה מפורסם ל„עלוי" ולנפלא בחכמתו, ובספרו „תפארת צבי" סימן ק׳ מביא, כי בימי הורפו נשאלה שאלה בענין קטן שקידש בעיר מולדתו בזאמושט ושאלו בבית דין גם את פיהו והיה דן לפני תלמידי חכמים וישרו דבריו בעיניהם, וגם בשו״ת

תמונת הרב הגאון הגדול המפורסם מוהר"ר צבי הירש זצ"ל.

Zwi Hirsch Samosch, Oberrabbiner der drei Gemeinden A. H. W.

„תקנות ענוגות" סימן כ"ב נרשם מה שאמר בילדותו. וכאשר הגיע לשמנה עשרה שנה נשא את מרת שרה, וכמדומה לי מתוך ספרו כי היתה בתו של הרב ר' יוסף אב"ד דק"ק זאמושט. ובתחלה היה ראב"ד בעיר טישוויטין, ובשנת תקכ"ו שלח אליו הרה"ג יחזקאל לאנדיי שאלה בענין גט בע"כ ושליח לדבר עבירה ובאותו פרק היה בק"ק ב־עסלוי וכתב תשובה ארוכה בט"ו סעיפים. ועל תשובה זו השיג עליו הנודע ביהודה והשיב הוא שנית, וגם על התשובה שניה השיג עליו הנודע ביהודה (עיין נודע ביהודה אבן העזר שאלה פ' פ"א, פ"ב). והשיב הוא פעם שלישית, ותשובה שלישית על זה הענין נדפסה בספרו שו"ת „תפארת צבי" אה"ע סימן מ"ז. וזה כתב שם בסוף התשובה: „עד הנה עזרני ה' לכתוב מה שתמוה לי דבריו, ובדברים אשר תלויים בסברא ופלפול נתתי יד שלא אהיה מאריך כ"כ בדברים אלו, ואשר יבחר הוא הקדוש, ונא אל ירע בעיני מ"ו כי באתי עוד לרמוז הצירו כי סהדי במרומים לולי שהייתי מתפלא בכמה דברים ואני חפץ בצדקו, לא הייתי כותב עוד בדבר הזה, ונא להעמידני על סוף דעתו הרחבה הלכ"ד הכותב בכריעה של חיבה מחותנו אינ"י ד"ש בלב ונפש הפצה וכוסף לשרתו באהבה צבי הירש."

בשנת תקל"א נתקבל לאב"ד בק"ק בראדי ושם הריצו אליו גדולי הדור את שאלותיהם ובעהמ"ח נודע ביהודה כתב עליו שם: פאר הדור נר ישראל הוא ראשון שבראשונים ואין למעלה הימנו (עיין מהדורה בתרא קל"ד), ומתוארים אלו שמכנהו הגאון עולם בעל נודע ביהודה ניכר גודל מעלתו וחשיבותו. ובהיותו שם בבראדי אירע מעשה שסדרו גט בעיר פלוני לאחד ששמו מישעת עריסה אליקום בשם הקודש ובכינוי ליב גיצל ופעמים נקרא לספר תורה בשם אריה ופעמים בשם אריה אליקום. והמה כתבו בגט אריה המכונה ליב דמתקריא אליקום, והרב ר' יוסף גינצבורג אב"ד דק"ק סנעטין צווח שהגט פסול, וע"י זה נשאל הדבר לגדולי הזמן ורבים מכשירים ורבים פוסלים, וגם הרב צבי מזאמושט נשאל בדבר זה והשיב בקצרה שהגט כשר וגם אחיו הרב שלמה ז"מן מקראקוי והרב הג' מאיר אב"ד דק"ק קריסטאנאפל כתבו להתיר. וכששמע אח"כ הרב צבי זאמושט שרבו מאד מחלוקת בענין נדון זה וכתב להם וזה לשונו: „ואני השבתי להם אז, ודמיתי כי שקוט ישקוט הים מזעפו. אולם ראיתי כי כהמון ים יהמיון ואולם חרה לי אי לזאת תורה חוגרת שק על כבוד המדומה, וכמו כן נמצאו

שואלים ומשיבים בדברי קנטורים, ימלא רוח בטנו קדים, בססרת הכרם וישים תהלה במלאכי ה׳ לומר אין דבריהם נכונה. ״במסתרים תבכה נפשי על גודל חילול השם, כי אם תרבה קטינוריא בין רבנן ותלמידיהם מה יאמרו הבריות, ראו בתקו איש את רעהו בחרבות שבשפתותיהם הלא התורה הוגרת שק״. והוכיחם בדברים הנכנסין ללב שלא ילמדו רק לכוונת ניצוח אלא לברר האמת ולשם שמים (עיין תפארת צבי חלק אה״ע בקונטרס גטין).

בשנת תקמ״ח נתקבל לאב״ד ור״מ בק״ק גלאגוי רבתי. ושם היה תופס ישיבה גדולה והיבה יתירה היתה לו בתלמידיו. ואעתיק אגרת שכתב הרב מרדכי פריידענטהאל בעהמ״ח ספר ״עיקר אמונה״ להרב ר׳ יששכר ראב״ד דק״ק קראטאשין, שניהם תלמידי ר׳ צבי (נדפס בספרו ״אהל יששכר״), וזה לשונו שם: ״אזכרה ימים מקדם אחשבה שנות נעורי אשר אבותי שלחו לנו אל בית המדרש של אדמו״ר הגאון האמתי מהור״ר הירש שהיה אז אב״ד בגלאגוי ואח״כ בק״ק אה״ו חבלינו נפל בנעימים יחד זכינו אז לראות את פני מו״ר מראהו היה נאוה כמראה מלאך ה׳ צבאות חכו מחמדים שפתותיו היו נוטפות מור דרור דבריו בנחת, כרחם אב על בנים ריחם על המסתופפים בצל קורתו, והמעשים אשר נעשו מאתו המה הלהיבו לב הבאים בחדרו ואם מים הציפהו להאמבורג עד אפסי א״ץ ינון שמו ומים רבים לא יכלו לכבות את אהבה וכו׳.״ ובגלאגוי היה לו ג״כ חליפות מכתבי שו״ת עם הרה״ג יחזקאל לאנדוי שהיה אז זקן וקשה לו מלאכת הכתיבה, אבל מרוב חבתו אליו השיב לו בעצמו בענין פודער־צוקער ומה שקורים במדינתנו ברוינען־צוקער, והוא נעשה מקנים (ראָהר־צוקער). אם מותר לפסח, והרב בעה״מ נודע ביהודה כבר התיר לפני איזה שנים אבל אחר זמן נולד ספק מחדש שמזייפים ומערבים הפודער־צוקער עם קמח ועוד ששולהין הקיסטען בחורה מלאים קמח, ולכן שאל עוד פעם שנית אם יש בכל זה לצדד להיתר (עיין נודע ביהודה וגם תפארת צבי).

ואהבה עזה היה לו לשאר בשרו הרה״ג עקיבא איגר. ובשו״ת סימן מ״ט חלק יורה דעה כתב: ״הגיעני אמרותיו ובשמחתו ישמח לבי גם אני ותגלנה עצמותי כי חבר האהל כבראשונה ושמה נפשות עגומות ישלם ה׳ פעלו זך ויושר לבבו תהא האשה הבאה אל ביתו כבית כו׳. אהובי מחותני יאמין לי אם היה הנשואין סמוך לקהלתנו באיזה עיר

קטנה כי הייתי בא על הפריונו וישמח לבי להתענג עמו באהבים אך ליסע לקהל רבתי צדיך הכנה יתירה ואי אפשר לפלס דרכי אולם מרחוק אשירה ואזמרה לכבודו" כו'.

וכשמת הרב ר' נה חיים צבי נבחר ונתקבל הוא במקומו לאב"ד נ"ק בשנת זה יצא ראשונה. וכששמע הרב הגאון הסיד שבכהונה ר' רפאל כהן שהיה אז מושבו בק"ק האמבורג כי הרב ר' צבי זאמושט נתקבל לאב"ד, והוא היה שאר בשרו, ותחי רוחו וישמח לבו כי ראה איש אלקים אשר כתר הרבנות הולמתו יושב על כסא דין ומשפט. ובא לכאן בשנת בשמחה רבה. ובהיותו כאן החזיק צדיק את דרכו בקדיש להרביץ תורה ובאו אליו בחורי חמד ללמוד בישיבתו. ובשאלה י"ד מביא: נשאלתי מנכדי חביבי ותלמידי הרב המאה"ג אברהם יעקב אשר עתה אב"ד דק"ק טישוויין בהיותו לומד אצלי בישיבתי בהאמבורג. ולשם הריצו אליו שאלותיהם הרה"ג ישעיה ברעסלוי, והר' שלמה זלמן פירט בעה"מ „בגדי כהונה" ור' פנחס הורוויטץ, ור' מאיר פוזן בעה"מ „בית מאיר" (עיין בתפארת צבי).

ובימיו ותחת השגחתו נתיסד בית חינוך הנערים בהאמבורג על ידי הרב מענדל פראנקפורטער. עיין בספר „דברי נועם" שכתב שם הקדמה והסכמה לספר הזה. בשנת תקס"ד מת הרב רפאל כהן והספידו הוא ראשון בבית הקברות וביום ח' למיתתו הספידו בבית הכנסת הגדולה ונשא עליו קינה נפלאה וההספד עם הקינה נדפסים בספר מעללי איש ואת הקינה העתקתי בספר זה אצל תולדות הרה"ג ר' רפאל כהן (עיין למעלה), ובעצתו והשתדלתו נתיסד בימיו בית המדרש בהאמבורג מאת פו"מ ליב ב"ר שאול. ובמעמא־בוך דקהלתנו כתוב: בשנת תקס"ה יצא מפי הרב הגאון אב"ד נר"ו דקהלתנו מהו"ר צבי הירש מזאמושט שלא להזכיר נשמות בארבע פרשיות וכמו כן שלא לומר אב הרחמים בשבתות האלה.

ובקיץ שנת תקס"ז גברה עליו חולשתו והלך לנטות אהלו באטטענזען סמוך לאלטונא בעצת הרופאים וביום ו' אלול נתבקש בישיבה של מעלה ושתי שעות אחר מיתתו הוליכוהו לביתו. והנה על מצבתו כתוב: „לא קם כמוהו ואחריו לא יהיה עוד", ובאמת כן היה, הוא היה הרב האחרון אשר נהג נשיאותו על שלש קהלות קדושות אה"ו. ובספר לחמי תודה נמצא הספד עליו.

וזה נוסח מצבתו

(גר. 1434):

עטרת צבי תפארת ישראל. פ״נ. אדוננו מורינו ורבינו ורבן של כל בני הגולה הרב הגדול המפורסם החריף ובקי החסיד ומקובל איש אלוקים קדוש, החכם והעניו מאוד שר ושופט תופס ישיבה והרביץ תורה בישראל חיבר הרבה חבורים על ש״ס ופוסקים ותנ״ך ושו״ת והמה עוד בכתובים האיר עיני הגולה לא קם כמוהו לא יהיה עוד כבוד שמו מהור״ר צבי הירש מק״ק זאמושט זצללה״ה האב״ד ור״מ דשלש קהלות אה״ו ומלפנים היה אב״ד ור״מ בק״ק בראד ובק״ק גלאגוי רבתי נפטר ביום ב׳ ח״י אלול התקס״ז לפ״ק בשנת ששים ושבע לימי חייו:

ונוסח מצבת אשתו:

אשת חיל צנועה במעשיה, בניה ובנותיה אוי ואבוי צורחים ברמה, ואנו ואבלו בני בנה, אשר גם עליהם במות אביהם היתה אם לרחמה, ה״ה הרבנית מ׳ שרה רחל, אלמנת המנוח הרב הגאון המפורסם בישראל מוהר״ר צבי הירש מזאמושט אב״ד דק״ק אה״ו ותמת שרה בת שמונה ושבעים שנה ב׳ דחג הפסח ט״ז ניסן תק״ץ.

ונדפס ממנו: תפארת צבי. שו״ת על אורח חיים ויורה דעה, ווארשוי תקע״ו, ולבוב תקפ״ח — וספר תפארת צבי. שו״ת אבן העזר על שניות לעריות, תקנות עגונות, הלכות קדושין, כתובות, גיטין, יבום וחליצה, נדפס מאת בנו הרב משה בנעפאפ. ועוד חיבר: מפרשים על כל הש״ס (עיין שאלה ט׳, אה״ע), וחבילי חבילי הלכות תוספות אשר למד בישיבה, — דרשות בדרך בינה לעתים, — ספר אמרות טהורות על חמשה חומשי תורה, ונדפס ממנו דרוש בספר מעללי איש. ונמצאות ממנו שאלות ותשובות מפוזרות בנודע ביהודה מהדורה קמא יורה דעה סימן קפ״ו, אבן העזר סימן ק׳, ק״א, ק״ב, ומהדורה בתרא

סימן קל״ד, ועוד מהדורה קמא א״ח סימן ו׳ ע״ח ע״ש פ׳ פ״א פ״ב, ובספר בגדי כהונה, ובספר שו״ת בית שמואל אהרון מהרב אב״ד דק״ק פוזן הובאו ה׳ שאלות ותשובות ממנו ומאחיו י״ב דפין, שו״ת עקיבא איגר. ובפתחי תשובה מובא כמה פעמים, וביורה דעה הלכות מילה הביא פתחי תשובה ממנו שאלה ז׳, בענין אם מותר לשני מוהלים למול בשבת, ופסק הוא בסופו: ואנו אין לנו אלא דברי רמ״א וחלילה להחמיר להוציא לעז על גדולים וטובים שנהגו מימות עולם בפני כל גדולי ישראל בכל המדינות, שהי״ו חללו שבת ונחויש על כבודן וכבר דיבר הב״י ורמ״א מהך דהווי כאילו לא מל, ולא עלה בלבם דלא הוי פלגא דמצוה, וזה ברור ונכון.

ותולדותיו הנודעים: הרב הג׳ מוהר״ר משה באשקא אב״ד דק״ק טאמאשוב, והרב הג׳ יהודה ליב״ש וואהל אב״ד דק״ק קאמארנע, ומהור״ר בנימין היה גם בהאמבורג. ובתו נשואה להרב אב״ד צילץ מהור״ר אליעזר ליפפמאנן.

XIV.

הר״ר אלעזר לאזי במו״ה יוסף מבערלין.

בן החסיד מו״ה לאזי האלבערשטאט, נולד בבערלין ג׳ תשרי תק״א, אחרי אשר על ידי זקנה, הרב מו״ה לאזי האלבער־שטאט הנזכר, נתבש״ה אמו שתלד בן צדיק ותלמיד חכם לשנה האחרת (כי אמו הצדקת פוגיל בת הר״ר משה ואמו פרייזכא גם היא היתה בת הרב מו״ה לאזי הנ״ל — כל זה כתב חתנו המפורסם משה מיכאל היימאנן בספר אור החיים אות א׳). עוד בנערותו חשקה נפשו בתורה לשמה לשמור ולעשות, ואף כי הקיפוהו חלאים אחרי אשר נעשה בר מצוה עד אשר היה צריך להתבודד בבית אבותיו, התורה היתה שעשועיו ולא בטל מלמוד התורה, ואחר אשר נרפא מחליו הלך ללמוד תורה לעיר באמבער־ג אל הרב החסיד שבכהונה הרב מו״ה טעבלי שייער, אשר היה אח״כ אב״ד במיינץ, וכמדומה שלמד שם שנה וחצי. אז פקדו עליו אבותיו לחזור לעיר מולדתו, אחר שובו ארש לו את בת־גילו בת פו״מ מו״ה טודרוס מונק, אשר היה מבני ישיבה ומיקירי עיר פוזן, והלך לשווערזענץ

לשאוב מים מבאר מים חיים של הרב מה"ו גדליה שהיה תופס ישיבה שם בימים ההם. וישב שם עד חתונתו. ואח"כ תקע אהלו בפוזן, ולמד שם תורה עם תלמידים הגונים, וגם נתקבל שם לדיין קבוע, ואז ישב שם על כסא דין ומשפט הרב מו"ה רפאל כהן. וחבה יתרה היתה בין הצדיקים הללו, עזה אהבתם. עד כי כאשר נתקבל הרב ר' רפאל לאב"ד בשלש קהלות עזב גם הוא כארבע או חמש שנים אחריו את העיר פוזן — אולי על ידי התעוררות הר"ר רפאל — ובא לכאן ונתכבד בדרשה לדרוש בבה"כ הגדולה בעיר אלטונא, ודרש בקהל רב בסוגיא דניפול, ומאד הוטבו הדברים בעיני השומעים, אשר רבים מהם היו לומדים מופלגים, כאשר היו עדיין השלש קהלות מלאות תורה. ובמשך הזמן היותו פה באה לו השמועה לא־טובה מפוזן, כי מתה אשתו שם, ועל ידי זה הוצרך להזור לשם לסדר עסקי ביתו ואח"כ הזר לכאן ובחר לאשה שניה בת צורבא מרבנן מינדיל בת הר"ר מן, אשר למד תורה בישיבה בעיר מיץ אצל ה"ר שמואל היללמאנן, ואמה היתה בת בתו של הרב „בית הינוך יהודה", והנשואין היו ביום ט"ו כסלו תקמ"ד, ונתקבל לראשונה לדיין דק"ק וואנדסבעק והאמבורג ואח"כ באלטונא והאמבורג. ואחרי אשר עזב הרב ר' רפאל כסא ממלכתו, נתקבל לראש בית דין דשלש קהלות.

גודל שקידתו בתורה הקדושה אין לספר. לילה כיום יאיר לו, ויען כי למד תורה לשמה זכה שנתקיים בו ובתורתו יהגה, כי בקיאותו בתלמוד ופוסקים בדינים נהוגים ובלתי נהוגים היה להפליא ונוסף על זה היה מדקדק גדול וידע תנ"ך ממש בע"פ ובקי מאד בלשונות הקצרות של הקדוש רש"י בפירושו על התורה ועל התלמוד. מדותיו התרומיות אין לספר, הוא היה חסיד אמיתי אשר שם בה' מבטחו ולא הלך לשחר פני נדיבים, ולא נשא פנים במשפט והיה שייף עייל ושייף נפיק ולא חפץ בגדולות.

וכאשר הגיע לימי הזקנה וביקש לישב בשלוה קפץ עליו רוגזו של נאפוליון מלך צרפת. ויהי בשנת תק"ע בימי נאפוליון אשר כבש כל מדינות וגלילות הארץ אשר על נהר עלבע ויבא גם לעיר האמבורג ויקרא גם לעיר האמבורג עיר צרפתית, תחת אשר היתה מקדמוניות עיר חפשית וסוחריה שרים ושופטים ומלך אין להם. – ויצו המלך נאפוליון שקהל האמבורג יפרד מאלטונא. ופו"מ דקהל אלטונא דחו את הדבר מזמן לזמן, באמרם שצריכים לשאול במלך דענעמארק, אבל Graf

Chaban דהק וצוה בגזרת מלך נאפוליון אשר אין להשיב שיפרדו זו מזו בלי שים עיכוב ואיחור. וכמעט שתי שנים נשאו ונתנו פרנסי דקהל האמבורג עם פרנסי ומנהיגי דקהל אלטונא בכל הענינים השייכים לשליש הקהלות ביחד. וכמה ספקות ומחלוקות נפלו בדבר, כי כל ההוצאות והכנסות לשלם לראב״ד וגם דברים טובים שהתנדבו והגידו לקרן קיימת היה הכל בשותפות, ועכשו הוצרכו לחלק ולפרד, ומעשה הפירוד נעשה על פי דין תורה כל דבר גדול וקשה הביאו פרנסי הקהל לפני הרב ר׳ לאזי, והוא היה בקי מאד בדיני חושן משפט ושפט בצדק ובמישור וכאשר גמר וגזר כן היה. בשנת תבק״ע הע״ר נגמר הפשר.

ובשנת תקע״ג, מאחר שנפל נאפוליון וחילו במלחמתו נגד רוסיה וימרדו בו כל הממלכות אשר כבש תחת ידו, אז גם מהעיר האמבורג נסו הצרפתים, כי שמעו כי General Tettenborn שר צבא אלכסנדר מלך רוסיה הנה הוא בא וגבוריו אתו, ויבא טעטטענבארן ויריעו לקראתו כל יושבי העיר. אך לא ארכו ליושבי האמבורג ימי שמחה, ויהי כמשלש חדשים ופתאום השמועה באה כי ישובו הצרפתים העירה, ותהי הוה על הוה, וחיל רוסיה מהרו ונסו מן העיר ושר צבא עקמיהל (Eckmühl) וחילו שבו העירה, ואז נהפך הששון לאבל, ויברחו אנשים רבים מן העיר והשר Chaban הטיל על היהודים דמי קנסות ומסים, והיתה עת צרה ליהודים, וביום שבת כ׳ חשון תקע״ד קם עקמיהל וכרוז קרא בחיל לאמר: באה העיר במצור, על כן כל איש ואיש יכין לו מזון במכסת נפשות ביתו לששה חדשים. — ויקרא לאב״ד לרבי לאזי ויאמר לו: ידעתי, שאתה גדול העיר ולקולך ישמעו כל היהודים, לכן בגזירת מלך נאפוליון אני מצוך, שתשגיח היטב שלא ישאר אחד מיהודים בעיר אשר לא הכין לו מזון לששה חדשים. ויען ה׳ לאזי: אדוני, מה חטאו עניי העיר, הלא זו אכזריות גדולה לגרשם מעיר מולדתם בעת צרה כזאת? ועוד הרהיב בנפשו עוז, לפני מלכים התיצב ולא ירא. אבל השר לא רצה לשמוע לדבריו, ויהי בלילה ויצו לשוטרים ולנוגשים ויבואו ויחפשו חדר בתוך חדר לראות אם הכינו להם אוכל לנפשם, והיה כל בית אשר לא מצאו די מחסורו ויחזיקו ביושביהם וישליכום חוצה לעיר על פני השדה בערום ובחוסר כל, כאשר ירד השלג והגשם והקרה הנורא. אחרי כן גרשו את כל דלת העם. והרב ר׳ לאזי הלך אל הקצינים הנשארים בעיר ויזרז אותם וידבר על לבם ליתן על אחיהם

בני ישראל לתת להם צידה לדרך לחם לאכול ובגד ללביש בעת הקרח הנורא, ויאמר להם: בעת צרה מותר לפזר יותר מחומש, כי דומה ממש לפדיון נפש אשר גמילות חסד כזאת אין לה שיעור, והוא עצמו נתן כל ממונו עד פרוטה אחרונה. והנה אוהביו נתנו לו לפני איזה שנים במתנה ארגז קטן כסף לטאַבאַק (זילבערנע שנופּטאַבאַק־דאָזע) ואחר זמן לא ראו אצלו את הארגז, אבל לא רצו לשאול אותו שלא לביישו — ואחר מותו מצאו בקיפה שכתב עליה „כסף מעשר" הארגז של כסף ונמצא כתוב אצלו, שפעם אחת לא היו לו מעות לצורך ביתו, ולוה לעצמו מכסף מעשר שלו ונתן את הארגז למשכן (ובני משפחתו פדו אח"כ את הארגז בכסף מלא). —

וביום ב' כסלו תקע"ד שלח השר צבא Louison לרבי לאזי, שיבא אצלו עם שאר רבנים דיינים דקהלה. אבל על ידי צער ויגון תש כחו ולא היה בו רוח לילך ולעמוד לפני השר ושלח את בנו הר' משה שילך וישאל מה השר מבקש ממנו. ויען השר: אמור לאביך, שהיהודים היושבים בהאמבורג צריכים בלי איחור לשלם קנס חמשים אלף פ־אנקס. — ועל זה השיב ר' לאזי על ידי בנו, שהעשירים כבר עזבו את העיר, ואיני יודע ממי אגבה סכום גדול כזה, ולמי אומר שישלם? וידבר הגענעראל אתו קשות ויאמר לו: לך אמור לאביך הרב דקהל, אם מחר בעת הזאת אין הכסף המבוקש מובא אלי, אז אגרש את כל היהודים בלי ־חמנות. — וכאשר למחר לא בא הכסף לידו ויקציף השר מאד, וישלח שני אנשי מלחמה להר"ב לאזי להביאו אליו בחזקה. וכשבאו לביתו אמר להם: ראו, כי אני זקן וחולה, לכו אמרו לאדוניכם שאין ביכלתי לבא לפניו, וגם לא ידעתי מאין אקח המעות. והר"ב ר' לאזי ידע היטב שהגענעראל עשה זאת מעצמו ואין לו רשות לגרש היהודים אשר הכינו להם מזון, רק רצה להוציא כסף מידם. ובאמת אח"כ התפשר הדבר.

ולא זכה הרב ר' לאזי לראות בהצלת ובשמחת העיר האמבורג, אשר ביום אחרון של פסח שנת תקע"ד בא קול רנה וישועה כי לחמו המלכים את נאפוליון גם יכלו לו ויסירוהו מעל כסאו ויושיבוהו על האי סט. העלענע עד יום מותו. ויפתחו שערי האמבורג ועקמיהל שב לארצו בבושת פנים.

וביום א' שבט תקע"ד מת הר"ר לאזי. ויען כי היתה אז העיר האמבורג סוגרת ומסוגרת אין יוצא ואין בא, לכן נקבר למחרתו בחצר

בית הכנסת דהאמבורג אשר שם מקום מנוחתו עד היום הזה (Neuer Steinweg 74).

וקודם קבורתו הכריז שמש הקהל בקול רם שקוברין אותו שם רק על מנת לפנותו אח״כ (עיין יורה דעה סימן שס״ג). ובוודאי משום בזיון שאר מתים שנקברו גם כן באותו זמן שם לא רצו בני משפחתו לפנותו משם.

וזה נוסח מצבתו:

(Neuer Steinweg Hamburg)

ל״א זי״ז כבודינו — השאיר בקהתו את נפש קדוש — וטהור לא מש מאהל של תורה, חבר ספרים נחמדים על התורה ועל הש״ס ועל אה״ע והח״מ ודרשות נחמדות, שופט צדק ושונא בצע ומתנות, עשה צדקות וגמל חסדים בהצנע לכת, ה״ה הגאון המפורסם מוהר״ר אלעזר לאזי בן להרב מוהר״ר יוסף זצוקלה״ה שהיה ראב״ד בק״ק אהו״ב יע״א, עלה למרום ביום ש״ק ר״ח שבט ונקבר למחרתו ביום א׳ בו התקע״ד לו המנוחה ולנו האבידה ותהי נפשו צרורה בצרור החיים.

ואלו ספריו אשר חבר: 1) ספר על ש״ע חושן המשפט ונושא כליו אשר יגע לאמתה של תורה לברר דברייהם, עם שני מהדורות חדושים אשר הוסיף, נדפס על ידי בנו באלטונא תקע״ה. 2) על ש״ע אה״ע כמעשהו בחושן משפט. — 3) חדושים והערות והגהות על כל התלמוד וביאורים על מסכתות קטנות. 4) דרושים בדרך פלפול, עם תוכחת מוסר והספדים. 5) ספר על התורה אשר חיבר בסוף ימיו כאשר רבים הלו פניו לומר לפניהם מילי דאגדתא שבת בשבתו. 6) קונטרס כולל כל דיני ברכות על סדר א׳ ב׳. 7) קונטרס נגד ספר מצפה יקותיאל עם איזה תשובות על השגותיו, נדפס באלטונא.

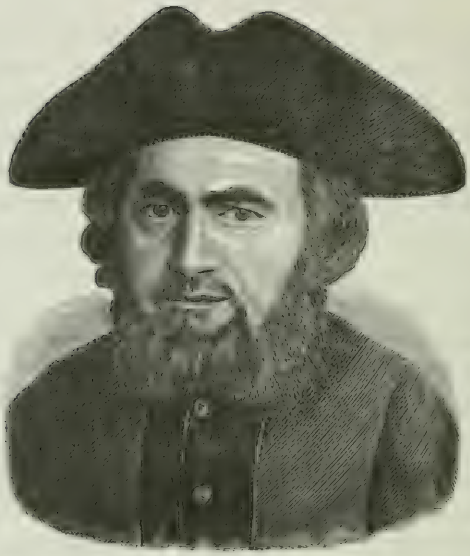
תולדותיו: 1) הרה״ג משה לאצארוס יושב בבית המדרש בהאמבורג. 2) מאיר פרייס מלמד בעיר הילדעסהיים. 3) יוסף לאצארוס סוחר ומוהל בהאמבורג. 4) זיסמאנן בן מוהעל סוחר ומוהל בדובלין (אנגליה). 5) נתן בן מוהעל פראפעסאר בדובלין. 6) ר׳ אייזיק ברלין

בעל דקדוק גדול בהאמבורג. 7) בתו האחת היתה אשת ר׳ יוסף מיכעל 8) והשניה אשת ר׳ נחום בהאמבורג.

XV.

הרה״ג מנחם מענדל פראנקפורטער לבית שפירא.

בן ה״ח צבי הירש בן ה״ר אברהם בן ה״ר מנחם מענדל שפירא מק״ק פראנקפורט, וראש משפחת מנחם פראנקפורטער, בא להאמבורג בשנת ת״ן. — ובנו של ר׳ מענדל הראשון היה דיין דקהלת אלטונא ונקבר בקעניגשטראססע וזה נוסח מצבתו (Grabstein 408): „נחצב קבר ללינה, בא יבא צדיק וישכון ברינה. תורתו היתה אמונתו, לא פסק פומיה מגירסה, אשרי יולדתו והורתו ה״ה הדיין המצויין מהור״ר שלמה בן כהר״ר מענדל פראנקפורטער ז״ל שפירא נפטר בשנת תפ״ט.״ — והרב ר׳ מענדל נולד בהאמבורג בשנת תק״ב (1742), ובילדותו למד אצל אביו ואח״כ בא לישיבה של הרה״ג ר׳ יונתן אייבענשיטץ, אשר היה רבו מובהק. והרב ר׳ מענדל סיפר: פעם אחת ישבו התלמידים הבחורים לפני רבם כל הלילה, ויהי בחצי הלילה, וימצא הרב קושיא גדולה בתוספות, ויתמה מאד, ויאמר אל הבחורים הבו ודרשו מעל ספרי המפרשים למצא תירוץ על הקושיא אשר תגידו לי בשובי אליכם, וילך החצר לסוך את רגליו. ויקומו הבחורים וייגעו עד כי מצאו פשר דבר. אחרי כן שתקו ויהתלו כדרך הבחורים ויחלו על רבם כשלש שעות, ויחלו עד בוש, כי יראו לנפשם ויראת רבם עליהם כי אף אם היה עניו ושפל רוח, לא נשא פנים בתורה, ויטיל על תלמידיו אימה יתרה; ובצר להם הפילו גורלות, מי ילך ויבקש רבם, ויפול הגורל על ר׳ מנחם מענדל וחבירו, וילכו בלט אל החצר, והנה חשכה גדולה, וימששו באפלה, עד כי מצאו רבם עומד תחת עץ והוא עטוף במדו והשלג כסהו כלו ויעמוד כמו נד וכל רוח אין בו, ויתפשוהו בלט בכנף בגדו, ויקץ ויאמר: אכן עתה מצאתי התירוץ. — ומאחר שאסף חכמה ותבונה הלך לעיר שטוטטגארט ושם היה מלמד, ומשם נסע לפראנקפורט־דמיין, ובהיותו שם נתקשר עם בת גילו אשה מפורסמת לחכמנית מרת צפורה בת ה״ר ליב זאלאמאן מאלטונא ובשנת תקכ״ט היו הנשואין.

תמונת הרה"ג המפורסם מוה"ר מנחם מענדל פראנקפורטער רב"ד דק"ק אלטונא *.

M. Mendl Frankfurter, Rabbinats- und Gerichtsvorsitzender des jüdischen Gerichtes in Altona.

---

*) Nach einem Oelbilde aus dem Jahre 1799 reproduziert von seinem Urenkel Max May, Hamburg

ואחר החתונה ישב בעיר בערלין והיה גם שם מלמד ושם הוציא לאור ספר „תורת הבית" להרשב"א, ואח"כ חזר לעיר מולדתו להאמבורג ונהנה מיגיע כפיו, ובכל זאת היה מתמיד ועמל בתורה ולמד עם תלמידים הרבה, ובשנת תקל"ט נבחר ונברר לגבאי ומשגיח דתלמוד תורה בעיר אלטונא.

ממעשיו ומדותיו הנחמדים אעתיק מה שכתוב במכתב־העתי „המאסף" משנת תק"ע: ואספרה אפס קצהו ממעשיו הישרים, אשר כלם נכונים להקקם בעט ברזל ועופרת לזכרון דור עולם. הרב התורני המופלא החכם והצדיק מהור"ר מענדל פ"פ ש"י זה זכרו וזה שם תפארתו נודע בשערים אשר טרח ועמל תמיד לטוב עם ה', והוא כל ימיו למד והרביץ תורה בעירו, והעמיד תלמידים הרבה, אשר כעת יורו משפטים ליעקב ותורתו לישראל, ומעולם לא עשה קרדום מתורתו, וכל תורה שעמה מלאכה לא בטלה, ויעש מלאכתו בביתו, ויתר עתותיו הקדיש לה' ולא רדף כבוד שלמונים. ויהי אחרי עמדו על בני ת"ת דק"ק אלטונא יותר מכ"ה שנים, ויפן וירא כי אין איש מכל הנערים אשר יוצאים מבית ת"ת יודע תורה ומבין חכמה וכאשר באו כן ילכו ויתנכל יום יום במחשבתו, כדת מה לעשות, להסיר המכשלה הזאת, ולהמציא תרופה לתחלואי נפש בני עניי עמנו, ויפן כה וכה ולא מצא עזר כנגדו. בשנת תקס"ד העיר ה' את רוח איש אחד מקציני עירנו ויקם כגבור וידבר אל לב ר' מנחם מענדל פ"פ לאמר: „אל תרף ידך, ואל תאמר נואש, קום שנס הלציך, והתחזק עוד למצוא שארית ותקוה לילדי עמנו, ואנכי אהיה בעוזריך". ויקם הרב ר' מנחם מענדיל ויקה אתו עוד שני אנשים הלא המה התורני מהו' מאיר העסס והתורני ליב קנאר, כי גם המה גבאים דת"ת וילכו אל בית הנדיבים, ויעוררו את לבם לאמר: ראו עניי בני עמנו ואת לחצם, והתעשתו להם, והושיעום מאשר הנן ה' אתכם! ויהי הם מריקים שקיהם, וינדבו לתת מדי שנה בשנה כפי אשר יושת עליהם, — אז נדברו יראי ה' והרימו נדרים ונדבות, זה מביא עצים, וזה מביא לבנים, זה יועץ וזה סופר, והמלאכה היתה דים להקים בית הספר הזה לכבוד ולתפארת, גם נכתב ושום בספר תקנות הבית, והתכלית היותר עקרית בהקמת בית תלמוד תורה בהאמבורג היתה להנך ילדי ישראל להיותם יודעים דבר ה' ויסודי אמונתנו, ולהרגילם בדרך ארץ, מוסר ומדות טובות, וללמדם ראשית למודי הידיעות הנצרכים לאדם להחיות את נפשו בצדק וכשרון, והנערים

יבחרו להם הדרך אשר ירצו, אם דרך תורני, או דרך מסחר ומו״מ או אומנות. והעניים מצאו בבית תלמוד תו״ה די מחסורם באכילה ושתיה ומלבוש. — זאת פעולת הרב רמ״פ וזה פריו ופרי הגלוים אליו. והרב הגאון ר׳ צבי הירש מזאמישט הפליג מאד בשבח רמ״פ על אשר טרח למצא כל הנחוץ לבנין הבית, ופנה מכל עבודתו, כמעט לא מצא טרף לביתו, ויקדש ללמודי ה׳ כל עתותיו. ואחרי הפרד שליש הקהלות זו מזו בשנת תבק״ע נבחר מקהל אלטונא לראש בית דין ומורה צדק. ובפנקס התקנות דקהלתנו וגם בספרי בית דין חתום שמו על כל עניני הקהל. וגם על ספר „משנת דרבי אליעזר׳ מה״ר ר׳ לאזי כתב הוא הסכמה וחתם את עצמו תהילה: ר׳ מנחם מענדל פראנקפורטער רב״ד דק״ק אלטונא. גם נמצאה ממנו הסכמה על: „איין אללגעמיינניצליכעס לוח פאן פער־גאנגענען 50 אונד צוקינפטיגען 80 יאהרען״, נדפס בשנת תקע״ט. ונדפסה ממנו תשובה אחת בספר קולי יעקב דף כ״ד וישם כתב המחבר: וידידי וחביבי הרבני המופלג השנון מוהר״ר מענדל פ״פ מהאמבורג כתב אלי בענין זה וז״ל: ולענין שאילה דשאילנא קדמיכון על כלי המונח בו מוקצה ומוכן, אם מותר ליטול ממנו בשבת המוכן להניח המוקצה לבד, ואין בו משום מבטל כלי מהיכנו עכ״ל. והשיב לו שם בארוכה בעוצם חריפותו. וגם בדף מ״ז מספר קולי יעקב נדפס תירוץ על קושית התוספות בשבת דף פ״ז דברי המתחיל ואתה פה עמוד. וישם בסיפו כתב המחבר: עכ״ל ידידי הרבני המופלא הנ״ל נ״י ומעוצם אהבתי אותו העלתי דבריו הנעימים על ספר חוקה רב להושיע מדבר בצדקה. וכאשר שמעתי וגם נראה לי הוציא לאור וכתב הקדמה גדולה על ספר „זרע אברהם׳ הנדפס בהאמבורג בשנת תקנ״ט לפ״ק וכותב ההקדמה חתם רק בשם „מנחם״ והמדפיס ר׳ היים מיא היה התנו של הרב מנחם מענדל פראנקפורטער. ובסוף הספר „זרע אברהם״ כתב המחבר הכותב הקדמה איזה דברי תורה על מסכת חולין: ועוד לאלהי מלין ממה שחנני ה׳ לחדש בתורתו הקדושה באיזה מקומות הש״ס ופוסקים מה שלמדתי מתוך הדחק את עניי ואת יגיעי כפי ראה אלהים ואין זולתו כו׳ והותם את עצמו „מנחם״.

בשנת תקע״ה כתב צואה לבניו מלא מוסר ויראת ה׳ וגזר על בנותיו וגם על בנותיהם בחרם שלא ילכו בגלוי ראש. ועוד בקש מהם להיות להם השגחה גדולה בבית התבשיל. ולבניו הזהיר שלא יעבור יום שלא יתעסקו בתורה אפילו רק חצי שעה. ובשנת תקפ״א הוסיף

עוד דברי תוכחה לבניו אשר יקראו את צואתו פעם אחת בחדש. והיא עתה ברשות נכדו לעאָ מענדעלזאהן.

וזה נוסח מצבתו:

(Königstr. Grabstein 4003)

מקום מנוחת הדיין המצויין ראש בית דין צדק
דק"ק אלטונא ומיסד בית תלמוד תורה בק"ק
האמבורג התורני והרבני המפורסם מוהר"ר
מענדל פראנקפורטער לבית שפירא ויגוע וימת
בן שמונים ואחד שנה יום ש"ק ה"י אדר תקפ"ג
לפ"ק. — לא יכיל האבן פרשת גדולתו. — חנם
אין כסף יצא מנהם לעבודתו – ועד זקנה לא
מכר כי אם קנה הכמתו. ויהי לנצה ושמו תהלתו.

וזה נוסח מצבת אשתו:

(Grabstein 4002)

אשה יראת ה׳ היא תתהלל – האשה הצדקת
צפורה לאה בת ר׳ ליב אשת הרבני מוהר"ר
מענדל פ"פ נר"ו נפטרה ונקברה זקנה באה בימים
כ"ה אייר תקפ"א – תנצב"ה.

תולדותיו: ה"ר גבריאל וה"ר רפאל אביו של הרב המפורסם מוהר"ר שמשון רפאל הירש אב"ד דק"ק פראנקפורט. — וה"ר מיכאל. וה"ר משה שהוציא מחזורים גדולים בהאמבורג בשנת תקפ"ד ובעהמ"ח „פני תבל". — ושתי בנות: האחת נשואה בדענעמארק והשניה ושמה טריינדל היתה אשת ר׳ היים מאַי משפחה גדולה בהאמבורג. — והתורה הוזרת על אכסניה שלה. שהרבנית אשת הרה"ג המפורסם מוה"ר מאיר לערנער נ"י אב"ד ור"מ דק"ק אלטונא ומדינת שלעזוויג-האלשטיין היא מיוצאי חלצי של הרב הג׳ מנחם מענדל פראנקפורטער ז"ל.

XVI.

הרה"ג ר' ברוך עוזר.

בן מוהר"ר מאיר, בן המופלג מוהר"ר ליב בן בנו של הרב ברוך עוזרש דיינא דבי דינא דק"ק פראג ומדינת ביהם (עיין להות העדות ה'). נולד בשנת תק"ג בעיר פראג, ובילדותו למד בהתמדה ובשקידה רבה מתוך פרישות והסידות ובמשך הזמן היה בקי בש"ס ובכל ארבע שלחן ערוך שהיו סדורים לו על פיו. בשנת תקמ"ג נתקבל לדיין בק"ק האמבורג, וכאשר מת ה"ר ר' לאזי בערלין נבחר הוא לראש בית דין בק"ק האמבורג. בעת שהעיר האמבורג באה במצור, ומיד כשישב על כסא רבנות באו אליו מנהיגי קהלה ואמרו לו: רבינו תם הכסף ואין שבר בהאמבורג וימי הפסח ממשמשים ובאים; ומה יאכלו עניי העם בפסח? אולי יש היתר להקל לעניים לימי הפסח הבאים אורז ודוחן ומיני קטניות. ועל זה הושיב בית דין עם כל הדיינים בצירוף שבעה תלמידי חכמים שבעיר האמבורג ויצא פסק בית דין, שבשנה הזאת שבאה העיר במצור ועת צרה ושעת הדחק ליהודים ואין למצוא קמח לימי הפסח כדי להחיות נפש, לכן הסכימו הבד"צ להתיר מיני קטניות ודגים מלוחים (הערינגע). אבל רק בפעם הזאת, ורק לאותם אנשים שאין להם כדי מחסורם וחלילה לעשות כן בשאר שנים ובשאר מקומות. ובאמת ראוי כאן להגיד שבחם של יראי ה' בהאמבורג, שאע"פ שהיה יוקר גדול בכל זה לא נהנו היתר וכמה משפחות קמצו ורעבו ולא רצו ליהנות ממיני קטניות בפסח מטעם נכבד זה, — כי באותו הזמן קמו אנשי „קאָנסיסטאָריום" בוועסטפּאַלען ובראשם ה' יאקאבזאהן ושלחו אגרות (צירקולאֶ"ע) בלשון אשכנז והתירו אורז ודוחן ומיני קטניות לכל העם בכל מדינות אשכנז. ורצו להביא ראיות שמותר לבית דין שבדור לבטל דברי בית דין אחר וסמכו על הבית יוסף ועל מנהג הספרדים לאכול מיני קטניות בפסח, ועל זה יצאו לקראתם אנשי מלחמה מלחמות ה' בגבורים אדירי התורה והכריזו בפרהסיא שאיסור גמור הוא לבני אשכנז אשר נהגו יותר מארבע מאות שנה איסור בדבר להתיר להם ואין לנו רק תורת משה הוא רבינו רמ"א שפסק באורח חיים הלכות פסח סימן תנ"ג: ויש אוסרים והמנהג באשכנז להחמיר ואין לשנות, ועיין שו"ת חתם סופר סימן קכ"ב, וגם תשובה מאהבה סימן תנ"ג, ובסופו שם כתוב שדרשו והודיעו רבנים הנ"ל בשבת

תמונת הרה"ג דיין מפורסם רב"ד דק"ק האמבורג מוהר"ר ברוך עוזר זצ"ל

Baruch Oser, Rabbinats-Vorsitzender in Hamburg.

הגדול איסור גמור במיני קטניות וחלילה לשום ישראל לילך אחר עצת ה„קאנסיסטאריום“. וכדי שלא להחזיק פסק של ה„קאנסיסטאריום“ לא רצו אנשי האמבורג לנהג היתר אפילו בשעת הדחק.

בשנת תקע"ט יצאו אנשים בני בלי עול מלכות שמים, להפר ברית, חדשים מקרוב באו, ובנו להם בית תפלה אשר קראו שמו „טעמפעל“, והוציאו לאור סדר תפלה לשבתות ולמועדים, והוסיפו וגרעו בנוסחאות התפלה כאות נפשם, ודלגו כל מקומות שנזכר בהם אמונה על גאולתנו ותקותינו לנצח, ורוב התפלות בלשון אשכנז. וכאשר ראה הרב ר' ברוך דיין שמסיתים ומדיחים סמכו על ספר „אור נגה“ נגה צדק מאיש ששמו אליעזר ליבערמאנן, הודיע עם בית דינו ברבים שאיסור גמור להתפלל ב„טעמפעל“ ולשנות שום נוסחה מתפלתנו, „ושלחנו לפוים דקהלה להעביר כרוז בכל חמשה בתי כנסיות דקהלה שמי שאשר בשם ישראל יכונה אסור להתפלל מאותו סדור; וגם אסרנו דרך כלל לאנשים להתפלל רק בלשון הקודש וגם אסרנו לנגן בכלי זמר שקורין אָרגעל בש"ק אף על ידי נכרי ומבלי לשנות מנהג קדמונינו נ"ג ז"ל אסרנו הכל, והוכרחנו להציע דברינו לפני השררה יר"ה. אבל עזי פנים שבדור הלשינו על בית דין צדק שלא כדין פסק הבד"צ וכפרט באו אל הגוים ויהללו שם קדשו, כי מקרוב נדפס ספר „נגה צדק“ בעיר דעסוי מבלי הסכמת חבר עיר, בו הביא מהרב דק"ק ליווארנא אשר התיר אָרגעל, והפריצים רצו לסמוך על ספר נגה צדק“. ואמנם חברי השררה שקורין סענאַט בהאמבורג היו אנשי שכל ומדע ולא השגיחו על המלשינים, רק אמרו לרבי ברוך שיביא ראיה מחכמי הדור שגם הם יסכימו לאסור כדי לבטל דברי המעוררין, ולכן שלח ר' ברוך ביום עש"ק ז' כסליו תקע"ט שאלה לכל גאוני הדור לחוות דעתם בענין שלשה דברים הנוגעים לשאלה הזאת.

והנה החכם גרעץ בספרו „קורות היהודים“ טעה בענין ה„טעמפעלשטרייט“ בהאמבורג שתי טעותים, שכתב (חלק י"ב צד 418): אחר שעזב הרב ר' רפאל כהן את כסא הרבנות לא קבלו עוד בהאמבורג, אלטונא, וואנדסבעק אב"ד אליהם — וזה דבר ידוע וברור שאחר ר' רפאל כהן נבחר הרה"ג נח חיים צבי לראב"ד דנ"ק, ואחר מותו נבחר הרה"ג צבי הירש מזאמושט לשבת על כסא רבנות דשלש קהלות אה"ו.— ועוד כתב גרעץ: במקום הרבנים עמדו דיינים שאינם מבינים בהנהגת הציבור, ואינם בני דעת, ולא יכלו לעמוד בפרץ. ובצד 422 כתב: בהאמבורג עמדו דיינים שאין להם שם ויד. — ועוד כתב דברים שאינם

כדאי לשומעם למי שיודע האמת. ועתה קורא נכבד, תדין אתה, אם כנים דבריו או לא! איש אשר בימי הזקנה בן שבעים ושש שנה הגר בעוז מתניו ויצא להלחם נגד המסיתים ומדיחים המשחיתים כרם ה' צבאות והרים בכח קולו עד שבאו והחישו כל גדולי וגאוני הדור ויתנו עדיהן ויצדקו וקראו לו ולשאר דייני האמבורג: אשריכם דייני האמבורג שאתם עומדים בפרץ, האמת שאיש כזה לא הבין את זמנו, ולא עמד על משמרתו? הנה, עשר שנים קודם לזה עמדו בקאססל ובבערלין אנשי „קאנסיסטאריום" ותקנו תפלה בלשון אשכנז ולנגן בכלי שיר ושאר דברים הדשים שהם נגד דת ודין תורה, מדוע לא קראו בקול שאינו פוסק הרבנים היושבים במדינות אלו נגד זה? מלבד הרב ר' זאבל אינר שכתב והוכיח את יאקאבזאהן לא אספו הרבנים הללו אסיפה ולא הוציאו מודעה והכרזה להזהיר את העם שלא יעלה הפורץ גם במדינות אחרות? והזקן הזה ר' ברוך דיין בימי זקנותו לא נח ולא שקט ולא נתן מרגוע לנפשו ולא שינה לעיניו עד שכתב לכל גאוני הדור ובקש מהם לחות דעתם ולהסכים לאיסור שפסקו דייני האמבורג בענין טעמפעל. ובאמת הרב ר' ברוך ושאר דיינים לא היה להם תואר אב"ד ולא קראו את עצמם ראבבינער או זעעלענזארגער רק שומרי משמרת הקודש, ואמנם איך עמדו על משמרתם לבל ידח ממנו נדח, להחזיק את הנכשלים ולהזהיר את השוגגים, ולהתרות את המזידים פעם בכח גבורה ופעם בנחת וחיבה, הם עשו רעש ומעשה בפרהסיא שלא יעלה הדורס ויטרוף את צעירי הצאן! — הדיינים הללו היו גבורים אנשי שם, הם היו הראשונים בדור ועליהם נשענים דורות אחרונים, יראי ה' וחושבי שמו. — ועוד הפליג גרעץ בשבחו של החכם בערנייס והרים עד למעלה כבודו כאשר באמת נאה לו, וכתב שהוא נזדרז ועמד כנגד המתחדשים. ומה עשה החכם בערנייס יותר ממה שעשו הדיינים אלו? הוא כתב אותה המודעה עצמה שכתבו לפני עשרים שנה הדיינים הללו, כאשר אעתיק אי"ה לקמן. — בוודאי ראה החכם גרעץ ספר „נקם ברית" משני לצים ששחקו על גדולי הדור ובעזות מצה הטילו דופי במלאכי אלוקים ודנו את הרה"ג עקיבא אינר ומרדכי בנעט וחתם סופר ויעקב ליסא כתינוקות של בית רבן — ויפה עשו אותם לצים שלא הזכירו את שמם על ספר נקם ברית שלא יזכר שמם בישראל — ודברי בני בליעל אלו ישרו בעיני גרעץ ואחריהם הלך כזיזיר אחר העורב. ועוד כתב גרעץ כי הסגנון של התשובות מאת הרבנים הגאונים אינו יפה ולא

ישר (אונשאָן אונד האָלפּרינ). והנה כמעט כל הרבנים האלו הבאים בתשובותיהם בספר אלו דברי ברית הם רובם מפורסמים בספרים שחברו, והיו בקיאים בטיב לשון הקודש. ועוד ראה החכם יאָסט כתב להופך מנרטין — שכתב וז"ל (יאָסט געשיכטע דעס יודענטהומעס אונד זיינער סעקטען, אכטעס בוך זייטע 337):

דיא נעשיכטליכע נערעכטינקייט ערפאָרדערט אבערדיא אַנערקעננוננ, דאַס דיא האַמבורנער ראבבינען אויך איהרעם שטאַנדפּונקטע ניכט נור פּפליכטנעמעסס האַנדעלטען, זאָנדערן אויך דאַס אַננעמעססענסטע מיטטעל ערגריפּפען, פּערן פּאָן פּעריזענליכען אויספּעללען נעגען דיא רעפּאָרמער, זיך דורך גוטאַכטען דער בעריהמטעסטען ראַבבינען אין שטאַנד צוא זעטצען, אום יעדען פּערזוך איינעם איינגריפּפּס אין דאַס הערקאָממען צוא בעקעמפּפען, אונד דען ענטשטאַנדענען ריסס צוא היילען. עס איזט דיעם אונזערעס וויססענס דאס ערסטע ביישפּיעל איינער לײדענשאַפּטס־לאָזען אַנשפּראַכע דער ראַבבינען אַן דאַס פּאָלק אין ר י י נ ע ם ע ד ל ע ן ה ע ב ר ע י ש אונד אין רײנעם דייטשען אויסדרוק, מיט רוהע אונד בעזאננענהייט אבגעפּאססט. אויך דיא גוטאַכטען האַלטען זיך שטרעננ אַן דיא זאַכע, אונד זינד מייסט גוט געשריעבען. —

ובזה אביא תוכן המודעה מאת הבית דין צדק דהאמבורג:

„אל אחינו בני ישראל שלום שלום לרחוק ולקרוב! אתם בני אל חי, זרע קודש מאמינים בני מאמינים. הן היום הקרבנו לפניכם מנחה טהורה מנחת קנאות מזכרת עון החדשים מקרוב באו, לא שערום אבותינו אשר פרשו עצמם מן הכלל ובדו מלבם מנהגים שונים והוקים לא טובים, והיו הדברים האלו לכם לזכרון למען לא תשכח תורת אבותיכם מפיכם ומפי זרעכם, והיה לבבכם שלם עם ה' כל הימים. — הנה בחטאינו זה שנים רבות אשר החלו אנשים מבני ישראל לבזות דבר ה' דברי חכמינו ז"ל בעלי המשנה וגמ"א ופרצו הגדרים אשר גדרו לנו, ומן הקלות באו אל החמורות עד אשר רבו גם רבו רשעי ופריצי עמנו, אך בכל זאת לא על הכלל כלו יצאו לעשות עצמם אגודות ולהניא לבב בני ישראל לשנות בפרהסיא מנהגי ישראל ודתי תורתנו הקדושה ח"ו, והאיש הירא וחרד לדבר ה' בכה במסתרים וחלה את פני ה' לפקוח עיני תועים בדרך. אך עתה בעו"ה פשתה המספחת בעדת ישראל, כי החלו איזה אנשים להקבץ יחדיו ולחקוק חקקי און לשנות מנהגי ישראל נגד דברי חז"ל הקדושים, וחוברי חבורים עמל ואון, סייעו ידי עוברי

עבירה לאמור להם כי טובה הדרך אשר דרכו בה, ויקשו את לבם לעמוד במרדם, וזה החלו לעשות, לשלוח יד במנהגי וסדרי תפלתנו המסורות לנו מאנשי כנסת הגדולה וחכמינו ז"ל כי זה שנה אחת אשר נקבצו יחדיו איזה אנשים מבני קהלתנו, אשר לא נגה עליהם אור תורה, לא רועים ולא מנהיגים, וגלו מזימת לבבם לשנות סדר תקון תפלתנו, גם לנגן בכלי שיר אָרגעל בבית תפלה שלהם, ולהתפלל בלשון אשכנז נגד מנהג כל ישראל, ובעת הזאת נשאל נשאלנו על הדבר הזאת לחוות דעתנו אם יש להתיר אותן השינויים ממנהגי תפלתנו, ואחר העיון היטיב הדק יצא מאתנו לפסק הלכה:

א) שאסור לשנות שום נוסחא מנוסחאות התפלה המסורה לנו מקדמונינו נוחי נפש ז"ל; ב) שאסור להתפלל בצבור בבית הכנסת בשאר לשונות זולת לשון הקודש כפי מנהג כל ישראל; ג) שאסור לנגן בשבת ויו"ט בשום כלי שיר בבית הכנסת אפילו על ידי נכרי המוכן לכך מערב שבת ויו"ט.

והרב ר' ברוך שלה לשאול פי גדולי הדור אם יסכימו עמו בפסק זה, ואלו הרבנים שהשיבו והסכימו והחזיקו דבריהם: 1) הרה"ג משלם זלמן הכהן בעהמ"ח ספר שו"ת „בגדי כהונה", והוא כתב: „מה אומר, מה אדבר! קומו אחינו, נבאו ונתפלל ונבקש מאת אלוקים על זאת, הוא יתן בלב האנשים האלה לעזוב את הדרך..."; 2) הרה"ג הירץ שייער אב"ד דק"ק מאינץ; 3) הרה"ג משה סופר אב"ד דק"ק פרעסבורג, אחר שהוכיח בראיות ברורות מש"ס ופוסקים איסור גמור על כל שלש השאלות, כתב: „על כן במה שהכרזתם בביהכנ"ס הקדושה שלכם לאסור להתפלל בסידורי לעז שלהם כי אם בלשון הקודש ובנוסחאות ישנות, בסידורים כנדפסים מקדמת דנא, ושלא לנגן בכלי שיר בבית הכנסת הקדושה בפרט ביום שבת קודש, כתורה עשיתם ותתחזקנה ידיכם, יהי כן ה' עמכם, ואין ספק כי כל הגאונים חכמי הזמן יסכימו עם האיסור ההוא והם מסכימים ואני מסכים לאסור איסור על הנפש כל ישראל; 4) הרה"ג מרדכי בנעט אב"ד דק"ק ניקאלסבורג האריך בדברי פלפול מש"ס ופוסקים ובסיפו הוכיח במתק שפתים את אחיו בני ישראל; 5) הרבנים בי דינא רבא דק"ק פראג ובראשם הרה"ג אליעזר פלעקלעס; 6) מכתב שני מהרה"ג מרדכי בנעט נגד ספר „נגה צדק" והוכיח שכל דבריו שם לחרף מערכת ישראל באו; 7) הרה"ג אליעזר טריטש בעהמ"ח שו"ת „שמן רוקח"; 8) הרה"ג אברהם טיקטין

אב״ד דק״ק ברעסלוי, והוא כתב: „אשר נדרשתי מכבודכם להשיב דבר בדבר התחדשות בקהלתכם. הה! רעדה אחזתני פלצית בעתתני אשר גם בהאמבורג אשר מאז היתה עֲדִי קהלות ישראל, גם שם פרחה הצרעת! אוי כי כך עלתה בימינו. לא שערו אבותינו כו׳. ולאחר שפסק שלש השאלות והחליט לאיסור גמור כתב: „ומאד מאד היטבתם לעשות להכריז ברבים חומר איסור ענינים האלה, להרים מכשול מבני ישראל. אחי! אשריכם אשרי חלקכם, ברוכים אתם לה׳, כי אזרתם חיל ללחום מלחמת ה׳ צבאות ואני תפלה לאל חי כי יעורר רחמיו וחסדיו להפוך לבב השוגים כי ישמעו לקול מוריהם״ כו׳; 9) הרה״ג אברהם אליעזר הלוי ס״ט אב״ד דק״ק טריעסט; 10) הרה״ג עקיבא איגר אב״ד דק״ק פוזנא. ובסוף מכתבו כתב: „ברוכים אתם לה׳, כי היטבתם לעשות לאזור חיל, וכרוזא קרו חיל לאסיר ולהתפלל מתוך סידור הנדפס בשינוי נוסחאות, לזה כל דבריכם קיימים ומאושרים על אדני פז...״; 11) הרה״ג אהרן יושע אב״ד דק״ק ראוויטש, גם הוא קרא לדייני דק״ק האמבורג: אשריכם! היטבתם לעשות אשר הכרזתם לאיסור, אשר אזרתם חיל לכבוד ה׳ ותורתו כן יהיה ה׳ עמכם, שלום יעשה לכם כו׳; 12) מכתב שני מהרה״ג משה סופר, בו יבאר הגאון כי כל דברי הכוזב בספר פסול המכונה „נוגה צדק״, „אור נוגה״ הכל שקר וכזב. אין זה מברך אלא מנאץ, ודעת הגאון למ״ש חכמנו ז״ל מפרסמין החנפים; 13) הרה״ג מזל טוב חכם בק״ק מודינא ס״ט הסכים עם דעת דיינא דהאמבורג; 14) הרבנים הגאונים העומדים על התורה בק״ק פאדובה הרה״ג מנחם עזריה קאסטילנובי. הרה״ג יעקב לוצאטו. והרה״ג ישראל קוניאן כולם הסכימו לאיסור גמור; 15) הרה״ג משה אהאני אב״ד דק״ק מאנטובה כתב: אנחנו נחלין חושים לעלות בהסכמה לעמת מחברתם, ועלינו גם כן לשבור שבר להביא הסכמת הכמי הקהלות אשר סביבותינו; 16) הרה״ג שמואל אב״ד דק״ק אמשטרדאם סותר כל דברי ספר פסול „אור נגה״ והוכיח בראיות ברורות איסור שלשה דברים דנשאלים; 17) הרבנים העומדים על התורה בק״ק ליווארנא כתבו לדייני דק״ק האמבורג: ממלכת כהני ה׳ היושבים ראשונה במלכות הדעת והתבונה, רועי אמונה מקימי דגל התורה והדת נתונה. מאל רם שוכן מעונה. עושים סיג לתורה ולתעודה, שומרי משמרת הקדושה בכתב ובעל פה. מהם יתד ומהם פנה – ובאו בהסכמה לאסור כל התחדשות שלמה מלאך, עם עשרה רבנים הנקובים שם בשמותם; 18) הרה״ג משה טוביה אב״ד דק״ק

האנוי; 19) הרה״ג יעקב ליסא בעהמ״ח נתיבות המשפט, וספר חות דעת, ובתחילה הודיע שהאיש המחבר ספר „אור נגה״ איש שונה ומטורף בדעת הוא, אפילו בי בר רב לא קרא, והוא משחק בקלפים וקוביאות, כאשר עשה בק״ק פוזנא רוב הלילות שהיה שם, ואח״כ כתב: „הה! קהלת קודש האמבורג המפוארת ומעוטרת מימי עולם הבישו נא וראו אל מי תדמיון האיש הלוה וישוה? הלגאונים אריות התורה אשר הנהיגו אותך בחכמתם על מבועי התורה והיראה, כמו הגאון בעל „כנסת יחזקאל״ זצוק״ל, והגאון בעל „אורים ותומים״ זצוק״ל ושאר גאונים רבים, הלהם וגבוה מעליהם דמות תערכו לו לאמור, הם יבערו ויכסלו ח״ו והוא יחכם מכל אדם? כי משםתם את כל כליו מה מאומה מצאתם בו יותר מדברי פתוי והתול אשר בהמה שמן חלקו״. ולבסוף הסכים שאיסור גמור לשנות שום נוסחא, ולשיר בעוגב בבית הכנסת בין בשבת בין בחול, וגם איסור גמור להתפלל בשום לשון רק בלשון הקודש דווקא; 20) הרה״ג נפתלי הירש לקא״ב אב״ד דק״ק וויטצענהיים ראשון לקאנסיסטאריום מן אָבער־רהיין, ובהמשך דבריו כתב: „בן אתה בית ישראל רבו בך נביאי השקר, מושבי העון בחבלי שוא וכעבות העגלה חטאה, אשר יפתוך בחלקלקות לשונם לנאץ אמ״ת קדוש ישראל, ולמאוס תו״תו, אומרים לך, ימהר יחישה מעשהו למען נראה! ויעבירו רוח הטומאה על כל הארץ וישלחו אותו בכל הקהלות הגדולות הקרובות והרחוקות, ורבו כמו רבו ביניהם בנים משחיתים אשר עזבו את ה׳ ויזורו אחור. גם בך האמבורג החל הנגף, הוי קריה נאמנה מימי קדם קדמתה איה חסידך ואיה מאשריך ומוריך? איה אנשי התורה המלאים מצות כרמון רודפי צדק בני אמונה נאמנה רוחם את ה׳ אשר מלאוך? איך נהפכת סורי הגפן נכריה!״; 21) מכתב שני מהרה״ג אליעזר טריטש, הוא הוכיח את אנשי ביתו ובתוך דברים כתב: „ועתה נשפטה יחד, ספרו אתם למען תצדקו בדבריכם, למה תפרשו עצמיכם מן הצבור? ומדוע לא חששתם על לא תתגודדו שדרשו רז״ל שלא תעשו אגודות אגודות והובא לפסק הלכה בהרמב״ם פרק י״ב מעכו״ם — ולמה תהרסו יסודי פנות הדת? למה תשלחו יד במשיח ה׳, למה תירש בת האמה אחת מלשונות העמים את גבירתה לשוננו הזהב הקדומה לכל הלשונות? למה אתם עוקרים את דברי חכמינו ז״ל שאמרו להפטיר בנביא? למה בחרתם בחוקות העמים לזמר בארגעל בשעת התפלה, והשיית צוה על ידי עבדו נאמן ביתו ובחוקותיהם כו׳ וביחוד בשבתות השנה?

למה אתם נשענים על משענת קנה רצוץ על פסק מ״ב א׳ שנדפס בספר נוגה צדק אשר המורה הזה יורה כבן סורר ומורה, ומדוע לא שאלתם להבירי עירכם הרבנים הגדולים בית דינכם הצדק, אשר מהם תצא תורה לתושבי קהלכם הרמה? למה מכרתם את בית ישראל׳ כו׳;
22) מכתב שלישי מהרב הג׳ משה סופר בפרעסבורג, אשר קנא קנאת ה׳ צבאות ובתוך האגרת מוסגרה אגרת תשובה מר׳ אהרן הארינער רב באראד (אשר כתב עליו בחתם סופר בצחות הוא אח״ר ראשי תיבות אהרן הרינער ראבבינער אוי למי שפגעו אַרָד) אשר כתב להודיע לבני ישראל כי ראה כי שגג וחטא להורות דברים אשר לא כן, ועתה שב מכל דבריו וביטל דברי תשובת „קנאת האמת׳ הנדפס בספר „נוגה צדק׳, ומדאורייתא בביטול בעלמא סגי. — והנה בספר „נוגה צדק׳ העתיק תשובה מהרב דק״ק ל י ו ו א ר נ א, שגם הוא פוסק להתיר להתפלל בלשון אשכנז ושאר דברים ותשובה זו היתה מזויפת ומעולם לא עלה על דעת צדיק לכתוב ולפסוק דבר זה כאשר כתב הרה״ג שם טוב ס״ט הסכמה לדייני האמבורג לאסור איסור גמור (עיין מכתב י״ז), ומזה נראה בעליל כי שקר העיד החונף בשמו בספרו „אור נוגה׳ והוציא לעז על אותו צדיק. — ומכל המכתבים האלו נראה שהגאונים הגדולים בפה אחד קראו להרב ר׳ ברוך עוזר ובית דינו „גודרי גדרות ועומדים בפרץ׳, ורק הד״ר גרעץ רוצה להיות הכם מכולם ואומר שהדיינים האלו היו חלושי הדעת באין מבין לעמוד בפרץ...

והרב ר׳ ברוך, אחר שהגיע לימי זקנה וטרדות וטרהות הזמן החלישו כח גופו, ביקש מפו״מ דק״ק האמבורג לבחור ראב״ד, אשר הוא צעיר לימים ולשום על שכמו עול הציבור, וכן היה ובשנת תקפ״א נבחר ר׳ יצחק בערנייס לאב״ד וחכם העיר.

והרב ר׳ ברוך מת בשיבה טובה, לאחר שזכה להיות הראשון שיצא ללחום מלהמת ה׳ צבאות ונפל חלקו בנעימים להיות מגודרי גדר: הלצים שעמדו עליו ורצו להשפיל לארץ כבודו בספרם „נקם הברית׳ וספר „הרב נוקמת׳ כבר אבד זכרם. אבל שם הרב ר׳ ברוך עדיין נזכר בקהלות האמבורג כאילו הוא חי וגדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם וזכר צדיק לברכה, והחתם סופר כתב להרב הג׳ זלמן אפרים מרגליות בק״ק האמבורג: הדפיסו קבוץ אגריות מגאוני הזמן וקראוהו ספר „דברי הברית׳ ותליית פועל ישועות בקרב הארץ.

וזה נוסח המצבה

:(Begräbnissplatz Ottensee)

ברוך אתה בבאך, וברוך אתה בצאתך, פ״נ הרב המאור הגדול והסיד אמתי פ״ה ההר של סיני וצנא מלא ספרים בקי בש״ס ובכל ארבע שולחן ערוך שהיו לו סדורים על פיו איש מופלג בחסידות ופרישות כי נזיר אלוקים היה, ארבעים שנה היה דיין אמת וסוף ימיו ראב״ד בק״ק האמבורג ואלטונא ה״ה מהור״ר ברוך בן הגאון והסיד אמיתי מהור״ר מאיר עוזר זצ״ל מפראג נפטר בן שמונים ג׳ כסליו תקפ״ג לפ״ק.

אשתו מרת רבקה טעלצבי, נפטרה ביום ו׳ כסליו תק״ע (אָט־טענזעע גר. נומר 3386).

ונדפס ממנו: ספר „אלה דברי הברית״, וגם הובאו ממנו שאלותיו בענין בית הכנסת החדש טעמפעל בכל ספרי הגאונים אשר שלחו לו תשובותיהם. עיין „חתם סופר״ חלק ששי ליקוטי שו״ת מסימן פ״ד עד סימן צ״ו. ועוד עיין בהשמטות לחלק חו״מ סימן קצ״ג. וגם בספר „תולדות ר׳ מרדכי בנעט״, ובספר שו״ת „שמן רוקח״ וגם בספר „פרשת מרדכי״ וגם בספר „צרור החיים״ מאת הרב הג׳ לעווענשטאם אב״ד דק״ק עמדען.

והיו לו שלשה בנים, נו׳ 1643 אורי פֿייביש בן הדיין ר׳ ברוך, נו׳ 1821 מאיר יאַקאָב בן הדיין ר׳ ברוך, ובכורו הח׳ יעקב נשא בת הרה״ג מרדכי יאפֿפֿע אב״ד דק״ק שווערין.

XVII.

הרה״ג עקיבא ווערטהיימער ברעסלוי.

טרם נכתוב תולדות חיי הרב הזה צריכים אנו בקיצור להקדים דברים אחרים ע״ד מעמד ומצב קהלת אלטונא בעת ההיא. אחר שנתפרדה אלטונא מהאמבורג היו צריכים קהל אלטונא לשלם להאמבורג וואנדסבעק חלק המגיע להם. וגם עד אז השתתפו שלש הקהלות לשלם להרב חק הקצוב לו, ועכשיו הוצרך קהל אלטונא לבדו לקבל עליו רב מיוחד

E. V. Wertheimer.

תמונת הרה״ג המפורסם מוהר״ר עקיבא ווערטהיימער זצ״ל אב״ד
דק״ק אלטונא ור״מ דשלעזוויג האלשטיין.

ולתת לו כל צרכיו, וזה לא היה אז ביכולת הקהלה לספק די צורך להראב״ד, ולכן הסכימו הפרנסים דקהל עם הגבאים דקלויז בית המדרש לקבל איש אחד בתור „קלויזנער", והוא יהיה להם לראש ושופט. וביום א׳, י״ב שבט תקע״ו הוברר בוועד הקהל ובהסכמת הגבאים דבית המדרש דקלויז בתור „קלויזנער" הרב מו״ה עקיבא ווערטהיימער, והוא נולד בברעסלוי ובא עם כל בית אביו לאלטונא ואביו ה״ר המפורסם בתורה אביגדור ווערטהיימער מת ונקבר באלטונא. ובתחילה היה ר׳ עקיבא מלמד בבית תלמוד תורה באלטונא, ואח״כ לקחו הפרנס ר׳ שמשון גאלדשמיט הנקרא שמשון אלדענבורג אל ביתו ללמוד ולחנך את בניו. ובשנת תקס״ו נתקבל לראב״ד בליבעק ומייסלינגגען, וישב שם כעשר שנים והיה נכבד מכל העם. אבל יען שצרכי ביתו היו מרובים, אחרי שהיו לו עשרה בנים מאשה מרת פוגל שנשא באלטונא, וקהלת ליבעק קטנה ולא יכלה לתת לו די ספוקו, ובפר״ט כי בשנת תקע״ה הי׳ ה„גירוש" בליבעק, ולכן כאשר הגיעה אליו הקריאה של חבה לבא לשרת בקודש בקהל אלטונא, עזב את מקומו ובא לכאן. וזה שכתוב בפראטאקאל דקלויז: היום י״ב שבט תקע״ו הוברר עוד אחד בעבור קלויזנער להיות דיין ומורה הוראה ה״ה התורני והרבני מהור״ר עקיבא במהו״ר אביגדור נ״י שהיה עד עתה אב״ד בליבעק. ורק בעו״ה על ידי שררה רשעיות בליבעק טרייבען בחוזק לגרש משם היהודים אכן מקהל יצ״ו דענזעלבען אויף גענוממען לפני יושב בית המדרש ודיין. — ובא לכאן ראש חודש אדר. ויען שהרב מה״ו מנחם מענדל פראנקפורטער כבר זקן בא בימים ולא יכול עוד לצאת ולבא בראשם, לכן היה הוא יושב בראש בית דין, אבל לא היה לו שם רב״ד עד אחר מותו של הרב מו״ה מנחם מענדל פראנקפורטער. וגם למד בבית המדרש דקלויז בכל ערב בחוזר חלילה עם שאר יושבי בית המדרש. ובשנת תקע״ט, כאשר קמו בהאמבורג כת חדשים שרצו לשנות סדר התפלה ולהתפלל בלשון אשכנז כמבואר לעיל, היה הוא הראשון שיצא להלחם והסכים לאסור והודיע ברבים בבית הכנסת ובכל גלילות ממשלתו של מדינת האָלשטיין וזה נוסח הכרוז *): „מודעה רבה פיר בני קהלתינו אונד דיע עם אנגעהט, פאר דער נייאליך ערשיענען זא גענאנטען תפלה לערבית ושחרית של שבת צוא ווארנען. זכרון לבני ישראל! זה ימים יצא בדפוס קונטרס מיוחד

*) גרעטץ כותב בטעות ר׳ עקיבא איגר .II במקום ר׳ עקיבא ווערטהיימער.

לתפלה ערבית ושחרית לשבת. ומעתיקי תפלה הזאת עברו גבול אשר גבלו הראשונים נרעו והוסיפו כהפין לבבם אשר לא כדת. זדון לבם השיאם לאמור לא יתכן דרך ה׳ אשר דרכו בו אבותינו אנשי השם מעולם. ואת אלה לא הצפינו ברעיונים. כי אם גם מחוץ שכלה חרב לשונם. וידריכו קשתם ביד רמה לחלל את הקודש קדשי ה׳ אשר הנחילנו אבותינו יודעי דת ה׳ תמימה אשר שמרו מצות ה׳ וחזקה ידם באמונה — וויע לייכט קעננטע עס נון געשעהען, דאס איינינע איר־ע נעפיהרט ווערדען, אהנע מוטהוויללען, נגד הדת צו האנדעלן, איינסט פֿאן דעם זא גענאנטען גענצליך פֿאן דען תפלות שתקנו לנו אנשי כנה״ג אבווייכענדען געבעטבוך געברויך צוא מאכען — ופן יצודדו נפשות גם מאתנו. להוליכם גם המה בתוהו לא דרך. וילכדו אנשים הולכים בתומתם. ולא ידעו להזהר בשחיתותם. יודע לכם בני ישראל. בנים אתם לה׳ אלוקיכם חזקו ואמצו אל תלכו בדרך אתם. כי דרכם לא יתכן חלילה לכל איש ישראל. לשנות דבר או דיבור מסדר תפלתנו אשר בידינו. כאשר עשו אבותינו מעולם. כן נעשה אנחנו ובנינו אחרינו. וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות כאשר צונו ה׳ אלוקינו. ואל תפנו לקול מלחשים חוברי חברים. דרכיהם לא סלולה. ודבריהם בלתי ישרים. לא תאבו ולא תשמעו. הם מלהזכיר. ואנחנו באבותינו ואבות אבותינו בשם ה׳ נזכיר. בלי תוספות ובלי מגרעת כי הכל מיד ה׳ עליהם השכיל. דבריהם בצדק ברורים כיום. ואתם הדבקים בה׳ אלקיכם חיים כלכם היום. דברי דורש טוב לעמו הק׳ עקיבא בר״א ברעסלוי ־ראב״ד פה ק״ק אלטונא והמדינה יע״א. אלטונא יום ג׳ ז״ך תשרי מצמי״ח ישוע״ה לפ״ק. —

בשנת תקפ״ג מת הרב הזקן מ״מ פראנקפורטע״ר, ונבחר הרב ר׳ עקיבא לראב״ד ור״מ דאלטונא וכל מדינות שלעזווינ האלשטיין, והוא היה הראשון שנקרא בשם ראב״ד ור״מ דאלטונא והגלילות.

בשנת תקפ״ט ביום א׳ מרחשון היה בעירנו פֿריעדריך קארל קריסטיאן, חתן מלך דענעמארק, ובא הרב ר׳ עקיבא לקבל את פניו באוידיענץ שקורין „קור״, ודרש בשבת קודש כ״ב חשון ביום חתונת בית המלך דרוש לכבוד המלך (עיין בספר דברי הימים דקהלתנו).

בשנת תקצ״א מתה אשתו מ״ת פוגל, ואחר זמן נשא את מ״ת ענלה בת כ״ה יצחק לייטע־דארף שהיתה אלמנת כ״ה זלמן ב״ר מאיר. ובשנת תקצ״ה שבו לעירנו שני בחורים שהיו לומדים בק״ק פרעסבורג

בישיבה של הרה״ג משה סופר בעה״מ שו״ת חתם סופר. מו״ה ישעיהו האללענדער כ״ץ ומו״ה יעקב כ״ץ נ״י ונתקבלו שניהם ליושבי בית המדרש ואז עזב הרב ר׳ עקיבא את מקומו בקלויז בלימוד השעורים. יען שהיה טרוד בדין תורה וצרכי הציבור וללמוד משניות ברבים עם כל נושאי כליו צריך פעמים יום שלם ללמוד ולהכין את עצמו לכך, לא היה לו פנאי לזה, לכן הניח הדבר להבחורים הנ״ל. והוא נפטר בשנת תקצ״ח.

וזה נוסח מצבתו

(גר. 1423):

פ״נ אדמו״ר הגאון הגדול המפורסם פאר הדור
החסיד האמיתי כש״ת מו״ה עקיבא ישראל בן
מו״ה אביגדור זצלה״ה אב״ד דק״ק אלטונא
והמדינה יע״א. והוא שפט את עדתו עשרים שנה
ולפנים היה אב״ד דק״ק מאיסלינג וליבעק וכבר
הורה הוראה עודנו צעיר לימים דורש טוב ודובר
שלום לכל עמו נפטר בשם ט׳ ביום ד׳ כ״א אייר
הוא היום נהפך לאבל כבד ונקבר למהרתו יום
ה׳ כ״ב ב׳ תקצ״ח לפ״ק.

וזה נוסח מצבת אשתו

(גר. קעניגסשטראססע 3934):

פ״ט

האשה הצנועה הרבנית מרת פוגל אשת הגאון
אב״ד הרב מהור״ר עקיבא נ״י נפטרה ביום ב׳ כ״ה
סיון ונקברה למהרתו כ״ו בו שנת תקצ״א לפ״ק.

ונדפסו ממנו: שו״ת מפוזרות בשו״ת ר׳ עקיבא איגר הנדפס מחדש ובשו״ת עולת שמואל סימן מ״ג מ״ד. ובשו״ת נחלת בנימין מהרב הג׳ וואלף האמבורגער שאלה י״ג חלק אה״ע. ושם כתב: ואמנם על משאלתו אעתיק לו בזה מ״ש בנידון הנ״ל בחידושי על אבן העזר. — ובספר אלו דברי הברית נדפס ממנו הכרוז הנדפס לעיל, סימן א׳. ועוד יש בידי כתב יד ספר מטיב חזיון על כל ספר ישעיהו פירוש על כל פסוק ופסוק. ובספר אוצר החיים נרשם ממנו (נו׳ 1546) דינים ועה״ג נמוקי כתב יד מהרב עקיבא באלטונא. והוא הסכים על ספר רמוני פרין, אהל יששכר. מהזורים דפוס אלטונא. הרכסים לבקעה.

תולדותיו: ה״ר יעקב הבכור, אברהם הירש, ה״ר מאיר אשר נסע לענגלאנד, וכה״ר משה, ובתו מרת בעטשי אשת ר׳ יצחק פריעדמאנן, -- מרים נשואה בעמרען -- ישלה אשת יוסף מיכל, בנה היה הרופא ד״ר מיכעל, ומרת חנה באטט.

XVIII.

הרב פו״מ וראב״ד מהור״ר מאיר.

בנו של פו״מ המפורסם בנימין כהן, הנקבר בין שני גדולי הדור, בין הרה״ג רפאל כהן, ובין הרה״ג נח חיים צבי בערלין, בן ה״ר מהור״ר מאיר כהן, נין ונכד של התורני הפרנס מהור״ר יששכר באר כהן שהי בימי זלמן מירלס.

וה״ר ר׳ מאיר נולד באלטונא בשנת תקכ״ה ולמד אצל הרה״ג רפאל כהן, ויען שלא היתה לו שום דאגת פרנסה, למד מתוך הרוחה בהתמדה גדולה, ובעודו צעיר לימים נבחר בק״ק אלטונא לפרנס ומנהיג. והיה תורה וגדולה במקום אחד, ואמרו עליו: אשרי לדור שרבי מאיר כהן מנהגם, והוא היה ראש המדברים בכל מקום וביתו פתוח לכל העוברים ושבים והיה מקרב ומכבד תלמידי חכמים. ובשנת תקע״ב אחרי שנתפרדו שלש הקהלות זו מזו, היה הוא הנבחר מקהל אלטונא לנושא ונותן עם פרנסי דקהל האמבורג וואנדסבעק והוא הראשון החתום בפראטאקאלל תחת כתבי הפרידה, וזה הלשון שכתוב בפנקס דברי הימים דקהלתנו: „לכל תכלה יש קין, וזמן לכל חפץ לקרב ולרחק לדבק ולהפריד בין הדבקים, וזה כמאתים שנה ואבותינו כרתו ברית לשבת אחים גם יחד להתקשר בקשר אמיץ, להתאחד שתי קהלות אלטונא והאמבורג אז נדבו יראי ה׳ איש את רעהו והיו לאגודה אחת והנה מפגעי הזמן ומקורות העתים הוכרחנו לפרוד זה מזה ונתפרדה החבילה כי בשנת תקס״ו בא היל הצרפתים בהאמבורג ומאז והלאה גברו והצליחו תחת ממשלת נאפאליון עד שנת תקע״א וכבשו כמה מדינות אשכנז ובשנת תקע״א נתאחד מדינת האמבורג עם מדינת צרפת ועל פקודת השררה הנקרא פראָפעקט De conienz שצריכים לפרד זה מזה כמו שנראה מהאגרת השלוחה אלינו נו׳ 35-36, ותיכף ומיד כשקבלנו פקודה הלז שלחנו כל הדברים על ידי האדון אָבער־פרעזידענטען לקאפענהאגען אן דיא דייטשע קאנצליי וקבלנו על ידי ארון הנ״ל בפקודת

המלך יר״ה רשות, ועל פי צוואת המלך הלז נתבררו שני קאממיססיאנען יחד ועשרה אנשים דהיינו חמשה אנשים מק״ק אלטונא וחמשה אנשים מק״ק האמבורג ונגמר הפשר בשנת ת ב ק ע העיר״. עכ״ל. — וכאשר באה עיר האמבורג במצור בשנת תקע״ד בעת הגירוש וילכו כשלש אלף מבני ישראל הלוך ובכה עד בואם לפני שערי עיר אלטונא וירחמו עליהם יושביה ויביאום הביתה ויתנו להם די מחסורם, ובכל יום באו פליטים ומגורשים עד כי לא יכילום בתי היושבים ויקומו הנדיבים ובראשם הרב ר׳ מאיר כהן ויתאספו יחד ויכינו בתים מיוחדים לזה ויאספו שם את המגורשים וגם שלחו רבים למרחוק ויתנו להם צדה לדרך. וכמה עמל וטרח ה״ר מאיר בעת כזאת אין לשער, השתדל להציל שרידי עם ולההיות אלפים מישראל זכותו יעמוד לו עד עולם ובחכמתו ובעוצם ישרותו הנהיג את הציבור לטובת הכלל, וכאשר מת ה״ר עקיבע ווערט־היימער עד שבא ה״ר יעקב עטטלינגער בין מלכא למלכא היה הוא ראש בית דין ושופט צדק, ובסוף ימיו ירד מנכסיו ונתקיים בו גלגל חוזר בעולם, ובכל זאת היה מכובד מכל העם מקטן ועד גדול, ויותר מחמשים שנה היה מנהיג נאמן דקהלה ושני שנים רב״ד, ומת ביום שושן פורים שנת ת״ר.

ונוסח המצבה חיבר ה״ר יעקב עטטלינגער לכבוד איש יקר כזה שנמנה בין יחידי סגולה שבדור.

וזה נוסחה

(גר. 1419):

כתר שם טוב.

רב טוב פעל ועשה בעוצם ישרותו
מאיר עיני הכמים באור הכמתו
הכהן צדק בטהרה עבד עבודתו
ראש המדברים תוך קהל עדתו
בית נדיב וישר נקרא ביתו
דין ומישרים שפט ביושר צדקתו
פרנס ומנהל במטה עוז תורתו
ומנהיג נאמן היה כחמישים שנה לקהלתו
פה עד שובו כבן ע״ה שנה אל אדמתו
קהלתנו תברך זכרו ושלום מנוחתו

ה״ה רב״ד ופו״מ מוהר״ר מאיר צדוק בפו״מ כ״ה
בנימין הכהן נפטר בש״ט ליל ו׳ שושן פורים
ונקבר יום א׳ ט״ב א״ש ת״ר לפ״ק תנצב״ה.

וזה נוסח מצבת אשתו
:(Grabstein 1418)

פ״ט
האשה הזקנה מ׳ יטלא בת כ״ה פייבלמאנן ב״ר
משה ב״נ זצ״ל, אלמנת פו״מ המנוח מהור״ר
מאיר כהן זצ״ל נפטרה ביום ד׳ י״ד אייר ונקברה
ביום ה׳ ט״ו בו תר״ח.

והנה אביו של הרב מוהר״ר מאיר כהן היה מפורסם בצדקתו והוא נקבר בין שני הגאונים הרה״ג ר׳ נח חיים צבי ברלין ובין הרה״ג ר׳ רפאל כהן, ומשפחת הירש בהאלבערשטאט מבני בניו הם.

וזה נוסח מצבתו
:(Grabstein 1405)

בנימין ידיד ה׳ ישכון לבטח
פ״נ
בעט ברזל ועופרת יחצב באבנים
נפש על קברי פה הלילה לנים
ידעת גואלם חי ואחרון על עפר יקום ישנים
מפרי מעללם ישבעו טובות הצפונים
ינוחו יושבי בצל צח מזיו כבודו נהנים
נעימות בימינו נצח עם היושבים בגנים
כה אמר האיש בלכתו אל בית אלוקים
נא אל תרבו תדברו גבוה וגבוהים
ה״ה התורני פו״מ דורש טוב ונשוא פנים
כ״ה בנימין בן מהור״ר מאיר מן הכהנים
הלך לעולמו בש״ק ונקבר למחרתו יום א׳ יו״ד
אדר שני למצבת לפ״ק.

XIX.

הרה״ג יצחק בערניים.

בן מהור״ר יעקב בערניים, נולד בשנת תקנ״ב בעיר מאגענץ ובילדותו למד אצל הדיין המפורסם מהור״ר יצחק מעץ, אשר בא אח״כ עמו להאמבורג ונתקבל שם לדיין, והי״ר יצחק בערניים למד בהתמדה רבה ובהיותו בן שבע שנים למד וידע בעל פה מסכת בבא קמא, ועל זה כבדו הרה״ג נה חיים צבי בערלין (אשר היה אז ראב״ד בעיר מאגענץ ואח״כ נתקבל לראב״ד בג״ק אה״ו) בשם „חבר״, ומשם הלך לעיר ווירצבורג ולמד בישיבת הרה״ג אברהם בינג, וגם אסף שם ידיעות היצונות באוני־ווערזיטעט והיה תלמיד חבר להר״ב ה״ג יעקב עטטלינגר. הוא למד עמו יורה דעה והוא למד ממנו הבנת „מורה נבוכים״. ובעודו רך בשנים הי׳ זקן לערך חכמתו אשר קנה, וגם הרבה חכמה ותורה ודעת קדושים אסף, ויותר מזה היה חכם בטבעו, ואיש פלאי ברוב תבונתו זכה זכרונו. ובשנת תקפ״א, מאחר שהגיע הרב״ד ברוך דיין לימי גבורות, ויבהרו אותו ראשי עדת האמבורג לשבת על כסא רבנות. ויען שהלך לפניו שם חכמתו ויקראו לו חָכָם, ונקרא בפי כל Chacham Bernays. וכאשר בא להמבורג ותהום כל העיר לקראתו, כי ה׳ מלא את רוחו בחכמה ובדעת כל ידיעות רמות ונשגבות, וכאשר עמד על הבימה בכל שבת ושבת ויעצם עיניו ויגיד קאפיטל תנ״ך ומאמר חכז״ל בעל פה מלה במלה ויואל באר אותה על דרך הפשוט ועל יסוד הדקדוק והכוונה ראשונה ועל דברי הגיון, וחכמת שבילי אמונה בדרך פילוסופיה, עד כי עמדו כל העם מחריש משתאה, כי לא שמעו כזאת מפי הדרשנים והמגידים הישנים. אבל אמנם יותר שהיה הכם לא הבין ללמד דעת להמון עם ודבריו ירדו רק לחדרי לב המבינים, ובכל זאת הרים כבוד התורה בכלל גם לבוערים בעם (עיין „פני תבל״). והיטב השגיח על בית הלמוד תלמוד תורה ויגרש את המורים הבורים ויקם מורים חדשים מביני ספר ולשון. בשנת תר״א נדפס מחדש סדר התפלה בלשון אשכנז בטעמפעל ויכתוב הרב בערניים מודעה רבה לאורייתא, שכל האיסורים שנתנו הרבנים בפעם ראשונה בשנת תקע״ט על אותה התפלה עדיין קימים בחזקם ובתקפם וחלילה לשום איש ישראלי להתפלל מאיתו סדר התפלה — ובכל בתי כנסיות בהאמבורג נקבעה מודעה זאת בפרהסיא וז״ל: „אלס אים יאהרע תקע״ט דיא זאגענאננטע תפלה על שבת וי״ט היער ערשינען וואר, אונד דיא דאמאליגע היעזיגע רעליגיאָנסבעהערדע הבד״צ דארין

תמונת הרה"ג המפורסם מוהר"ר יצחק בערנייס אב"ד דק"ק האמבורג *)

Isaak Bernays. Geistlicher Beamter der deutsch-Israelitischen Gemeinde in Hamburg.

---

*) Reproducirt von Jacob Müller, Altona.

דיא וויללקיהרליכסטע פֿערשטיממעלונג אונזערער הויפטגעבעטע, דיא
אבזיכטליכע אבווייכונג פֿאָן דער יידישען בעטווייזע, אונד דיא אונפֿער־
אנטוואָרטליכע צערשטערונג דעס געבעטגייסטעס דורך וועגשטרייכונג
אונד אוממאָדעלונג דער אויף אונזערע רעליגיעזע צוקונפֿט גאולה משיח
ותחיה בעציגליכען שטעללען אין אונזערען געבעטען מיט טיעפֿער בע־
קיממערניסס וואהרגענאממען, האטטע דיעזעלבע מאנטאג דען 26 תשרי
תקע"ט יענעס געבעטבוך מיט דעם געזעטצליכען פֿערבאָטע אין פֿאלגענ־
דען וואָרטען עפֿפֿענטליך בעלעגט: „דאס בר"צ וואַרנט אונד מאכט
בעקאננט יעדעס איזראעליטען דאס מאן אויס דיעזער תפלה ניכט בעטען
דארף, אונד ווער דאראויס בעטעט איסט ניכט יוצא ידי חובת תפלה".
אונד דיעזע ערנסטליכע וואַרנונג האטטע איהרע פֿראָממע ווירקונג גאטט־
לאָב ניכט פֿערפֿעהלט. עס איזט ביסהער קיינעם יודען אין דעם זינן
געקאממען, זיינע תפלת חובה אויס יענעם בוכע צו בעטען. דא געגענ־
ווארטיג איינע נייע אויפֿלאַגע דעסזעלבען בוכעס ערשיענען איזט, דיא זיך
צוואר געבעטע דער איזראַעליטען נעננט, אָהנע יעדאָך יענען גרונדמענגעלן
אויך נור אים ענטפֿערנטעסטען אבגעהאָלפֿען צו האַבען, פֿיעלמעהר דען
אין דער פֿאָרדעע אויסגעשפראָכענען זאטץ, דאַס דיא לייטענדען גע־
דאַנקען דיא דאַס געבעטבוך פֿאָר דריי אונד צוואָנציג יאַהרען אינס
דאַזיין גערופֿען, דיעזעלבען געבליעבען זינד, דורכוועג געטרייליך בעוועגט
האט. אינדעם דיעזעלבע וויללקיהרליכע פֿערשטיממעלונג, אויסלאססונג,
אַבווייכונג אונד פֿריוואָלע בעהאַנדלונג אונזערער רעליגיעז־פֿערהייססענען
צוקונפֿט דער גרונדקאראַקטער דיעזעס געבעטבוכעס וויא דעם פֿאָריי־
גען אויסמאַכט, אונד דאַס יעטציגע נור דיעזע מוטווילליגע בעהאַנדלונג
דעס „היילינגען" אויף פֿאַסט אַללע תפלות וברכות צערשטיקקעלנד אונד
צערשטערענד אין אַנווענדונג ברינגט. זא זיעהט מאַן זיך פֿפֿליכטגעדרונ־
גען להסיר מכשול מדרך בני קהלתנו יע"א החרדים אל דבר ה' והנזהרים
במצותיו היערמיט עפֿפֿענטליך צו ערקלערען, דאס אָבינגער אים יאַהרע
5579 פֿאָן בד"צ היער אויסגעשפראכענער איסור אויס דעם סדור תפלה
על שבת וי"ט צוא בעטען, אויך אויף דיא היער ערשיענענע נייע אויס־
גאבע אונטער דעם נאמען: „געבעטע דער איזראַעליטען" אים אויסגע־
דעהנטעסטען זיננע האַפֿטעט, ואסור להתפלל תפלות וברכות חובה מתוך
סדור הלז. האמבורג כ"ו תשרי תר"ב. — איזאק בן יעקב (יצחק בן
יעקב) בערנייס חכם דער דייטשען געמיינדע אין האמבורג."

המודעה זאת עשתה רושם בכל המדינות וכת המתחדשים מלאו כעס וחימה עליו, שדבריו נשמעו בכל קהלות אשכנז, יען שהוא היה מפורסם לרב שיש לו הבנה ודעת יתירה (ראה מכתב עתי „אָריענט" משנת תר"ב.)

בשנת תר"ו כאשר נשלמו כ"ה שנה שעבד עבודה בקודש, עשו לו הקהל כבוד גדול ויסדו חברת „אהל יצחק" לכבודו ולזכרונו.

ותלמידיו המפורסמים הם: הרה"ג שמשון רפאל הירש — פ̄רנקפורט דמיין, דאקטאר שמשון נאטאן — האמבורג דאקטאר יאָעל — פפונגשטאט, דאקטאר אדלער — ליבעק, דאקטאר פ̄רענסדארף — האנאפ̄ער, ה"ר מיכאל גאטטליעב דיין דק"ק האמבורג,— וימת הרב ברניים פתאום ביום ג', ט' אייר ונקבר ביום ה' י"א אייר תר"ט.

וזה נוסח מצבתו

:(Ottensee)

והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע ומצדיקי הרבים
ככוכבים לעולם ועד.

פ"נ

אדמו"ר הגאון המפורסם פאר הדור מה"ו יצחק
איצק בן מהורר יעקב בערניים הכם דק"ק אשכנזים
בהמבורג – רועה עדתו ביראה ובחכמה עשרים
ושבע שנים, נפטר פתאום ביום ג' ט' אייר ונקבר
ביום ה' י"א אייר בשנת ה' תר"ט לפ"ג
תנצב"ה.

והרה"ג שמשון רפאל הירש מביא בספר תהלים קאפיטעל ט"ז מכתם לדוד פירוש ששמע ממנו. וברשות הרה"ג דאקטאר פ' נאטאן האמבורג נ"י נמצא ספר מכלול לרד"ק עם הגהות מרבו ר' יצחק בערניים. והרבה"ג יעקב עטטלינגער הספידו ברב עם בבהכנס"ת בהאמבורג.

שם אשתו שרה בת הקצין הטפסר האָפ̄אַנענט וגם יושב בבית המדרש בהאנובר מוהר"ר בעהרענד מיכאעל.

תולדותיו: בנו הבכור ר' יעקב פראפפעסאר בבאָנן — ר' בערמאנן היה סוחר בהאמבורג ואח"כ בעיר וויען — ר' מיכאל פראפפעסאר בעיר מינכען — ר' יהודה בהאמבורג — ובתו האחת נשואה

לזאלאמאן היינע, והשניה היתה אשת הקצין המפורסם לעוו בער במעהרען *).

XX.

הרה"ג מוהר"ר יעקב יוקב עטטלינגער.

בן התורני המופלג מהו"ר אהרן עטטליגנער, שהובאו דברי תורה ממנו בסוף ספר „ערוך לנר" על יבמות וגם בשו"ת „בנין ציון" סימן נ"ד, בן בנו של הרב מו"ה יצחק (אייזיק) עטטלינגער. נולד בקארלסרוהע בשנת תקנ"ה, ובילדותו למד אצל אביו, כאשר כתב בהקדמה ל„ערוך לנר" יבמות, וז"ל: ילד שעשועים להם הייתי, גדלוני על ברכיהם, הורוני דרך הקודש דרך חיים, שתלוני כעין על פלגי מים. וגם למד אצל הרה"ג אשר וואללערשטיין בקארלסרוהע, שהיה בנו של הרה"ג בעהמ"ח „שאגת אריה" וממנו למד רוב הכמתו (ומביאו ב„בנין ציון" סימן פ"ג). ומשם הלך לעיר ווירצבורג ללמוד ידיעות והכמות היצוניות על אוניוועדזיטעט, ושם למד עם הבירו ה"ר יצחק בערנייס, וכאשר השלים השנים הקצובים להיות באוניווערזיטעט כתבו לו כל הפראפיסורים בכתב תעודה שקיבל מהם שהוא מבין ההכמות שעסק בהם על בורין ועל צד היותר טוב (פֿאָרציגליך). ומשם הזר לבית אבותיו ונשא את בת גילו מ"ת גנענדל בת האלוף והקצין פו"מ קויפֿמאנן ווארמזער טהלאך בשנת תקפ"ג. ואחר ההתונה תקע אהלו בקארלסרוהע וישב שם רק על התורה והעבודה, שלא היה לו שום דאגת פרנסה ולמד עם תלמידים כאשר כתב בנו בהקדמה „ערוך לנר" לסנהדרין: „חיבור על מסכת סנהדרין כבר כתב והיבר בעוד שישב באהל של תורה בארץ מולדתו בקארלסרוהע ושם נתברך גבולו בתלמידים רבים, מהם ישבו אחרי כן על כסא הוראה ובהיותו אז צעיר לימים ירא להיות חבר לדורשי רשומים, אך אביו פתח ארובותיו ופקד עליו להריק על הגליון את אשר חננו ה' שלא תאבד חכמה ובינה. ובשנת תקפ"א התחיל ללמוד מסכת סנהדרין ולכתוב הפירוש בספר ובשנת תקפ"ד סיימה ובסוף

*) רוב תולדות הרב ר' יצחק בערנייס קבלתי מתלמידו המובהק הרב החכם המפורסם דאקטאר שמשון נאטהאן נ"י מהאמבורג, אשר בידו הגהות אשר מצא כתובות על גליון המכלול של רד"ק.

תמונת הרה"ג המפורסם מוהר"ר יעקב יוקב עטטלינגער זצ"ל אב"ד דק"ק אלטונא
ור"מ דשלעזוויג=האלשטיין. הרב האהרון שישב על כסא משפט בק"ק אלטונא.

Jacob Ettlinger, Oberrabbiner u. Gerichts-Vorsitzender in Altona.

ספר „ערוך לנר" על סנהדרין נדפס מה שדרש על הסיום. וגם דרש ברבים בבית הכנסת הגדולה בקארלסרוהע ונדפסו כמה דרשות מאותו הזמן, ואחר איזה שנים נתקבל ליושב בית המדרש בק"ק מאנהיים והיתה ממשלתו גם לקהלות לאדענבורג ואינגאלדשטאט. ושם היה לו מחלפות מכתבי שו"ת עם הרה"ג יעקל מיכעלשטאט ומהר"ם שיק. ונדפסו ממנו מזמן היותו בלאדענבורג איזה דרשות שדרש בהינוך בית הכנסת דק"ק אינגענהיים, דרוש לכבוד גראסהערצאג קארל פריעדריך בשנת תקפ"ה. וגם הספד על פטירת הגראסהערצאג לודוויג פאן באדען בבית הכנסת דלאדענבורג בשנת תק"ין. והוא היה נכבד מאד בעיני השרים והמלכות.

לאחר פטירת הרב ר' עקיבא ווערטהיימער באלטונא נתנו עליו עיניהם פו"מ דקהל אלטונא לבחרו לישב על כסא משפט והוראה, כי שמו הולך וגדול בכל מדינות אשכנז, ולכן שלחו אליו כתב רבנות בשנת תקצ"ד. ובפנקס דברי הימים דקהלתנו נעתק כתב הרבנות והוא: מעשה אמן כעין טפוס עשרת הדברות המשה סעיפים מצד אחד מה המשא שעליו, והמשה סעיפים מצד אחר מה משכורתו, ועל כתב־רבנות הזה השיב, כי לרצון היה לפניו מה שכתוב בכתב רבנות, רק דבר הנוסח „לשלש שנים" ביקש להשמיט מן הספר. ועל זה השיבו לו פו"מ דקהל אלטונא: מכתב אדמו"ר מן עש"ק העבר פרשת בא בא לידינו ושמחנו בפתח דבריו כי לרצון היה לפניו כתב הרבנות ורק בדבר הנאמר בו על משך שלש שנים פג לב אדמו"ר שהישב שבכוונת מכוון ניתן קצבה זו — צר לנו! איך יחשד אותנו רבינו בזה? הלא הוא לא ביקש מאתנו כסא הרבנות כי אם אנחנו בחרנו בו, כי מצאנו בדברי הימים דקהלתנו הנוסח של שלש שנים לא לבד בכתבי הרבנות לגאוני פאלאניא כי אם גם להרב מוהר"ר נח חיים צבי זצלה"ה ולא ענה בו דבר וההזקנו זאת למנהג פשוט בכל או ברוב תפוצות ישראל, ולא ראינו אינה ראיה, גם לא עלה על לבינו לחוש לדברי יחיד פראפעססאר פאלק (הוא היה הד מהשלוחים) כי מי ביקש זאת ממנו רק מדעתו דיבר ועצת ה' היא תקום, ולמלאות מבוקש רבינו מודים אנחנו בזה להקים עלינו את אדמו"ר בכל התנאים והתחייבות המבוארים בכתב הרבנות כל ימי חייו לאי"ט ואם יש את נפשו אחר בואו למכון שבתו להחליף כתב הרבנות ולבטל מתוכו הנוסח שלש שנים נעשה ונשמע לדבריו הנכונים והחדש מפני הישן נוציא כו'.

ובל״ג בעומר שנת תקצ״ו בא לכאן והדרשה ראשונה שדרש בכ׳ אייר נדפסה על פי צוואת הקהל. והנה התנהגתו ואופן למודו היה כאחד מגדולי הראשונים שישבו על כסא הרבנות בנ״ק. שעות שתים או שלש ישב כל יום על כסא משפט, ואעפ״כ שכבר היתה עיר האמבורג נפרדת מאלטונא, בכל זאת כי ינצו אנשים והכה איש את רעהו בשבט פיו, או כי היה ריב בין אנשים בעסקי ממון בענין מקח וממכר או שאר מסחר או כי נפלה מחלוקת ביורשים באו לדין תורה באלטונא כי היה נוח להם לבא לדין תורה מלילך לערכאותיהם, חדא שלא היה להם הוצאות כל כך, ועוד שלא הוצרכו להמתין שבועות או חדשים עד שיצא פסק דין, אלא מיד אחר שבאו בעלי דינים למשפט ישב הרב עם הדיינים ושמעו טענות שני הצדדים וקבלו עדות העדים ועיינו היטב במקור דין ולפי ראות עיני הראש בית דין פעמים יקוב הדין את ההר ופעמים לפום שודא דדיינא ופעמים השתדל בכל כחו לבצע דינם ולהשוותם ועוד חיים אנשים הרבה בקהלתנו ובהאמבורג שבאו לבית דין ישראל והם מספרים מה נהדר היה לראות ולשמוע כאשר ישב הרב ר׳ יעקב עטטלינגער עם בית דין צדק ודנו על פי חשן משפט ורק לאהבת אמת כל מגמתם שיצא דין תורה לאמתו והרב והדיינים לא לקחו רק דבר מועט שכר בטילה, ששה שיללינג.

מלבד עסק דין תורה היה הוא ראש (דירעקטאר) בבית חינוך הנערים והוצרך להשגיח על המלמדים ומורים דעת לילדי בני ישראל שיהיה הכל כשורה לפי צורך הזמן, ובפרט שבימים ההם קמו איזה עוררים שרצו לבטל בית תלמוד תורה, השתדל בכל כחו להעמיד ולקיים בית הספר שלא יתערבו בקטנותם בגוים . . . ועמד תמיד על משמרתו שלא לתת פתחון פה לעוררים.

ולמרות שהיה טרוד בענינים שונים מצא זמן ללמוד וללמד ולחבר ספרים נחמדים. מים עמוקים דברי פי איש הזה, דרשותיו היו נעימים במתק שפתים יוסף לקח עת הפיץ אמרים והביע לקח טוב לשוחרי דעת ותושיה. בשנת ת״ר מת מלך דענעמארק פרעדעריק הששי והספידו בבית הכנסת במעמד השרים ומאד הוטבו דבריו בעיניהם, ועל פי בקשת הקהל חיבר קינה על מיתת המלך ובפנקס דברי ימים דקהלתנו נכתבה קינה זו, וגם ההספד נדפס והמחיר הקדיש לטובת בית חינוך הנערים. ביום ט״ז טבת שנת תר״ג מתה אשתו מרת גנענדל ואחותו הצדקת מרת בריינכע עטטלינגער השגיחה שבע שנים על כל צרכי ביתו וילדיו

עד שנשא על פי הפצרת המין הראשון פו"מ קופמאנן טורלאך את אשתו השניה מרת בת שבע בת כהר"ר מאיר מווירצבורג. ויהי בשנת תר"ה לפ"ק, בפרוע פרעות בישראל, וקמו בנים אשר לא אמון בם, ורצו להרוס יסודי האמונה, אז יסד את מכתב העתי "שומר ציון הנאמן" שיצא לאור פעם אחת בשבוע בלשון ובכתב אשכנז "דער טרייע ציאָנס־וואָכטער" — ושם הובאו בלשון צח מאמרים ע"ד קורות היהודים והעתים, דברי תורה ומוסר, ושאר דברים הנוגעים לכלל ישראל, להזהיר ולהתרות את העם מכל פגעי הזמן ולהסיר מכשול מבני עמנו — ופעם אחת בשני שבועות נדפס "שומר ציון הנאמן" בלשון הקודש, רובו דברי תורה בפלפול ושאלות ותשובות מכל גדולי הזמן ובתוכם הרה"ג משה שיק בעהמ"ח שו"ת מהר"ם שיק, והרה"ג יצחק דוב באמבערגער, גבריאל אדלער מק"ק אבערנדארף, ודוב בער אפפענהיים מק"ק אייבענשיטץ, והרה"ג וואלף האמבורגער, והרב ר' יעקב עטטלינגער השיב בכל פעם על הקושיות והערות הנשלחים למכתב העתי "שומר ציון".

בשנת תר"ז קמו איזה אנשים ורצו לבטל מצות פריעה ביד בצפורן ומצות מציצה בפה, ויצא הוא בצירוף הרה"ג וואלף האַמבורג מפיורד, והרה"ג אברהם וועכסלער משוואבאך, והה"ר יואל געין להלחם נגד אותם המתחדשים והפסק שנתנו הגאונים האלה נדפס ב"שומר ציון" וגם נשלח בכל מדינת אשכנז. וזה לשונו שם (שומר ציון הנאמן נו' 38 משנת תר"ח): על דבר המציצה המסורה לנו עם המילה מפי חכמי התלמוד ומעולם הללו עליה את השבת ואין פוצה פה ומצפצף ועתה חדשים מקרוב באו איזה רופאים לומר, לא לבד שלא לצורך אלא שיש בה חשש סכנה למוהל או לנמהל באם אחד מהם חולה ועוד שיש לחוש שעל ידי המציצה יהיו דמים נגררים ממקומות רחוקים ויגרם סכנה לילד ואיזה לומדי זמננו חששו על דבריהם מהם שבטלו ומנעו המציצה לגמרי, ומהם שמנעו ביום שבת קודש מפני חשש חילול השבת (ועיין בשאלות ותשובות "בנין ציון", שם מביא שגם איזה רבנים בטלו מציצה בפה, ואיזה מהם פריעה בצפורן) ומתוך כך השבנו למשפט להושיב בית דין להיות נו"נ בחלקי בונה וסותר של ענין זה לידע ולהודיע מה שהסכמנו להלכה למעשה ויחוקו דברינו בעט ברזל להלקם ביעקב ולהפיצם בישראל והוא שלפענ"ד לא לבד שאין צריך למנוע המציצה ביום שבת קודש אלא שאם אין שם מוהל כ"א אומנא דלא מייץ ואין שם אחר הגומר המציצה צריך להמתין עד אשר בוא יבא מוהל

אחר העושה מצותו כתורה וכמשפט כמו שהיא מקובלת אלינו מאבותינו הקדושים ואח״כ כתבו הטעמים באריכות. ובסוף אותו פסק כתבו וכל מי שיגיע אליו דברינו אלה לא ישליך אותם אחרי גוו כ״א יעיין היטב לברר האמת ולא לאהבת הניצוח חו״ש ונקוה לאל יתברך שאלה הלומדים הצדיקים המופלגים בתורה וביראה לא יעמדו על דבריהם ויודו על האמת כי גם אבות העולם לא עמדו על דבריהם עד שבאו שני גרדיים משער האשפות והכריעו בין חכמי ישראל וכן יעשו גם המה ויתאזרו חיל וישתדלו להחזיר הדבר על מנהגו הראשון.

וכל תכלית מכה״ע שומר ציון היה להרים קרן התורה והתעודה ולהסיר מכשול מדרך האמונה, ומחלקותיו ארבע: חקירות, הדושים ובאורים, שו״ת משלים ומליצות. ובערך עשר שנים יצא לאור מכה״ע שצ״ה, וכאשר ראה שאין צורך גדול כל כך למכתב העתי הזה, ויחדל מהוציאו לאור עוד. והרבה פעל וקיבץ לטובת עניי ארץ ישראל והוא היה ממונה מארץ ישראל בשם נשיא.

וזה תוכן כתב־הנשיאות הנשלח לו:

בעזה״י.

מי יתן מציון תשועת ישראל.

אדם אחד מרבוא מצאנו, וגם אשה בכל אלה מצאנו, אמר המלך החכם ע״ה נוצר תאנה יאכל פריה, ורז״ל אמרו הא מאן דלביש מדה וגו׳.

אמת מארץ תצמח ותכתב זאת לדור אחרון.

הנני מקנים ארבע אמות קרקע מאחוזת כוללות עה״ק למ״ע הרב הגאון יעקב תפארת ישראל כבוד מוהר״ר יעקב עטטלינגער נ״י, בהקנא גשו״ק ואגדן אנחנו ממנים אותו גבאי וגזבור ואמרכל כולל א״י והננו קוראים אותו נקוב בשם נשיא ארץ ישראל ובידו אנך לפקח ולהשגיח בכל עניני אה״ק וגו׳.

ועל דבר אמת וצדק התמנו שמותינו פה עה״ק ירושלים תובב״א. בשלחי חדש רחמים שנת חכמת אדם ת׳א״ר פניו לפ״ק.

והכל שריר וברור ואמת ויציב ונכון וקים.
דא נישפנקא דשדר מלכא דקשטא
יר״ה לי לשמי ראשון לציון.

יצחק קובו ס״ט זה שמי רחמים זה שמי זה שמי זה שמי

חותם שלמה קלני ס״ט מרדכי אליפז סוסין ס״ט בנימין מרדכי נבון ס״ט.

חותם כוללות עיה״ק
ירושלים תובב״א

בשנת תר״ט כאשר מת בהאמבורג הרה״ג חכם יצחק בערנייס נקרא מקהל האמבורג להספידו והספיד אותו בפני עם רב בבית הכנסת דעלבשטראססע ונדפס הספד זה בציאָנסוועכטער. ובשנת תרט״ו הוציא לאור ספרו „ערוך לנר״ על יבמות, ושם בהקדמה כתב וז״ל: ידעתי גם ידעתי דבת רבים, מלתם על לשונם ושפתותיהם דובבים, עת אשר שמים לבשו קדרות, וצבאם עטפו שחורות, עת אשר חשך יכסה פני תבל, ויושביה יהבילו אחרי ההבל, מאסו התעודה והפרו חוק, ותורת ה׳ השליכו למרחוק, הרחק כמטחוי קשת, לבל תהיה מתבקשת, בעת כזאת תהיה חובר חבר? הכזה משפט גבר? נפרץ בבית ה׳ פרצה אחר פרצה נהיה דבר ה׳ בקמיו לשמצה, ואתה תקרב אל המזבח להקריב מנחותך? ואם חביבה התורה לדור פזר דבריך, ואם לא כנס אמריך! אך שמעוני נא אחי טרם תשפטו, ואז רעיוניכם אולי ישקטו, אם לעשות לי שם הבורי הברתי, כמוכם כמוני ידעתי, כי לא יאות לבקש כבוד וגדולה, גם לא עת עתה האסף תהלה, אחרי נהיתה תורת ה׳ זוללה, אך תחת כן נפישי שמתני, לגשת אל המלאכה בהתבונני, כי אין לסיג הגאוה, הלק בהתאוות תאוה, אשר אויתי להוציא לאורה, חלק מחדושי להגדיל התורה, ובמה יזכה נער כמוני, את ארחו לעלות ליושבים בשבת תחכמוני, הלא בהראות כי יקרו לי אמריהם, וכי שתה בצמא את דבריהם, גם נשמרתי לבל אהיה לטורח, למכור לאשר לא יחפיץ, כדרך עוברי אורח, כל ההוצאות מכספי שלמתי, וכבד ה׳ מהונך קיימתי, ואשר יהיה לו דברי לנחת, הוא יכול לקחת, ואשר יהיה דברי למשא, יניחם ואל ביתו לא ישא. -- וביותר השתדל לעשות הבורים על אותם מסכתות שלא האריכו בהם הראשונים כמו על מסכת כריתות ומכות ונדה, כדי שיהיה נקל ללומדי תורה לבא ולעמוד על תכליתה.

בשנת תרכ"ג יצאה פקודת מלך דענעמארק פרעדעריק השביעי שלא יהיה עוד שום בית דין רק מה שנקבע על ידי המלכות. ומאז ניטל הוק ומשפט מישראל ובטל דין תורה שנהג בקהלתנו כמאתים שנה. וזה תוכן הפקודה:

Gesetz u. Ministerialblatt für Holstein Nr. 7. Die Juden stehen in allen Angelegenheiten, welche nicht ihren Ritus betreffen, unter demjenigen Gericht und derjenigen Obrigkeit, welche für die christlichen Unterthanen unter gleichen Verhältnissen zulässig sind. In Folge dessen werden die jüdischen Gerichte hierdurch aufgehoben, jedoch sind die zur Zeit der Erlassung dieses Gesetzes bei demselben etwa noch anhängigen Sachen von demselben noch zu erledigen. 14 Juli 1863.
Frederik der Siebente, Dänemark.

בשנת תרכ"ד נמלאו מאתים שנה שנתיסדה קהלת אלטונא ודרש ביום ההוא יום ג' דרוש נפלא לכבוד היום ולכבוד העיר ונדפס הדרוש ההוא ע"פ צואת הקהל. — בשנת תקכ"ו בא לעיר אלטונא מלך ווילהעלם הראשון מלך פרייסען אשר כבש מדינת האלשטיין מאת מלך דענעמארק והלך גם הרב יעקב יוקב לקבל פני המלך באוידיענץ ונקרא גם כן לסעודת המלך והלך ביום צום גדליה ולא טעם מידי. ומצא חן בעיני המלך, ובאותו פרק בא אליו הפארטוגיזע ר' אברהם שמואל זונביל שהיה עשיר גדול ושאל את פיו מה צואה יעשה שיהא זכות לנשמתו ויעץ לו לעשות קרן קיימת להועלת לומדי תורה וכן עשה הקצין הנ"ל ונדר כל ממונו כסף ארבע מאות אלפים מארק ליסד בית המדרש הנקרא זונביל שטיפטונג אשר כעת חמשה קלויזנער לומדים שם. ובשנת תרכ"ה כאשר הגיעו לו ימי הזקנה והגדיל הצל וראה כי פנה היום התחיל ללקוט שושנה מתוך שושנה ממספר דרשותיו על כל שבתות וחגי השנה והגיע עד ספר דברים. ובנו הרב מהו' בן ציון השלימו מתוך כתביו ונקרא ספר זה „מנחת עני". והדרוש האחרון שדרש בבית הכנסת הגדולה דק"ק אלטונא נדפס בסוף ספר „מנחת עני". ויהי כי יקרבו ימי יעקב למות ויקרא לבניו ויצוום לאמר: אל תרבו תדברו גבוה גבוה ממני ואל תזכירו שם צדיק עלי רק זכרונו לברכה או עליו השלום וגם על המצבה

שתעמידו אל תכתבו שבחים רק שמות הספרים שחברתי. וביקש מחברה קדישה דקברנים לעשות רצונו בענין הקבורה והטהרה, ושלא יתעסקו בו אחר מותו רק אנשים שהלכו לטבילה קודם לכן, וגם בניו לא ילכו אחר מטתו. כמעט מלה במלה כצוואת הג׳ ר׳ יחזקאל קאצענעללענבאגען. וכן עשו. וכבוד עשו לו לאחר מותו שקמו אוהביו ומכיריו והזילו כספם וקנו בית בירושלים עיר הקדש תותב״ב וקראו את הבית הזה „בית יעקב״ על שמו. לזכרונו ולזכות נשמתו לתועלת שני תלמידי חכמים שישבו שם בהרווחה והרבנים הראשונים שישבו בו היו הרה״ג זאראזאהן אב״ד דק״ק פייזער והרה״ג ר׳ אברהם צוועבנער אב״ד דק״ק קאבערסדארף.

ויגוע וימת בשיבה טובה יום א׳ דחנוכה שנת תרל״ב לפ״ק. ויען שהיה בית הקברות הישן בקעניגשטראססע כבר סגור ומסוגר, לכן בקשו פני המלך וניתן רשות מאת המלכות לקבור אותו שם והוא היה האחרון שמצא מקום מנוחה בבית החיים הנ״ל.

ונוסח מצבתו ראה בדף הסמוך.

וזה נוסח מצבת אשתו:

(נר. 3933)

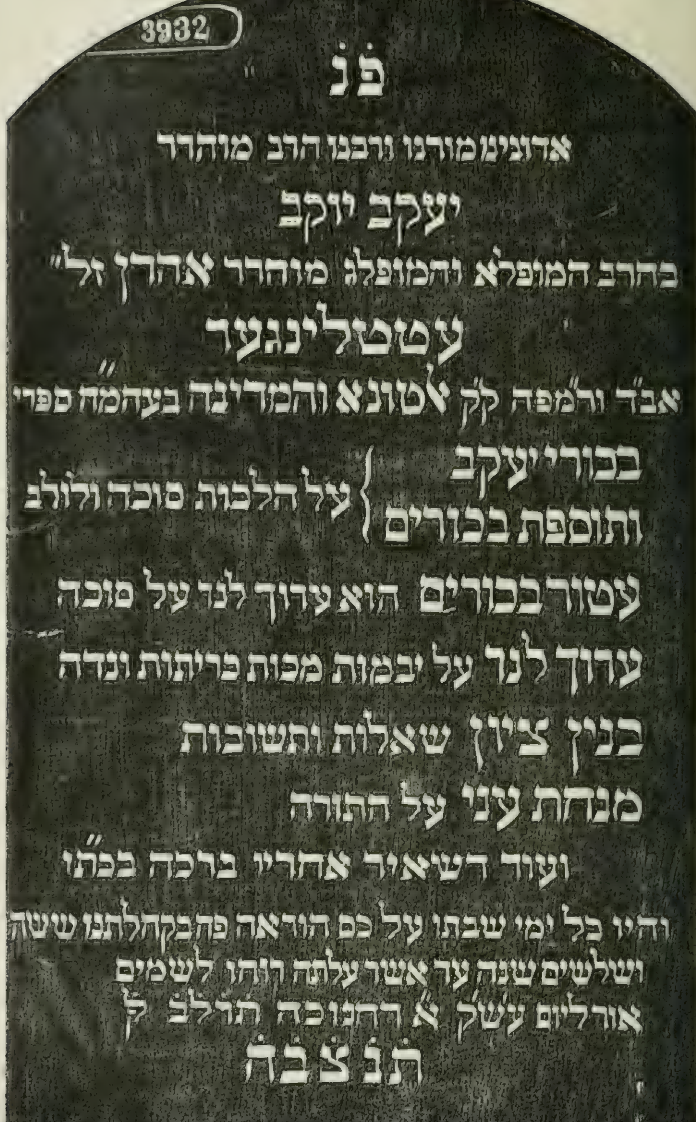
פ״ט

גן פרחים נדמה חייה – עני ודל תמכו ידיה – דלו
מעלה פרי מעשיה – עט ברזל יחוק שבחיה –
ליוצרה עבדה בכל שעותיה – נגעבה בחצי ימיה –
נקראה לאור בצדקותיה – הרבנית מרת גנענדל
בת פו״מ כ״ה קויפמאן טורלאך אשת הרב אב״ד
נפטרה ליל ונקברה ביום ט״ו טבת תר״ג לפ״ק.

וזה נוסח מצבת אשתו השניה של הרה״ג המפורסם ר׳ יעקב יוקב עטטלינגער הנקברת בבאהרענפעלד אלטונא:

פ״ט

הרבנית הצנועה והחסידה מנב״ת מרת שבע אשת
הרה״ג מו״ה יעקב יוקב עטטלינגער ז״ל אב״ד
דקהלתנו נפטרת יום א׳ ו׳ תשרי תרמ״ד לפ״ק.
שמך בכל עת הלדך בחיים – כשמן תורק עד

מצבת הרה"ג וכו' מוה"ר יעקב יוקב עטטלינגער זצ"ל.

אשר עלית לשמים – כפך פרשת לעני ולאביון
עזר היית – מרי נפש שמחת ומעל פנים דמעה
מחית – אשרך! חבלך נפלו בנעימים – **שם בגן**
עדן חלקך עם תמימים תנצב"ה.

תלמידיו: הרה"ג עזריאל הילדעסהיימער אב"ד דק"ק בערלין וגם הרה"ג שמשון רפאל הירש אב"ד דק"ק פראנקפורט היו תלמידיו המובהקים.

תולדותיו: 1) הרב התורני מהור"ר בן ציון, ז"ל; 2) אברהם; 3) אהרן ברוך עטטלינגער נ"י. ובנותיו: 1) רעלכע אשת הרב מהור"ר שלמה כהן ראב"ד דק"ק שווערין ואח"כ בערלין; 2) מרת מאלכע אשת הרב מה"ו דר. יוסף איזאקזאהן ראב"ד דק"ק ראטטערדאם ואח"כ ישב בהאמבורג; 3) מרת הילנה העלענע אשת הרב ה"ג מרדכי פריימאנן אב"ד דק"ק אסטראווא; 4) מרת רעכל אשת התורני המפורסם בן אחיו של הרה"ג יעקב כהר"ר מאיר עטטלינגער בקארלסרוהע; 5) מרת שרה אשת הרב אב"ד דק"ק קיססינגען ד"ר באמבערגער; 6) מרת גיטל אשת הרב אב"ד דק"ק פראנקפורט דמיין מהור"ר ד"ר הארוויטץ; 7) מרת עללא אשת ר' ג' לעפי בבערלין.

והבוריו: 1) בכורי יעקב. 2) ותוספת בכורים על הלכות סוכה ולולב ושלח את ספרו זה להרה"ג עקיבא איגר ולהרה"ג יצחק דוב באמבערגער ומאד הוטבו להם דבריו ועשו איזה הגהות נדפסו בסופו 3) עטור בכורים הוא „ערוך לנר" על מסכת סוכה. 4) וערוך לנר על מסכ' יבמות נדפס באלטונא. 5) ועל מסכ' מכות, 6) כריתות, 7) ונדה נדפסו גם כן באלטונא. 8) וספר שו"ת בנין ציון חלק ראשון 9) וספר מנחת עני על התורה, ומכתב העתי שומר ציון הנאמן, ובלשון אשכנז דער טרייע ציאנסוועכטער. ולאחר מיתו הוציא לאור בנו מה"ו בן ציון ספר 10) ערוך לנר על מסכת סנהדרין 11) ועל מסכת ראש השנה, 12) והלק שני שו"ת בנין ציון, ועוד נדפסו ממנו שלשים דרשות יהודות. ועדיין יש בכתב יד כמה וכמה הדרשות ביד בנו כהר"ר אהרן ברוך עטטלינגער נ"י.

XXI.

הרה״ג אשר אנשל שטערן.

בן מהור״ר מאיר שטערן. נולד בשנת תק״פ בעיר שטיינבאך בקורהעססען, ואביו גדלו לתורה, ובהיותו בן י״א שנים שלחו אצל הרב דק״ק פולדא הגאון ר׳ זעקל ווארמזער זצ״ל אשר לקח לו מלמד מפורסם ר׳ ליב היילבראנן שלמד ממנו רוב חכמתו. ומשם הלך לעיר וויעזענבראנן אשר שם ישב על התורה הרה״ג יצחק דוב באמבערגער. ומאחר שנתקבל ר׳ יצחק באמבערגער לאב״ד בעיר ווירצבורג הלך עמו שמה. בעיר ווירצבורג למד גם חכמות וידיעות חיצוניות על אוניווערזיטעט ובמשך זמן ההוא כארבע שנים ישב בביתו של הקצין השר המפורסם באראן יאָעל יאקאב פאָן הירש, לחנך את בניו לבית תלמוד. וכאשר השלים השנים הקצובים להיות באוניווערזיטעט קבל מהפרופיסורים כתב תעודה, שעמד בנסיון ביתר שאת (אויסגעצייכנעט). והרבה פעמים בא לעיר פיורד ששם הרביץ תורה הרה״ג וואלף האָמבורגער בעהמ״ח ספר „שמלת בנימין״ והרב הזה הכיר בו שיש בו סברא ישרה ובקיאות גדולה בש״ס, לכן קרבו בכל מיני קרבות ושלה לו את ספריו למנה וכיבד אותו בתוארים הגאותים לו. ובאותו זמן הביא הוא וחברו ר׳ יונה ראזענבוים את ספר „גדולי טהרה״ מאת הרה״ג מענדל קארגוי על הלכות מקואות לדפוס עם איזה הגהות והערות שלהם. - בשנת תר״ח נתקבל למלמד (רעליגיאנסלעהרער) ודרשן בעיר האמבורג סמוך לפראנקפורט, ובהיותו שם נסמך להוראה משלשה גאוני הדור מאת הרה״ג אברהם וועכסלער אב״ד דק״ק שוואבאך, ומאת הרה״ג יצחק דוב באמבערגער אב״ד ווירצבורג, ומאת הרה״ג קאפפל באמבערגער אב״ד דק״ק ווארמז. ולאחר שמת הר׳ חכם בערנייס נבחר ונברר על פי רוב דעות הרב אנשל אשר שטערן לאב״ד דק״ק האמבורג בשנת תר״א. ויען שאז הצרכו בהאמבורג לשפוט דיני ממונות לענין ירושה בדיני ישראל הוצרך לקחת לו עוד התרת הוראה לדון דיני ממונות, והלך אצל הרה״ג קאפפל ווארמז ועמד בנסיון ונסמך להורות גם דיני ממונות. והנה כאשר בא להאמבורג היה צעיר לימים והיו כאן תלמידי חכמים זקנים שהיו מתחילה מתנגדיו ועמדו מרחוק, אבל ברבות העתים והזמנים הכירו כולם שתורת אלוקיו בלבו ורק רדיפת האמת כל מגמתו, ואם לפעמים היה קשה כברזל מה שהיה נוגע לדינא או לקיים מנהג ישראל, זה לא היה לכבוד עצמו

הרב הגדול המפורסם מוה״רר אשר שטערן זצ״ל אב״ד דק״ק המבורג

Anschel Stern, Oberrabbiner in Hamburg.

רק לכבוד התורה ונתקיים בו אם ירצה ה׳ דרכי איש גם איביו ישלימו אתו.

בשנת תרט״ו נסע ללאנדאן עם נאמן ביתו יליד עירו כהר״ר יוסף פלערסהיים סנ״ל לראות וליראות והתקשר שם עם בת גילו מרת יענטא בת הרב המפורסם נתן אדלער כ״ץ אב״ד ור״מ דלאנדאן ז״ל ובראש חודש אייר שנת תרט״ז היו הנשואין בהאמבורג וחמיו הר׳ נתן אדלער היה בעל מסדר קדושין.

והנה את בית חינוך הנערים בהאמבורג הנקרא „תלמוד תורה־שולע״, הביא הוא לגדולה ולמעלה עליונה. איזה שעות ביום השגיח היטב שיהיה הכל כשורה, והוא עצמו למד שם עם הנערים. ובשנת תר״ך נסע לבערלין אצל השררה (מיניסטער) להשתדל ולבקש ממנו לתת לבית התלמוד רשות להיות „יודישע רעאלשולע״, ועלתה בידו וניתן לו מאת המלכות רשיון שתעלה תלמוד תורה־שולע למדרגת „רעאלשולע״ שיוכלו נערי בני ישראל תלמידיו להשיג הזכיות של „איינאָהריג־עקסאמען״. וכן הוא עד היום הזה. והוא היה כל השנים ראש בבית ת״ת חנם אין כסף ואח״כ הלך אל נדיבים לקבוץ ממון לבנות בית הגון ורחב ידים לתלמוד תורה־שולע ואסף סכום גדול ובפ״ט מאת הקצין שלמה זאלי לעווזאהן קיבל ארבעים אלף מארק לבנין הבית. ובנין זה נבנה וקיים אצל בית הכנסת הגדולה קאהלהעפען לשם ולתפארת. ומאד הקפיד ודריש וחקר אחר מלמדים הגונים וגם המורים ידיעות היצונית שיהיו יראים ושלמים והרבה מהם תלמידי חכמים מופלגים, ובימיו פרה דור מוכשר לתורה ולעבודת ה׳ כאשר אפשר להשיג ביהודי אשכנז שאין תורתם אומנתם. כל יום אסף בביתו בעלי בתים להוד ובהורים להוד ולמד עמהם כפי יכולת זמנו.

ויד תקיפה היתה לו אצל המועצה (סענאט) בהאמבורג והיה נכבד אצל ראש העיר (בירגערמייסטער) ויכול להשיג מה שהוצרך לו בין לענין חינוך הנערים בתלמוד תורה, בין לענין שחיטה ושאר ענינים הנוגעים לכלל יהודים.

ואהבה אמיתית היתה בינו ובין שכנו הרב ה״ג יעקב עטטלינגער וכיבד אותו להיות סנדק בבנו נפתלי, וגם היה לו הרבה חליפות מכתבים באילת אהבים עם הרב ר׳ יעקב עטטלינגער, וראיתי בתשובה אחת כתב יד שהיה מסיפק איך לכתוב בגט את שם איש אחד שנקרא בלע״ז לאזזאר. והשיב לו ר׳ יעקב עטטלינגער עם הסכמת הרה״ג דק״ק

ווירצבורג ר׳ יצחק דוב באמבערגער לכתוב בנט אליעזר המכונה ליזר המכונה לאזאר, ושם האשה נחה דמתקריא הענריעטטע ודמתקריא יעטטע.

ובאשר השלימו לו חמשה ועשרים שנה שעבד עבודה בקודש בק״ק האמבורג כיבדו אותו כל העדה ויסדו חב״ה שקראו בשמו לכבודו ולזכרונו לתועלת המלמדים ומורים בבית תלמוד תורה „שטערן־שטיפטונג״.

ובשנת תרמ״ז היה לו צער גדול אודות בית הקברות שקנו הקהל באהלסדארף, שלפי דעתו, ובאשר גם הסכימו עמו כמה גדולי הדור, לא היה כדינא לקנין עולם. ואחר כמה סיבות שונות ושנאות עלתה מחשבתו לטובה והפיק רצונו וזממו וקנה חלקת השדה בלאנגענפעלדע לאחוזת קבר לקנין עולם. והאריך ימים על ממלכתו יותר מכל הרבנים היושבים על כסא רבנות דק״ק האמבורג, שלשים ושבעה שנים ומת בן ס״ה שנה ביום כ״ה אדר שנת תרח״ס.

וזה נוסח מצבתו

(לאנגענפעלדע):

עד הגל הזה, לזכרון עולם, על קבורת אדוננו מורינו ורבינו הרב הגאון הצדיק שם כבודו נודע בשערים המצויינים בה׳ לכה ונהדרים, שירו לשיר ילאו השרים. מנעוריו קידש עתותיו להרם קרן התורה, ויהי למגדול עוז, ביראת ה׳ הטהורה, הפליא מאד לעשות בחיזוק אמונה, והעמיד ענין הדת ברב תבונה, ראשית חכמתו ורום צדקתו מעשי ידיו יגידו בתוך קהלתו, גדול העצה ורב העליליה, גדול מרבן שמיה כל יקר אורייתא דיליה כקש״ת מהור״ר אשר יעקב המכונה אנשיל בן מהורר מאיר שטערן נתמנה לראב״ד דקהלתנו ק״ק האמבורג בשנת תרי״א, אשתו הרבנית בניו ובנותיו היקרים וחתניו היקרים וגם חמיו הרה״ג והכה״ג מהור״ר נתן אדלער נ״י רב ומנהל אחב״י בכל מדינת ענגלאנד יצ״ו וכל בני קהלתו החרדים אל דבר ה׳ עזב לאנחות

ויגוע וימת בן ס"ח שנה יום א. דסדר ויקרא כ"ה
אדר ונקבר בקבר שלו כ"ט בו בשנת תרח"ם לפ"ק.

איכה נשבר מטה עוז   איכה מקל תפארתנו
שמש חשך כי נפלה   אהה עטרת קהלתנו
רב פעלים מקבציאל   כל מעשיו לשם שמים
בחיר ה' אשר נהל   את צאן ידו אל מים חיים
נפשו צמאו לאלקיו   להתענג על מצות קונו
מה נהדר זבול קדשו   בתלמוד ראשית אונו
אשריך איש מפליא לעשות   להקם דברי תורתנו
ישמר ה' צאן מרעיתו   ישלח מקודש עזרתנו
רחם עליו ועל אוהביו   עד שובך לירושלים
ונהיה נשמת צדיק נשגב צרורה נא בצרור החיים.

ותולדותיו: בנו הר' נפתלי ושבע בנות, ואחת מהן נשואה להרב הג' דאקטאר מיכאל קאהן, אב"ד דק"ק פולדא.

ונדפס ממנו פסק דין בענין בית הקברות אהלסדארף בהאמבורג בספר קטן הנקרא „דער אהלסדארפער בעגראֶבניספלאטץ אין זיינעם פערהאֶלטניסס צו דען איזראַעליטישען געמיינדען צו האמבורג" שם דף כ"ד. — בענין בית הקברות הזה נדפסו שלשה ספרים: האחד בשם „חסד ואמת" — וואהלטהאֶטיגע וואהרהייט — מלמדן מופלג אחד בהאמבורג נגד פסק דין של הראב"ד דקהלה — נדפס בהאמבורג בשנת תרמ"ד, ועל זה השיב אחד מאוהבי הרה"ג ר' אנשיל שטערן ללמדן הנ"ל דבר דבור על אופניו ויקרא ספר זה „צדק ומשפט" — שטרענגעס רעכט — נדפס ג"כ בהאמבורג בשנת תרמ"ד. — ואחר מות הרה"ג הצדיק ר' אשר אנשיל שטערן קמו איזה אנשים אנשי בריתו וקבצו כל מכתבי הקהל בענין בית הקברות הנ"ל, ובסופו נדפסו תשובות הגאונים אשר השיבו והסכימו להראב"ד על שאלתו ואלו הם: 1) הרה"ג יצחק דוב באמבערגער אב"ד דק"ק ווירצבורג. 2) תשובה מאת הרה"ג יצחק אלחנן ספעקטור אב"ד דק"ק קאוונא אשר מתאר את הרב ר' אשר בזה הלשון: בע"ה אל כבוד ידיד נפשי ה"ה הרב הגאון המפורסם ירא אלקים באמת וכו' כבוד שמו תהלה מוהר"ר אשר שטערן...

3) מהרה״ג נתן אדלער ראב״ד ור״מ דק״ק לונדון ומדינת אנגליה. 4) מהרה״ג שמשון רפאל הירש ראב״ד דק״ק פראנקפורט אם מאיין. 5) מהרה״ג דאקטאר י. דיננער נ״י אב״ד דק״ק אמשטרדם. 6) כתב מאת הרה״ג שלמה זלמן שפיטצער רב דקהל יראים בעיר וויען. והספר הזה נקרא כנזכר לעיל דער „אהלסדארפער בעגראבניססטאַטין״ נדפס בהאמבורג בשנת תרמ״ט — ובאותו ספר נדפס ג״כ כתב התנצלות מאת הרה״ג ר׳ עזריאל הילדעסהיימער מק״ק בערלין. גם כתב הסכמה על הגדה של פסח עם פירוש תקות ישראל הנדפס בווארשוי — ועוד נמצאה הסכמה ממנו ב„אגודת פרחים״.

XXII.

הרה״ג מהור״ר מרדכי עמרם הירש נ״י.

בן הרה״ג מהור״ר ר׳ יצחק הירש אב״ד דק״ק טיסא בעאָ במדינת הגר. נולד ביום כ׳ שבט שנת תקצ״ג. ובילדותו למד אצל הרה״ג ר׳ אברהם אהרנשטיין בטיסא בעא ואח״כ בישיבת הרה״ג אפרים ברוין בעיר טשאבע. ומשם הלך לעיר פראג לאסוף חכמה ודעת גם במדעים אחרים ולמד שם אצל הרה״ג שלמה ראפפאפארט. ובתחלה היה רב בעיר קארצאג משנת תרט״ז עד שנת תרי״ט ומשם נתקבל בעיר מולדתו ק״ק טיסא בעאָ. ובשנה ראשונה שהיה שם נשא את בת גילו בת הרה״ג ר׳ יחזקאל משה פישמאנן אב״ד דק״ק מישקאלץ. ובשנת תרכ״א נבחר בעיר אובן ישן אלטאאָפען לאב״ד. ואז יצאה פקודת המלכות מאת המיניסטער שילכו כל הנערים בין יהודים ובין שאינם יהודים בחדר אחד. וגם ביום השבת לא יסגר ההדר, והשתדל הוא אצל ראשי העיר ליתן הופשה ושבתון לילדי ישראל ביום השבת ולעמת זאת יבקרו בהדר ביום א׳. ועלתה בידו ולא הוצרכו נערי בני ישראל ללכת ביום השבת לבית הינוך נערים. — בשנת תרכ״ט גברה מחלוקת בכמה קהלות במדינת הגר ובפרט בעיר קאשוי וראב ונתמנה הוא מהמלכות לחקור אחר סיבת המריבות ולעשות שלום אם אפשר לו ונסע לשם בפקודת המלך בתור קעניגליכער קאממיסאר ועשה פשרה ושלום ביניהם ונדפס כל הענין הזה בספר „דברי שלום ואמת״. ובקאנגרעס היה הוא הראש ומנהיג של המחזיקים בשיטת שטאטוס קווא (Status qua). בשנת

תמונת הרה"ג המפורסם מוהר"ר מרדכי עמרם הירש נ"י אב"ד דק"ק האמבורג.

Markus Hirsch, Oberrabbiner in Hamburg.

תר"ם נתקבל לאב"ד בק"ק פראג ולאחר מות הרה"ג מהור"ר אנשל שטערן נקרא לבא לשבת על כסא הרבנות בק"ק האמבורג וביום ח"י אלול תרמ"ט דרש דרשתו הראשונה בהאמבורג.

ונדפסו ממנו: 1) דברי שלום ואמת, ווארטע דעס פריעדענס אונד דער וואהרהייט בלשון הקודש, בלשון אשכנז ובלשון אונגרית. פעסט תרכ"ט; 2) אויטאָנאָמיע אונד צענטראליזאטיאָן, פעסט תרכ"ט; 3) דיא וואונדער, גאטטעסדיענסטליכער פארטראג; 4) יאזעפֿס לעבענסגעשיכטע, דאס אורבילד דער לעבענסגעשיכטע ישראלס; 5) הספד על פטירת הרב דאקטאר מייזל בעיר פעסט; 6) ועוד הספד על הרב דאקטאר מייזל בבית הכנסת דעיר בודאפעסט; 7) גאטט־טעסדיענסטליכער פארטראג בייא דער דאנקפֿייער פֿיר דיא וויעדערהער־שטעללונג דער פֿערפֿאססונג אונגארנס. פעסט תרכ"ט; 8) נעדעכטניס־רעדע אויף דען פערעוויגטען קעניגל. אונגאריש, קולטוס־אונד אונטער־ריכטס מיניסטער באראָן יאָזעף עטוועש בבית הכנסת דאופן. נדפס בשנת תרל"א; 9) דער טאג דעס יובעלס אונד דער פֿרידע, פֿעסטרעדע צור פֿייער דער זילבערנען האכצייט איהרער מאיעסטעטען. נדפס בשנת תרל"ט;— 10) דער קאמפף אום דיא געוויססענספרייהייט, רעדע צור חנוכה פֿייער דעס יאהרעס תרל"ט; 11) דיא שטעללונג דער פריעסטער אין איזראעל, אבשיעדספרעדיגט, געהאלטען אין דער קלויז־סינאגאָגע אין פראג; 12) פֿעסטרעדע בייא זיינער אמטסאיינפֿיהרונג אונד אנטריטטסרעדע אין האמבורג. נדפס בהאמבורג תרמ"ט; 13) פעסטרעדע אם זעדאנטאגע תר"ן; 14) רעדע צור עראיננערונג אַן דען גראָסען האמבורגער בראַנד. נדפס בהאמבורג תרנ"ב; 15) דיאביידען פֿריינדע, גאָטטעס־דיענסטליכער פֿארטראג, געהאלטען אם פֿערזעהנונגסטאגע — נדפס בהאמבורג שנת תרנ"ה; 16) איזה תשובות מפוזרות בספר בית ישראל, נדפסו בשנת תר"ם בפאקש; — 17) פירוש על נוסח ברכת נשואין, נדפס במ"ע שנתי „אוצר הספרות" הו"ל ע"י שאלתיאל אייזיק גרעבער, שנה ראשונה שנת 1887.

XXIII.

הרה"ג מהור"ר אליעזר המכונה דאקטאר לאֶב.

נולד בשנת תקצ"ז בעיר פפינגשטאדט לאביו התורני צבי אבי־הם בן כהר"ר משה יהודה. בן בנו של מהור"ר אליעזר שהיה תלמיד של בעהמ"ח „בגדי כהונה" ומורה צדק במדינת רהיינפפאלץ. והרב ר' אליעזר היה בן יחיד לאביו ולאמו ועוד צעיר לימים מת עליו אביו. ואמי מ"ת רבקה היתה אשת חיל וצדקת ושמה כל מגמתה והפצה לגדל את בנה לתורה ולקחה אל ביתה מלמד מפורסם הרב מהו"ר אהרן. אשר ישב אח"כ על כסא רבנות בנוי־יו"ק וטרחה להביא טרף לביתה ולשלם למלמד שכרו ודי מחסורו. והוא למד עם בנה בהתמדה רבה וכבן שבעה שנים למד בעל פה שיטת הזקיה ואבוהו, וכבן י"ב שנה שלחתהו אמו לדארמשטאט לגימנאזיום ללמוד הכמות חצוניות ושם למד תורה אצל הרב המפורסם מהור"ר צבי בנימין אויערבאך. בעל המחבר ספר „נחל אשכול" שבע שנים. ואח"כ הלך לעיר גיעסען להשלים חכמתו במדעות פילוסופיה ולשונות אוריענטליות, ובהיותו שם יסד בית הינוך נערים בפפונגשטאדט הנקרא „יידישע רעאלשילע" אשר עודנו קיים לשם ולתפארת, ומשנת תרט"ז עד שנת תרכ"א היה הוא ראש ומנהיג בבית הינוך נערים הנ"ל. ובאותו זמן למד בשקידה רבה בש"ס ופוסקים ונסמך מהרב הג' קאפפל באמבערגער אב"ד דק"ק ווארמז. ומפפונגשטאדט נבחר לאב"ד ור"מ בק"ק איכענהויזען, בבאיערן, עיר מולדתו של אביו זקנו מהור"ר אליעזר. ובשנה ראשונה שישב על כסא רבנות נשא את בת גילו מ"ת חנה בת רבו המופלג הרבה"ג צבי בנימין אויערבאך ז"ל. ובק"ק איכענהויזען ישב י"ב שנים והרביץ שם תורה עם תלמידים הגונים הבאים אליו מכל גלילות בייערן, ולאחר מות הרה"ג ר' יעקב עטטלינגער נבחר לראב"ד ור"מ באלטונא וגם לראש ומנהיג בבית חינוך נערים. בכל שבת ושבת מלבד הדרוש שדרש בבית הכנסת הגדולה עוד למד ופירש פרק מן ספר „כוזרי" בבית תלמוד תורה ורבים מאנשי האמבורג באו לאלטונא לשמוע דבריו וחכמתו. והוא היה אחד מהרבנים הממונים להשגיה על בית חינוך רבנים (סעמינאר) שיסד הרה"ג ר' עזריאל הילדעסהיימער זצ"ל בבערלין ונתן התרת הוראה שניה לתלמידי הסעמינאר. וגם היה מוהל ואומן יד וספרא רבא וכתב בעצמו כמה וכמה יריעות של ספר תורה. והדושי תורה שהידש קיבץ בספר וקרא את שמו „דמשק אליעזר". בשנת

תמונת הרה"ג המפורסם מוהר"ר אליעזר המכונה ד"ר לאֶב אב"ד דק"ק אלטונא
ור"מ דשלעזוויג=האלשטיין.

Dr Elieser Löb, Oberrabbiner in Altona u. Schleswig-Holstein.

תרמ״ח מת הרב הצדיק מהור״ר אשר שטערן בהאמבורג והספידו הוא על פי בקשת הקהל בבית הכנסת הגדולה בהאמבורג קאהלהעפען. והוא הסדיר והכין לדפוס בשקידה רבה את ספר „אור החיים״ מאת החכם מיכאל היימאנן, וההגהות וההערות תחת הקו הם ממנו, אבל לא השלימו כי חלה בתוך הזמן וה״ר דאקטאר בערלינער גמר את המלאכה. ובשנת תרמ״ח חלה ולא יכול עוד לצאת ולבא בעניני הקהלה ומינו הקהל את הרה״ג יעקב כ״ץ נ״י ואת הרה״ג אליהו מונק זצ״ל להיות עומדים לימינו ולעזרו ובשנת תרנ״ב גבר עליו החולי ויצאה נשמתו במעמד כל החברה קדישא דביקור חולים במוצאי שבת קודש כ״ד טבת ונקבר ביום ב׳ והספידו בביתו גיסו הרה״ג אביעזר זעליג אויערבאך זצ״ל ועוד חמשה רבנים.

וזה נוסח מצבתו

(בעגראֶבניספלאטץ באהרענפֶעלד אין אלטונא):

פ״ט

אדמו״ר הרב ה״ג הצדיק מהור״ר אליעזר בן כמהור״ר צבי אברהם לאֶב אשר שפט את ישראל והרביץ תורה שלשים שנה י״ב שנה בק״ק איכענדהויזען וה״י שנה בקהלתנו והמדינה הי עניו הי חסיד הי תלמידו של הלל.

איש גדול בתורה ובחכמה ברוחו פי שנים
לבו כלב האריה לעשות רצון אביו בשמים
ידוע הלי ידיו אמונה עד בא שמשו בצהרים
ערף כמטר לקחו מי כמוהו מורה דעה ובינה
זך וישר פעלו חונן דלים, ממנו יתד ממנו פנה
רני בלילה בת אלטונא שבת משוש לבך שאי קינה
נפטר בן נ״ה שנה במש״ק פ׳ שמות כ״ד טבת
ונספד ונקבר ביום כ״ה בו תרנ״ב לפ״ק.

ונמצאה ממנו הסכמה על ספר „ברית אבות״ הנדפס בהאמבורג, ועל ספר „אגודת פרחים״ ושם נמצאו ממנו איזה ניר״ים של דברי מליצה. — ושתי שנים (תרל״ה־תרל״ו) כתב המאמרים הראשיים במכ״ע „יידישע פרעססע״ וגם הי׳ חבר־עוזר במכ״ע אחרים.

תולדותיו: הם חמש בנות ואחת מרת יענטלא היא אשת הרב אב"ד דק"ק עמדען דאקטאר לעב.

התולדה הזאת וגם נוסח המצבה היא מעשה ידי גיסו הרה"ג אביעזר זעליג אויערבאך אב"ד דק"ק האלבערשטאַדט זצ"ל.

XXIV.

הרה"ג מוהר"ר מאיר לערנער נ"י.

בן הנגיד המפורסם מהור"ר מרדכי לערנער, מגזע משפחת מיוחסת הרה"ג בעל „מגיני שלמה" ומצד אם אביו חטר מגזע הרה"ג ר' יוחנן חריף ראש ישיבה דפ"פ דמיין, עמיתו של הרה"ג ר' יהונתן אייבענשיטץ (כדאיתא בהקדמה של שו"ת „צלותא דאברהם"), — חתנו של הרה"ג ר' צבי פלאטא נ"י רב דעדת פרושים בקולוניא דעל רינוס נהרא.

והיתה ראשית ממלכתו בעיר ווינצענהיים והגליל במדינת עלזאס משנת תרמ"ד עד שנת תר"ן, ומשם נתקבל לרב דחברת בני ישראל בלונדון „Federation of Synagogues" והיו תחת דגלו והשגחתו כ"ג בתי כנסיות, שדרש בהן בין בלשון אשכנז ובין בלשון אנגליה ודרשתו הראשונה בשבת הגדול דרש בבהכנס"ת דספרדים .Bevis Marks Synag. ובשנת תרנ"ד נבחר לכהן פאר בקהלתנו ק"ק אלטונא בתור אב"ד ור"מ דשלעזוויג האלשטיין, וסימנך-הוא העולה אש"ה ר"ת אלטונא שלעזוויג האלשטיין.

ונדפסו ממנו: ספר מקורות „מדרש בראשית רבה", ותוכנו מחובר בשנת תרל"ט ומחדש שנת תרס"ב הוציא לאור החכם ר' יהודה טהעאדאר מחברת א' מבראשית רבה ע"פ שבעה כ"י ובפירושו מנחת יהודה מביא הרבה פעמים את ספרו של הרב דאקטאר לערנער והעיר שהשערותיו מכוונים ומסכימים עם הכ"י. המדרש הזה, שעיקר כוונתו היתה לבאר את הפסוק ולפרשו כמשמעו וכפשוטו, החל ר' הושעי' רבה אבי התוספתא לסדרו ולתקנו ולהעמידו על כנו ורבנן דאגדתא הלא הוא דור אחרון של אמוראי דארץ ישראל כלו לסדרו ולתקנו והוסיפו עליו אגדות רבות וחיברו אותן עם עיקר הספר והוסיפו עליהן הפתיחות הגדולות המיוחדות לבראשית רבה. בחיבור הזה ביאר דרשות המדרש, תכונות הפתיחות וההפר"ש שביניהן לבין פתיחות פסיקתא דרב כהנא. המקורות

תמונת הרה"ג המפורסם מוהר"ר מאיר המכונה ד"ר לערנער נ"י אב"ד דק"ק אלטונא
ור"מ דשלעזוויג=האלשטיין.

Dr. Mayer Lerner, Oberrabbiner in Altona u. Schleswig-Holstein.

ששאב מהן מסדר הבראשית רבה כמו ספר בן סירא, משנה, מכילתא ספרי, וספרא, ברייתות עתיקות ותרגומים כתרגום אונקלוס וירושלמי ועקילס, וביהוד ביאר שמסדר המדרש בראשית רבה לא שאב מתלמוד ירושלמי כמו שחשבו המבקרים כי תוצאותיו היו ספרי אגדתא בעצם תומם כמו שמסרום דורות האמוראים דור אחר דור עד שבא המסדר וקיבצם וסידרם בסדר נכון והן הן המקורות שמהן שאבו גם מסדרי תלמוד דבני מערבא, ועפ״י הדברים האלו בירר גם כן באיזה זמן ובאיזה מקום נסדר המדרש הזה; 2) במ״ע מאגאצין פיר דיא וויססענשאפט דעס יודענטהומס משנת תרמ״ב מאמר „שמנה עשר דבר", איבער דיא אכצעהן בעשטיממונגען, בו בירר שגרעץ טעה בנטיתו מדרך חכמי תלמוד בבלי והעמיד דברי חכמנו ז״ל במניני די״ח דבר על מכונם ופירש מקצת ברייתות סתומות שבמגילת תענית והערה מקורן בדברי הימים; 3) הספד על פטירת אשת הרה״ג עזריאל הילדעסהיימער, נדפס בבערלין שנת תרמ״ג; 4) במ״ע מאגאצין פיר דיא וויססענשאפט דעס יודענטהומס משנת תרמ״ו מאמר: „דיא עלטעסטען משנה־קאמפאזיטיאנען". תכלית המאמר לבאר שמה שכתוב בספר „תנאים ואמוראים" דמימות משה עד הלל ת״ר סדרי משנה היו, ובא הלל והעמידן על שש. כאשר כתב הר׳ שרירא הגאון בשו״ת הגאונים ועיין בשו״ת „שערי צדק" סימן כ׳, ובשו״ת „חמדה גנוזה" סימן ז׳ ו„שערי תשובה" ס׳ קפ״ז, אין זה הגדה בעלמא אלא קבלה נכונה ויסוד מוסד לסדר המשנה שהלל הנשיא היה הראשון שסידר המשנה כלומר שאסף וקיבץ כל הלכות שהביא מבבל וששמע מרבותיו ולא הסמיכן למקרא כדרך רבותיו הדרשנים וכעין שמצאנו במכילתא ובספרי ובספרא, אלא קיבץ ענין ענין בפני עצמו כמו הלכות שבת וכדומה וכוונתו היתה לסדר הדינים בדרך קצרה למען ידעו כל ישראל מגדול ועד קטן את כל המצות גם המסורות בעל פה אשר יעשו וחי בהם. והלל אע״פ שכלל כל התורה כולה בכלל אחד: „דעלך סני לחברך לא תעביד זו היא כל התורה כולה", עמד ותיקן פרטים ופרטי פרטים לכל מצוה ומצוה; 5) שו״ת „הדר הכרמלי", כולל חידוש הלכות נדפס בווילנא בשנת תרנ״א; 6) כלל גדול בתרתי דסתרי בענין ק״ש בספר „שי למורה" שהוציאו לאור אוהביו ותלמידיו של הרה״ג עזריאל הילדעסהיימער ביום מלאת לו שבעים שנה לימי חייו, נדפס בבערלין בשנת תר״ן; 7) מאמר אחד ב„יידישע פרעססע" ערוך כנגד מקצת מתחדשים שהכריעו לפסק הלכה ששטר פטורין הניתן בערכאות של גוים דינו כגט; 8) במכתב

העתים "Jewish World" במכתבים שונים משנת תרנ"ב הרבה להתווכח והראה שהמשנים בתפלה ידם על התחתונה; 9) מפתחות לשער היחוד. מופתים חותכים לחזק ברכים כושלות אפס קצהו תראה נדפס במ"ע "Jewish Chronicle"; 10) מאמרים כנגד אחד מהמינים המפורסמים שחילק על תורת משה ורצה לקעקע ולהרוס. יסודות אמונתנו הקדושה וביאר שכל דעות חפשיות ונפסדות של ביבעלקריטיקער (מקנטרי התורה) הן כקורי עכביש והראה ברור שראיותיהם רעיון רוח לא באמת יסודם ופירש כל מקראי קודש בתורה ובנביאים שעליהם בנו טעותיהם בדרך האמת מסכים עם קבלת חכז"ל הנאמנה — נדפס ביעווייש ווארלד. 11) הספר על גביר פנחס ווארבורג. נדפס באלטינא; 12) קונטרס "מנוחה נכונה" בענין קבורת הנשרפים. נדפס במ"ע "מאסף" בירושלים תרס"ג; 13) איזה מאמרים "האלאבישע בעטראכטונג" במ"ע איזראעליט.

השמטות.

הוספה לתולדות הרה"ג מוהר"ר רפאל כהן זצ"ל.

מאהר שעזב את כסא הרבנות לא רצה לנהוג בשום רבנות וגדולה. וענותנותו נראה מענין זה: בשנת תקס"ג בא אליו ה"ר בעהמ"ח ספר "קרן אור פני משה" ובקש ממנו לתת לו הסכמה על ספרו "קולי יעקב" אשר חיבר מהדש, יען שכבר נתן לו הסכמה על ספרו "קרן אור פני משה" בהיותו אז ראב"ד, והשיב לו בדרך חיבה שעוד בריתו נאמנת לו אבל... אמנם הקשה לשאול ממנו הסכמה על הספר הזה, כי הנה מיום הסירותי מרבה המשרה מעל שכמי, והרימותי עטרת הרבנות מעלי, הנה אנכי כאחד העם כעם ככהן, יושב בטח בדד ומצפה לתשועת ה' בקרב עמי, ולא אעמיד שמי במקום גדולים הקרי לב רבנים יושבים כסאות למשפט, ה' עליהם יחיו, המה יבחרו ולא אני, רחוק ממני כאלו, על כן אל ירע נא לו כי לא השלמתי חפצו הפעם, והגדתי היום בזה כי לבי שלם באהבתו כ"ו נאום רפאל כהן.

תמוז, תקס"ג.

*

הוספה לתולדות הרה"ג נה חיים צבי בערלין.

בספר עליות אליהו דף ל"ה ע' ב' כתוב, שהרב הג' חיים אב"ד דק"ק וולאזין תלמידו של הגאון ר' אליהו ווילנא העריך תשובה אחת להגאון נה חיים צבי אב"ד

דק"ק א"ה"ו", וז"ל בסוף מכתבו שם מיום כ"ה תמוז שנת תקס"א: וחזיתי לדעתי' דמר, שלא לבו הולך להלך נגד הארי החי, הכהן הגדול שעבר מנשיאותו (הוא הגאון מ' רפאל כנודע) כי היכי שלא ליחלש לדעתי'. מאד שמח לבי על שלום מו"ר הכהן הגדול נ"י אשרי ירא ה' שהצליח ה' דרכו גם בזקנותו והמציא לו ריע ככת"ר קראתיו נועם, אמנם בתורה דכתיב בי' אמת הלא בלתי אל האמת עינינו, וקרא נמי אקדמי' דכתיב האמת והשלום אהבו כו' וכבר הוזהרתי מפי מו"ר גאון קדוש ישראל, רבינו הגדול החסיד מ' אליהו נ"ע מווילנא, שלא לישא פנים בהוראה, אף להכרעת רבותינו בעל השו"ע. ואעפ"כ מעודי זחלתי ואירא לקבוע הלכה עפ"י דעתי העניה וחלושה, והן בעוד על ארצינו שמשו של רבינו הגדול נ"ע הנ"ל. לפעמים זכיתי להציע דברי לפניו, והיה מנהיר לי שמעתתא. ואחר ששקעה שמשו של אותו צדיק, לית לי רב במתא, ואל מי מקדושים אפנה. —

חיים במוהרי"צ מוולאזין.

*

העירני בהמ"ח ספר דורות הראשונים הרב המפורסם מוהר"ר אייזיק הלוי נ"י על דבר מליצה מהרה"ג ר' יהונתן אייבעשיטץ זצ"ל — פעם אחת נקרא הרב ר' יהונתן לבא אל המלך, וילבש בגדי שבת, בגדי מכובדים שלו, וכאשר ראו אותו הנוצרים המלומדים אשר התוכחו עמו הרבה פעמים, וישאלו אותו מדוע הדר לבושך, והלא כתיב אל תתהדר לפני מלך, וגם חכמי התלמוד אמרו יאה עניותא ליהודאי? והשיב להם, חדא תירוצא דאידך, מאחר דעניות הידור לישראל, איני רשאי לבא במה שהוא הידור לנו — דהיינא עניותא — לפני המלך, דכתיב אל תתהדר לפני מלך. —

ועוד העירני התכם הנ"ל על בהמ"ח ספר לב אריה על מסכת חולין הרב מהו"ר אריה יהודה מבראד שהתפאר שלמד אצל תלמידי ר' יהונתן, שכתב בהקדמת ספרו: ושמה נתגדלתי בין חכמי העיר וגדולים ואצל תלמידי רבינו מאור הגולה מ"ו יונתן זלה"ה הוא הגבר הוקם על אין חקר לתבונתו.

גם הרב הג' משלם זלמן כהן אב"ד דק"ק פיורד היה מתלמידי ר' יהונתן שכתב בהקדמת שו"ת בגדי כהונה: ומשם זכיתי לעלות ההרה, אל הישיבה הרמה, להסות תחת צל כנפי המדע והחכמה של אדמ"ו רבן של כל בני הגולה ה"ה הגאון אמתי מהור"ר יהונתן זצ"ל אב"ד ור"מ ק"ק אה"ו עד הגיעו ימי חתונתי. —

לוח התיקונים.

עמוד	שורה	תחת	צ"ל
1	4	תי"א	ת"א
13	27	פרק מתנ"ך	תנ"ך
14	31	יעזוב	ויעזוב
15	הערה	הפירוש של ד' אותיות אצל החכם צבי — ומשנה לא זזה ממקומו — תחת הקו — שמעתי מהרה"ג מוהר"ר מרדכי עמרם הירש נ"י אב"ד דק"ק האמבורג.	
15	4 בהערה	שלו נתנו	כי לו נתנו
39	7	פיתו	הסיתו
41	11	נתנה	תתן
56	18	בכל	בשל
57	2	המותר וכדי	המותר מכדי
58	במצבה	תקס"ז	תקב"ז
66	14	הוחל	החלה
79	13	לרמוז	לרמוס
83	19	ואמו פריידכא	יש למחוק
88	17	ההצר	החצר
88	18	שתקו	שחקו
91	10	תיבות רב"ד דק"ק אלטונא	יש למחוק
99	12	חיל	בחיל
107	6	בין	אצל
109	12	ונקבר בין שני הגאונים	שנקבר אצל הרה"ג נח חיים צבי
110	12	זכה	וכה

Cohn ging verloren. Rabbiner Rafael Kohn bemühte sich das Testament wieder herbeizuschaffen und fand in Kopenhagen eine Abschrift davon. Er veranlasste die Gemeinde das Grundstück anzukaufen und wurde darauf die Synagoge erbaut.

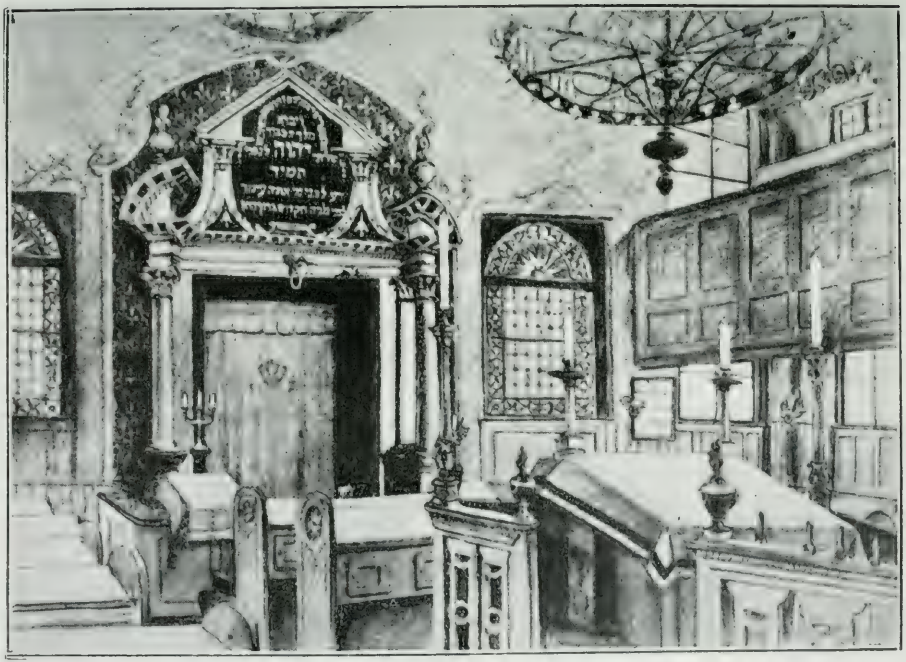
Synagoge Kohlhöfen.

Die zweite Hauptsynagoge Kohlhöfen gehört zu den schönsten ortodoxen Gotteshäusern der Jetztzeit. Am 3. März 1857 wurde der Grundstein gelegt, am 12. September 1859 wurde sie vom Oberrabbiner A. Stern eingeweiht. Der Architekt und Baumeister Albert Rosengarten führte den Bau in Backsteinen aus. Die Synagoge hat eine Kuppel und zwei Zinnen, und ist der Neuzeit entsprechend gebaut. Die Synagoge zählt über 600 Männer- und 400 Frauenstellen, hat eine Abtheilung zum Wochengottesdienst, sowie im Aufgange Sitzungssäle des Synagogenverbandes.

Synagoge Kohlhöfen, Hamburg.

Aufnahme von Max May, Hamburg.

Synagoge Elbstrasse, Hamburg.

thenburg neu restaurirt. Während der Schwedenbelagerung 1713 wurde sie beschossen und sind noch jetzt 5 Kanonenkugeln in der Wand zu sehen. Die Gebräuche der Altonaer Synagoge wurden überall als massgebend anerkannt. Rabbi Jecheskel Katzenellenbogen setzte bezüglieg des Kadischgebetes eine bestimmte Reihenfolge ein und fand dieselbe in allen anderen Gemeinden Rechtskraft. Siehe Resp. Knesses Jecheskel 43; es werden dieselben Minhagim in Beer Hetew 132 als nachahmenswert empfohlen. Ebenso bezieht sich Pische Teschuwo Orach Chaim 672 auf den Altonaer Synagogengebrauch bezüglich der Stellung der Menorah von Süden nach Norden.

Synagoge Hamburg Elbstrasse.

Hamburg besitzt zwei Hauptsynagogen nebst vielen Betsälen, zwei Klausinstitute nebst einer portugiesisch-jüdischen Esnoga. Die eine Hauptsynagoge in der Elbstrasse hiess früher die Altonaer Schul, weil dieselbe von den deutschen Juden, die zur Altonaer Khillo gehörten, besucht wurde. Sie wurde 1788 von dem Baumeister Sonnin erbaut und zwar auf einem Grundstücke wo früher ein Klausinstitut sich befand. Der gelehrte Vorsteher Berend Kohn (Siehe über denselben in Megilas Sefer u. M. Glückl, Hameln), gründete 1680 eine Klause, wo vier Gelehrte beständig dem Thorastudium obliegen sollten. Die ersten Klausner waren: 1) Ephraim Heckscher, Verfasser der Resp. Adne Pos und Olelaus Ephraim; 2) Samson Bloch, genannt der Fromme, Verfasser der Tosfaus Chadoschim. Durch eigenartige Umstände ging im Laufe der Zeit die Klaus ein. Das Grundstück wurde verkauft und das Testament des Berend

erste Privilegium zur Erbauung einer Synagoge erteilt wurde. Für diese Annahme spricht auch das Alter der noch jetzt benützten Menorah, welche im Jahre 1680 von den damaligen Parnassim gestiftet wurde, und ist dieselbe ein Meisterstück damaliger Schmiedekunst. Jedenfalls steht fest, dass sie im Jahre 1682, während der Zeit des Rabbi Salomon Mirls Neumark, in ihrer jetzigen Form bereits erbaut war, wie von der ältesten Inschrift beim Portal ersichtlich ist, ביתיך לפ״ק 1682, Schudt, Geschichte der Juden berichtet darüber: „Die deutschen Juden in Althona der Elbe zu haben eine grosse kostbare Synagoge von lauter Quadersteinen und schönen Pfeilern, welche nach der Amsterdamer die beste und schönste ist, dahin auch die deutschen Juden aus Hamburg gehen". Die Synagoge ist weit hinter der Häuserfront erbaut, da man es damals nicht liebte, mit den Gotteshäusern nach Aussen hin zu glänzen, um nicht Neid und Hass der Andersgläubigen herauszufordern. Man muss daher zuerst einen langen Eingang, Polish genannt, durchschreiten, um zur Synagoge zu gelangen. In dem Eingange befindet sich eine besondere Halle, wo die Särge für Verstorbene von Kohanim verfertigt werden. Dieser Minhog datiert seit der Zeit des Rabbi Jonathan Eibenschütz. In früheren Zeiten fanden in der geräumigen Vorhalle Hochzeiten statt. Entsprechend dem Psalmverse „Aus den Tiefen rufe ich zu dir, o Herr!" ist die Synagoge sehr tief gelegen und führen viele Stufen in dieselbe hinab. 9 grosse Kronleuchter, jetzt electrisch beleuchtet, dienen zur Beleuchtung. Der mittlere hat die Gestalt eines sich öffnenden Garbenbündels und ist 900 Pfund schwer. Im Jahre 1711 wütete eine Feuersbrunst und zerstörte einen grossen Teil der Synagoge. Sie wurde unter Rabbi Moses Ro-

Aufnahme von J. Moritzson, Altona

Synagoge Altona.

enthaltes in Karlsruhe und Mannheim sind viele einzelne Predigten gedruckt, ebenso mehrere Gelegenheitspredigten, die er in Altona hielt. Er war der letzte, welcher mit besonderer Bewilligung der Regierung auf dem Begräbnissplatze in der Königstrasse begraben wurde.

21. **Anschel Stern** wurde im Jahre 1820 in Steinbach geboren. Zuerst war er Lehrer und Prediger in Homburg v. d. H. und wurde 1850 als Oberrabbiner nach Hamburg berufen. Er erwirkte bei der Regierung das Recht, die Hamburger Talmud-Thora-Schule zu einer Realschule zu gestalten mit der Berechtigung zum Einjährigen-Examen. Er starb 1888. Sein Nachfolger ist der jetzige Oberrabbiner:

22. **Markus Hirsch** wurde im Jahre 1833 in T. Beö geboren. Zuerst war er Rabbiner in Karzag und dann in seinem Geburtsorte T. Beö. 1861 kam er als Rabbiner nach Altofen und 1880 nach Prag. 1889 berief ihn Hamburg zum Oberrabbiner.

23. **Dr. Elieser Löb** wurde im Jahre 1837 in Pfungstadt geboren. Zuerst war er Direktor der Schule in Pfungstadt, dann Rabbiner in Ichenhausen und 1873 wurde er nach Altona berufen. Er starb 1892. Sein Nachfolger ist der jetzige Oberrabbiner:

24. **Dr. Maier Lerner** wurde im Jahre 1857 geboren. Er war zuerst Rabbiner in Winzenheim, Elsass 1884—90, nachher Rabbiner in London bei der Federation of Synagoques bis 1894 und wurde dann nach Altona berufen.

Synagoge Altona.

Die Synagoge in Altona wurde ums Jahr 1641 erbaut, in welchem Jahre den deutschen Juden das

jüdischen Gelehrsamkeit, sondern er verbindet damit auch eine tiefe Kenntniss in der Welt- und Menschengeschichte und Politik überhaupt, in einem solchen Grade, wie ich ihn selten sogar bei christlichen Gelehrten — nie aber bei einem Juden — angetroffen habe. Mit einem Worte — läge es an mir, aus vielen Menschen die guten Eigenschaften zusammen zu suchen, ich nähme Bernajs und ich hätte Alles, u. s. w. Unterzeichnet: München, den 1. Juli 1821. V. Kalb.

Diese Freundschaft und Wertschätzung des Kalb mag wohl Anlass gegeben haben, dass man den Urheber des Bibl. Orient in Bernajs erblickte.

20. **Jakob, Sohn des Ahron Ettlinger** wurde im Jahre 1798 in Karlsruhe geboren. Er war zuerst Klausrabbiner in Mannheim, dann Bezirksrabbiner in Ladenburg und Ingolstadt und wurde im Jahre 1836 nach Altona berufen. Er war der letzte Vorsitzende des jüdischen Gerichtshofes in Altona. 1847 gründete er die jüdische Wochenschrift „Der treue Zionswächter“, Zeitschrift für das ort. Judnnthum. Alle vierzehn Tage erschien eine hebräische Beilage „Schomer Zion haneemon“, halachische Abhandlungen und Polemik enthaltend, wozu die hervorragendsten Gelehrten Beiträge lieferten. Am 14. Juli 1863 wurde das jüdische Gericht in Altona von Frederik dem Siebenten, König von Dänemark, aufgehoben. Er starb am ersten Tag Chanuka 1872. Er verfasste: „Bikure Jakob – Tosfos Bikurim, Ritual Bestimmungen zu R. C. Orach Chaim hilchans Suka und Lulaw. „Itur Bikurim“, Erklärungen zu Trakt. Suka. „Oruch Laner“, Erklärungen zu Trakt. Jewomus, Makaus, Krisaus, Nida, Rosch haschono, Sanhedrin. Resp. „Binjan Zion“, zwei Theile. „Minchas Oni“, agadische Abhandlungen zu den Wochenabschnitten. Aus der Zeit seines Auf-

er in Hamburg als geistlicher Beamte gewählt. Als 1841 eine neue Auflage des Gebetbuches des Hamburger Tempels erschien, erneuerte auch er das Verbot gegen dasselbe vom Jahre 1819 und liess dies öffentlich in den Synagogen bekannt machen. Er starb 1849 und wurde in Ottensen begraben. Die meisten Biographen geben ihn als Verfasser des „Bibel'schen Orient“ an. Siehe Fürst, wie auch L. Rosenthals Bibliothek. Grätz schreibt wenn er ihn auch nicht verfasst, so hätte er ihn verfassen können, denn es seien seine Ideen und Gedanken; was aber auf Verkennung Bernajs beruht. Herr Dr. S. P. Nathan, ein Schüler Bernajs, erklärt mit Bestimmtheit er wisse, dass Bernajs den „Bibel'schen Orient“ nicht verfasst hat. Der wirkliche Verfasser ist vielmehr Prof. v. Kalb in München. In der Bibliothek des Herrn Dr. H. B. Levi in Hamburg befindet sich ein Exemplar des Orient. Nach einer zeitgenössischen, im Buche befindlichen handschriftlichen Notiz ist nicht der Hamb. Rabb. Bernajs, sondern Prof. Kalb in München der Verfasser. (Siehe Verzeichnis der Judaica der Levy'schen Bibliothek, gedruckt 1900). Als Bernays nämlich in Hamburg aufgenommen werden sollte, erkundigte sich der damalige Vorsteher L. J. Riesser bei v. Kalb über Bernays. Derselbe antwortete in einem, für Bernajs sehr schmeichelhaften Schreiben. Unter anderem schrieb er dort:

„Als Gelehrter war er nicht allein, was man mir sagte, blos Gesetzlehrer und Talmudist ohne Gleichen, sondern er kennt überhaupt die ganze jüdische Literatur in einer solchen Tiefe und Umfang, als wäre er der Vater derselben. Zwar bin ich christlicher Theolog nur, indessen wer mich kennt, weiss auch, dass ich desfalls doch auch über die Theologie der Juden zu urtheilen weiss. Nicht genug aber mit dieser seiner

auf die künftige Erlösung Israel's und die Messiaszeit beziehen, weggelassen sind, wie auch Orgelbegleitung am Sabbat und Festtagen, als verboten erklärten. Diese Sammlug der Gutachten mit einer Vorrede wurde unter dem Titel „Ele diwre habris“ in Hamburg gedruckt. Er starb 1823.

17. **Akiba, Sohn des Awigdor Wertheimer**, war zuerst 1806 Rabb. in Moislingen und Lübeck, wurde 1816 als Klausner und Dajon nach Altona berufen. Einige Jahre später wurde er Vorsitzender des Beth-Din. Während des Tempelstreites erliess er ein Verbot der Benützung des deutschen Gebetbuches, und schloss sich dem Verbote des Hamburger Beth-Din an. Grätz gibt falsch Akiba Eger II an. Im Jahre 1823 wurde er zum Oberrabbiner in Altona und Schleswig-Holstein ernannt, welchen Titel auch später die Rabb. in Altona führten. Er starb 1835. Gedruckt finden sich von ihm Gutachten in den Resp. „Nachlass Binjamin“ Eben haeser Nr. 13; ferner in Resp. Ola Schmuel Nr. 43—44. Handschriftlich ist ein vollständiges Werk über „Jesaja“ vorhanden, welches sich in meinem Besitze befindet.

18. **Maier, Sohn des Benjamin Cohn,** wurde im Jahre 1765 in Altona geboren. Über 50 Jahre war er Vorsteher der Gemeinde Altona. Während der Trennung von Hamburg Wandsbeck, im Jahre 1812, leitete er alle Verhandlungen; er organisierte auch während der Hamburger Belagerung eine umfangreiche Hilfsaktion. Da er gleichzeitig ein hervorragender Gelehrter war, wurde er nach dem Tode Akiba Wertheimers zum Vorsitzenden des jüdischen Gerichtes ernannt, bis R. Jakob Ettlinger nach Altona kam. Er starb 1840.

19. **Isaak Bernajs**, genannt **Chacham Bernajs**, wurde im Jahre 1792 in Mainz geboren. 1821 wurde

mit den höchsten französischen Befehlshabern und dem Grand-Prevot Charlot, um zu Gunsten der armen Juden zu interveniren. Nach 35 jähriger Thätigkeit starb er 1814. Da aber die Stadt verschlossen war und Niemand hinausgehen durfte, wurde er im Hofraum der damaligen Synagoge, welcher zum Begräbnissplatz während der Belagerung bestimmt wurde, beigesetzt. Er verfasste das Werk „Dameschek Elieser", Comm. zu R. C Choschen Mischpat, gedruckt Altona 1815. Ferner als Gegenschrift zu Mazpeh Jaktel schrieb er „Kuntroth neged Mazpe Jakutel", gedruckt Altona. Handschriftlich sind noch 5 Werke von ihm vorhanden.

15. **Menachem Mendel, Sohn des Zebi Hirsch Frankfurter**, wurde im Jahre 1742 in Hamburg geboren. Er war zuerst Lehrer in Stuttgart und Frankfurt a. M., kam dann nach Berlin, wo er den Raschbah-Torath habajit herausgab. Er kehrte nach Hamburg zurück, wo er als Geschäftsmann lebte und gleichzeitig freiwillig mit vielen Talmudjüngern „lernte". Durch seine Bemühung und Veranlassung wurde die Hamburger Talmud-Thora-Schule gegründet. Nach dem Tode des Zebi Hirsch Samoscht wurde er in Altona zum Dajon und Gerichtsvorsitzenden ernannt. Er starb 1823. Sein Enkel war der berühmte R. Samson Raphael Hirsch in Frankfurt a. M.

16. **Baruch, Sohn des Mair Oser**, auch Austrich genannt, wurde im Jahre 1743 in Prag geboren. 1784 wurde er Rabbinatsassessor in Hamburg und Altona und nach dem Tode des R. Lase Berlin erster Rabbiner in Hamburg. Im Jahre 1819 stand er an der Spitze der Kämpfer gegen den Reformtempel. Er sammelte Gutachten von den angesehensten Rabbinern seiner Zeit, welche den Besuch des Reformtempels, den Gebrauch des deutschen Gebetbuches, worin alle Stellen, die sich

13. **Zebi Hirsch, Sohn des Benjamin Baschko,** geb. 1740 in Samószt. Zuerst war er Rabbiner in Tischvitz 1766, dann in Brody 1771 und 1788 in Glogau. Von dort wurde er 1802 nach Altona berufen. Er war der letzte Rabbiner, der den Titel Rabbiner der Drei-Gemeinden Ahw. führte. Er starb 1807. (Grätz berichtet, dass nach dem Rücktritte des Eiferers Raphael Kohn, kein Rabbiner mehr in Hamburg angestellt wurde, sondern nur Rabbinatsverweser, was aber, wie hier ersichtlich, durchaus falsch ist).

Verf. der Resp. Tiferet Zwi über R. C. Orach Chaim und Jore Dea, gedruckt in Warschau 1811 und Lemberg 1827. — Tiferet Zwi Resp. zu Eben haeser. Rechtsgutachten finden sich von ihm in den Resp. Noda Bijehuda, Mebadura kamo Jore dea Nr. 186, Eben haeser Nr. 100-1-2. Ferner O. Ch. Nr. 6, 78—82. In Resp. Bet Schmuel achron Nr. 5 Gutachten. Resp. Akiba Eger Nr. 105. Fener ist von ihm gedruckt Trauerrede über R. Cohn und eineTrauerhomelie. — Nach dem Namen seines Geburtsortes wurde er allgemein Zebi Hirsch Samóscht genannt.

14. **Lase Berlin, Sohn des Josef,** geb. 1741 in Berlin. Nach seiner Hochzeit wohnte er in Posen, wo er unentgeltlich eine „Jeschibah" leitete. Dann wurde er Dajon in Posen. Später wurde er nach den Drei-Gemeinden berufen, wo er zuerst Rabbinatsassessor in Wandsbeck, dann in Hamburg und als Gerichtsbeisitzender in Altona fungierte. Als Raphael Cohn sein Amt niederlegte, wurde er in der Zwischenzeit zum Vorsitzenden des Beth-Din ernannt. Das Amt eines Vorsitzenden desselben und ersten Rabbiners in Hamburg versah er auch nach dem Tode des R. Zebi Hirsch Samóscht. Während der Hamburger Belagerung verkehrte er öfter

M. Isler in „Gabriel Riesser's Leben“ berichtet folgendermassen: „Ja, er opferte zuletzt seiner Überzeugung sogar das Amt, indem ihm die Befugnis, Verletzungen des jüdischen Ceremoniels mit dem Synagogenbann zu strafen, von Seiten der Regierung entzogen wurde“.

Er verfasste: Torath Jekutiel, Discussive Novellen über R. C. Jore Dea. Über dasselbe erschien das Werk „Mizpa Jaktel“, eine Polemik gegen obiges Werk. Dagegen Teschuba al Mizba Jaktel, Widerlegung des Mizpa Jaktel von Raf. Cohn. — Ferner verfasste er Resp. Schow Hakohen Sammlung von 101 Gutachten. — Schalat Hakohanim Tora, Erklärungen zu verschiedenen Trakt. des Talmud. — Marpe Loschaun über Moral und Askese. — Daat Kedoschim, zwölf Deraschat, Halacha, Hagada und Moral verbindend. Ferner seine zwei letzten Predigten, die er in Altona hielt.

12. **Noa Chaim Zebi, Sohn des Mair Berlin,** geb. 1754 in Fürth. Er war zuerst Rabbinatsassessor in seiner Vaterstadt Fürth 1765. Dann wurde er Rabb. in Bayreuth und Beiersdorf, nachher in Mainz 1783. Nach dem Rücktritte Raf. Cohn's wurde er als sein Nachfolger in Altona erwählt 1800. Er starb 1802. Verfasser der Werke: Aze Larosim, ausführlicher Comm. über den R. C. Eben haeser. — Aze Almogim, Comm. über Stücke des R. C. Orach Chaim, ferner über Erube chazerot und über Schnijot learojos. — Majon hachochmo, die Asharot (613 Gebote) in metrischer Form, nebst einem ausführlichen Comm. dazu. Herausgegeben wurde letzteres Werk von seinem Bruder Löb Berlin (Kassel). Handschriftlich blieb noch zurück das Werk Aze Besomim und Aze Lewono. — Bei Fürst wird auch Resp. Tiferet Zwi von ihm angeführt, was auf einem Irrthum beruht.

er 1767. In den zeitgenössischen Resp. wird er vielfach erwähnt. Noda Bijehuda Orach Chajim Nr. 43—44. Eben haeser Nr. 67, 75, 76. Ferner in dem Werke Or Israel betreffs des „Klewer Get“ Nr. 15, 20, 25, 34. Resp. Jabez Nr. 60. Resp. Chajim Kohn Nr. 12, 24.

10. **David, Sohn des Löb Berlin,** war zuerst Rabbiner in Marktbreit, Baiern, wie auch Landesrabbiner von Schwarzburg. Im Jahre 1763 kam er nach Dessau und von dort wurde er 1768 nach Altona berufen. Im Jahre 1769 wollte Hamburg sich der Gerichtsbarkeit Altona's entziehen, um dem vorzubeugen, suchte er in Kopenhagen um eine Audienz beim König nach, welche ihm und 5 Vorstehern auch bewilligt wurde. Durch seine Fürsprache blieb es beim Alten. Er starb 1771. Es finden sich von ihm Rechtsgutachten in den Resp. Sichron Josef Eben haeser Nr. 4, 11, Choschen Mischpot Nr. 1, 2, Or Israel Nr. 31.

11. **Raphael, Sohn des Jekutiel Kohn,** geb. 1722. Er war zuerst vortragender Talmudlehrer in Minsk, dann Rabbiner in Rakow, ferner in Wilkomier bei Wilna, nachher in Pinsk. Von dort kam er als Rabbiner nach Posen und im Jahre 1776 wurde er nach Altona berufen. Bekannt ist seine feindliche Stellung gegen die Pentateuch-Übersetzung in's Deutsche von Moses Mendelsohn, ebenso seine Bemühungen und Versuche, Salomon Maimon zur Besserung und Pflichterfüllung zu bewegen. Siehe darüber in der Selbstbiographie des S. Maimon. Nach drei und zwanzig jähriger Amtsthätigkeit legte er 1799 sein Amt nieder. Verschiedene Gründe werden für seinen freiwilligen Rücktritt angegeben. Sein Schwiegersohn, L. Riesser, gibt als Grund an, dass er sich zu schwach fühlte als Gerichtsvorsitzender energisch genug vorzugehen. Hingegen Dr.

gedruckt im „Magazin für die Wissenschaft des Judenthums“ vom Jahre 1882. Seite 174.

In dieses Exemplar des „Edut Bejaakow“ hatte auch Herr Dr. Berliner Einsicht zu nehmen Gelegenheit.

In welchem hohen Ansehen Eibeschütz stand, dürfte folgende Zeitungsnotiz beweisen.

„Altonaer Merkur“ vom Jahre 1759.

Altona, 29. Juni.

Am Montag, den 25. dieses. kam der hiesige berühmte Oberrabbiner Herr Jonathan Eibeschütz, welcher vor 5 Wochen nach Breslau abgereist war, um daselbst der Vermählung seiner Jungter Tochter beizuwohnen, allhier zurück. Man vernimmt dass in allen Städten, wo er durchgereist ist, und wo seine Glaubensgenossen wohnen, selbige ihm über die Massen grosse Ehrenbezeugungen bewiesen haben. Von hier sind ihm viele von den Personen, die ihm beständig aufwarten, und seine Studenten nebst anderen, theils zu Pferde und theils in Karossen und Carriolen bis nach Bergedorf entgegen gekommen. Von dort man versichern will, dass die Vielheit derjenigen, welche sich gedrängt hätten, ihm die Hände zu küssen, sehr gross gewesen sei. Es ist bei dieser Einholung alles in der besten Ordnung zugegangen.

Von Dr. M. L. Stern in Triesch erschien eine biographische Skizze Eibeschütz's in der Monatsschrift „Jüdische Chronik“ 1899, worin ebenfalls die Grätz'schen Angriffe zurückgewiesen werden.

9. **Isak, Sohn des Jakob Hurwitz Levi,** war zuerst Rabbiner in Harchow, Galizien, dann in Glogau, nachher in Brody und von dort wurde er 1765 als Nachfolger des Rabbi Jonathan Eibeschütz nach Altona berufen. Nach kaum zwei Jahren seines Hierseins starb

Elasar Flekeles, Verfasser hervorragender Werke. war ein Schüler Ezechiel Landau's. Er war zuerst Rabbiner in Gothein, dann in Prag, also in der Nähe des Sitzes des Sabbatianismus, des Wohnsitzes von Löbele Prossnitz. Er kannte daher genau die Orte und Personen, welche dem Sabbatianismus huldigten, als auch ihre Verbindungen und bekämpfte denselben heftig in Wort und Schrift. Zu diesem Zwecke schrieb er das Werk „Ahawas David", worin er vor den Irrlehren des Sabbatianismus eindringlich warnt und ihre Anhänger bekämpft. Die Schriften Emden's waren ihm bekannt, er billigte die scharfen Angriffe auf die Sabbatianer, wie sie ja öfter in Emden's Werken vorkommen und empfahl sie sogar zum Lesen. Im Besitze dieses Elasar Flekeles fand man ein Exemplar des Emden'schen Buches „Edus Bejaakow", worin er zuletzt auf einen, am Deckel angehefteten Zettel folgende Zeilen niederschrieb:

> Diese Zeugnisse Jakob's sind falsche Zeugnisse. Der Verfasser hat darin den grössten Mann, seine Seele weilt jetzt im Eden, verunglimpft und in einer Sache verdächtigt, woran bei ihm auch im Entferntesten keine Spur vorhanden war. Neid und Hass wegen des Rabbinersitzes seines Vaters waren die Triebfeder dieser Handlungen. Die Welt erkannte und anerkannte die Hoheit und Reinheit des גאון עולם, des hervorragenden Mannes. Der Allgütige verzeihe ihm. dem Verfasser, denn auch er war in der That ein grosser Gelehrter u. s. w.
>
> Freitag, 10 Schwat 576 (1816) Prag.
>
> Hakatan Elasar Flekeles.

Wer mit dem „גאון עולם und גדול עולם" gemeint ist, ist klar. Obiges ist mitgetheilt von S. J. Halberstamm.

selbe zurück zu fordern, um zu untersuchen, ob es sich auch so, wie Grätz berichtet, mit dem Aktenstück verhält. Doch es bedurfte keiner langen Untersuchung, denn sofort sah Rabb. Hirsch, und stellte es auch in Gegenwart einiger Herren fest, dass dieses Aktenstück ohne irgend eine Unterschrift war. Vielleicht war es nur Vorlage eines Gemeindeschreibers, der von gegnerischer Seite dazu aufgefordert war, ohne jedoch die Genehmigung Landau's erhalten zu haben, welcher daher niemals ein solches Aktenstück unterzeichnet hat.

Mithin ist die ganze Folgerung, dass Eibeschütz einen falschen Eid geschworen, welche auf dieses Aktenstück, von einem früheren Freunde Eibeschütz's unterschrieben, aufgebaut war, hinfällig. Bei der ersten Predigt des Herrn Oberrabbiner Hirsch in der Zigeunersynagoge in Prag, wo ja bekanntlich R. Jonathan Eibeschütz die herrlichen Predigten, die im „Jaarot Dwasch" gedruckt sind, gehalten hat, ergriff R. Hirsch die Gelegenheit, um das niedrige und schändliche Vorgehen Grätz's öffentlich zu brandmarken, der es gewagt, auf so leichtfertige, lügenhafte Weise einen Mann, wie Eibeschütz, eines Meineides zu zeihen. Rein und ehrenvoll bleibt das Andenken Eibeschütz's der Nachwelt erhalten, schloss er seine Einleitung zu seiner Predtgt. (Dieses ist mir von Herrn Oberrabbiner Hirsch in Hamburg mitgetheilt worden und es wurde zur Zeit in Pascheles Jahreskalender über diese Thatsache berichtet).

Hätte ferner Landau den Eibeschütz wirklich des Sabbatianismus verdächtigt und sogar bei Maria Theresia angeklagt, so würde ihn keine Macht in der Welt bewogen haben, eine Trauerrede voll des Lobes über ihn zu halten. Ausserdem sei hier noch nachstehendes erwähnt.

um die jüdische Geschichtsschreibung — gar sehr „verübelt“, dass er sich so weit hat hinreissen lassen, für unbestreitbare Wahrheit auszugeben, was ihm selbst nach den Quellen, aus denen er schöpfte, mindestens als zweifelhaft erscheinen musste. . . . Aber das in Rede stehende „Aktenstück“! Ja, wenn auch nur entfernt dessen Echtheit erwiesen wäre. Grätz scheint denn doch gefühlt zu haben, dass sein Verdammungsurtheil genügender Motive entbehre. Diese soll ihm nun das seinem Forschereifer nicht entgangene Schreiben nachträglich gewähren. „Viele in Prag“, schreibt Grätz, erkennen „Landau's“ Handschrift, wie sie im Aktenstück vorkommt. Nun kommt aber in dem ganzen (von Grätz zitierten) Schriftstück kein einziges hebräisches Wort vor, mit Ausnahme der Unterschrift ה'ק יחזקאל לאנדא, und es wäre wirklich mehr als wunderbar, wenn Jemand in den wenigen Worten derselben, die ja zudem geschickt nachgeahmt sein können, heute, nachdem 80 Jahre seit dem Ableben Landau's vergangen, die Handschrift desselben mit solcher Bestimmtheit wiedererkennen wollte, dass an der Echtheit nicht zu zweifeln wäre“.

So ähnlich lauteten mehrere Zurückweisungen Grätz's, ohne dass es gelungen wäre, ihm direkt eine Fälschung dieses Aktenstückes nachzuweisen. Nun höre und staune man, wie weit ein gefasstes Vorurtheil, selbst einen Gelehrten wie Grätz, führen kann.

Als der jetzige Oberrabbiner in Hamburg, M. Hirsch, im Jahre 1880 nach Prag kam nahm er Veranlassung, die furchtbare Anklage Grätz's, dass Eibeschütz einen falschen Eid geschworen, näher zu prüfen. Er beauftragte Herrn Dr. Arnold Rosenbacher, der Grätz das betreffende Aktenstück ausgeliefert, das-

Worte und Schlussbemerkungen zu dem „Aktenstück“ bestätigen diese Annahme. Sein strenges Urtheil über Eibeschütz — so schreibt dort Grätz — sei von mancher Seite, wenn auch nicht widerlegt, so doch ihm „verübelt“ worden. Die Talmudisten hätten sich nicht in den Gedanken finden können, dass Eibeschütz „sittlich unsauber“ gewesen, dass er ein Anhänger der Irrlehre des Sabbathai Zewi war. Nun aber sei alles erwiesen durch ein „Aktenstück“, in welchem das Verdammungsurtheil von einem früheren Freunde Eibeschütz's bestätigt werde. — Hierauf erschienen gleichzeitig in verschiedenen Zeitschriften die schärfsten Entgegnungen gegen diesen Angriff.

Dr. Cohn schrieb im Literaturblatt der „Jüdischen Presse“ Nr. 4, 1877, eine Entgegnung folgenden Inhaltes:

„Als ob eine Widerlegung nöthig oder auch nur möglich wäre, wenn Jemand sich sein Urtheil über ein vor länger als 100 Jahren stattgefundenes Faktum aus Parteischriften construirt, in denen jedes Wort von blinder Leidenschaft eingegeben ist, und dieses Urtheil ohne irgend eine andere Beweisführung, entgegen allen Regeln der Forschung, als historisch begründet hinstellt. Wer es unternimmt, den Charakter eines Mannes in solcher Weise zu brandmarken und zu verunglimpfen, muss Beweise, unwiderlegliche Beweise beibringen können. Hat dem Herrn Professor nicht die Hand gezittert, als er neuerdings wieder die furchtbare Beschuldigung niederschrieb: „Eibeschütz hat also öffentlich einen falschen Eid abgelegt“? Hat ihm nicht das Herz gepocht, als er zum zweiten Male die Anklage in die Welt schleuderte, Eibeschütz sei „sittlich unsauber“ gewesen und habe den reingeistigen Gottesbegriff des Judenthumes geleugnet? Gewiss, man hat es Herrn Dr. Grätz — unbeschadet seiner Verdienste

die Buchstaben אשינ. Zwanzig Jahre später deutete man auf die Aussage eines Sektierers den einen Buchstaben י als Anfangsbuchstabe Jonathan. Ich würde lachen, wenn es nicht gerade unsere grössten Männer wären, die sich durch solch unverbürgte Mittheilungen zu einer Verketzerung des grossen Mannes veranlasst gesehen hätten. Man darf kühn behaupten, dass noch nie in Israel ein so folgenschwerer Verdammungsakt, wie der gegen R. Jonathan Eibeschütz, auf so künstliches Zusammenfügen von Buchstaben, Voraussetzungen und Gerüchten begründet worden ist".

Von dieser Beurtheilung eines Zeitgenossen erwähnt Grätz gar nichts, obzwar er von demselben Schreiber an anderer Stelle mehrfach zitiert, er also dieses Werk benützt hat. (Siehe B. XI, Seite 44).

Der gravierendste Beweis der Grätz'schen Voreingenommenheit und Parteilichkeit bei der Behandlung Eibeschütz's dürfte aber aus folgendem erhellen.

Im Januarheft der Grätz'schen Monatsschrift vom Jahre 1877 wurde vom Herausgeber ein den Eibeschütz-Emden'schen Streit betreffendes „Aktenstück" zum Abdruck gebracht, und zwar ein angebliches Schreiben Ezechiel Landau's an die Kaiserin Maria Theresia, in welchem derselbe die Kaiserin darum angeht, dem Antrage des Jonathan Eibeschütz, ihm wieder den Aufenthalt in den österreichischen Erblanden zu gestatten, nicht zu willfahren.

Die Veröffentlichung des Aktenstückes sollte augenscheinlich die zu erwartende neue Auflage des zehnten Bandes des Grätz'schen Geschichtswerkes vorbereiten und dem bekannten Urtheil des Autors über Eibeschütz einen günstigen Boden zu gewinnen suchen. Die einleitenden

nennt, niemals einem in seinen Augen des Sabbatianismus Verdächtigen gegeben haben würde Entweder hat Grätz diesen Brief nicht verstanden oder — was wahrscheinlicher ist — er hat ihn nicht verstehen wollen. um seine falsche Ansicht über Eibeschütz mit dem Namen des berühmten Wilnaer Gaon decken zu können".

Wie einseitig Grätz bei der Behandlung Eibeschütz's vorgegangen, dürfte auch folgendes beweisen.

In dem Werke „Geschichte der israelitischen Gemeinde Halberstadt" von Dr. B. H. Auerbach sind mehrere Briefe von Abraham Halberstadt abgedruckt. Darunter befindet sich auch ein längeres Schreiben, worin der Streit in Altona besprochen wird, wobei der Schreiber einen grossen Theil der Anklagen gegen Eibeschütz einigen seiner Schüler zum Vorwurfe macht. Das fortgesetzte Schwadronieren einiger seiner Schüler legte man ihm zur Last. und was noch mehr zur Verkennung und Verketzerung dieses grossen Mannes beitrug — dass gerade diejenigen. die sich seine Hauptschüler nennen, schon 20 Jahre als Landstreicher umherlaufen und sich für vorgeblich von ihm empfangene Kameot von dem dummen Landvolk schweres Geld zahlen lassen. Halberstadt führt dann weiter einige Beispiele an, um die oberflächliche Beurtheilung und die grundlose Verdächtigung des R. Jonathan s. A. in ihrem wahren Lichte zu zeigen. U. a.

„Gegen 1730 kam ein gewisser sabbathäischer Missionär aus Polen. Namens Mosche ben Meir, hierher (siehe über diesen „Lechischat Sorof" von R. Jakob Emden). Man nahm demselben durch die Halberst. Behörde mehrere auf den Sabbatäismus bezügliche Schriften und Kameot ab. und die Gemeinde schickte sie nach Frankfurt. Auf einer derselben befanden sich

Augenscheinlich soll dadurch dem Leser die Meinung beigebracht werden, dass diese höfliche Ablehnung von Seiten des schon damals berühmten R. Elia Wilna der deutlichste Beweis dafür sei, wie wenig dieser dem Eibeschütz traute. In Wahrheit hatte diese einzig und allein ihren Grund in der Hochachtung des damals 35jährigen Mannes vor den rabbinischen Gegnern Eibeschütz's. Dr. Cohn schreibt so in seiner Ehrenrettung Eibeschütz's (S. 58):

„Wir wollen das betreffende Schreiben mit Weglassung der unwichtigen Stellen, auszüglich mittheilen und es dann getrost jedem Unparteiischen überlassen, zu entscheiden, ob dasselbe auf einen Verdacht gegen Eibeschütz schliessen lässt, oder nicht vielmehr die glänzendste Rechtfertigung für ihn und seine Sache ist: „Ich habe das Schreiben erhalten, worin Sie mir eine *wahrhaftige* Erklärung der 5 gedruckten Metzer Amulette, *deren Ursprung ein heiliger ist* (אשר יסודתם בהררי קדש), senden und mich bitten, zu untersuchen, ob die Erklärung richtig sei... *In Ihnen trauert leider die heilige Thora selbst* (ס״ת בעו״ה שרוי׳ בצער). O, hätte ich Flügel gleich einer Taube, ich würde hinfliegen, um Frieden zu stiften, damit verlösche das Feuer der *ungerechten* Zwietracht. Aber wer bin ich, dass man aus fernem Lande auf meine Stimme hören sollte, da doch offenbar die Rabbiner in den heiligen Gemeinden Ihre Unschuld bezeugen und wenn ihre Worte nützen, wozu bedarf es noch der meinigen; wenn sie aber nicht gehört werden, wer bin ich in fernem Lande, ein junger Mann u. s. w.“ Die Aufschrift dieses Briefes enthält Ehrentitel, die ein „gesinnungsvoller“ Mann, wie Grätz ja selbst R. E. Wilna

nothan. Dieser habe mich um die Schrift gebeten, und zu dem Ende seine eigene Auflösung mitgetheilet, um sie in meinem Buche für meine eigene auszugeben. Ich weiss indes, wie sauer mir die Auflösung geworden, auf welche ich für mich ganz allein studiert, und auf allerlei Weise versucht habe, ehe mir diese unter den übrigen als die beste gefallen. Ich kann meinen Gehülfen nennen, den ich noch in Aufschlagung des Concordanz gebrauchet, wie mir die Zeit zu kurz werden wollte. Und kurz, ich bezeuge auf mein Gewissen, und ich erbiete mich noch dazu zu den schärfsten Untersuchungen und Beweisen, mit welchen ich, wenn's erfordert werden sollte, sowohl gerichtlich, als auch wie es sonst nöthig wäre, erweisen kann, dass ich die Auflösung selbst durch eigenen Fleiss und Mühe, auch ohne die geringste Hülfe, so wenig von Jonathan selbst als sonst Juden, die mit ihm in Verbindund stehen, oder die Auflösung von ihm wissen können, verfertigt habe. Ich erbiete mich zu allen Beweisen, so rechtskräftig sie auch immer sein sollen. Ehre genug, die ich einem so unbillig mit mir umgegangenen Juden anthue. Ich habe gewiss mit dem R. Jonathan nichts zu thun und stehe nicht in der geringsten Verbindung mit ihm".

Grätz versucht auch die Rechtfertigung des Jonathan Eibeschütz und manche Zeugnisse im „Luchaus Haedus" zu Ungunsten desselben zu deuten, wofür er den Beweis schuldig geblieben. Doch nein! Zur Begründung seiner Behauptung fährt Grätz folgendermassen fort:

„Ein gesinnungsvoller Rabbiner, der in seiner Jugend bereits eine Art Verehrung genoss, Elia Wilna, von Eibeschütz um Theilnahme angegangen, lehnte sie höflich ab".

Hierauf verfasste K. Anton eine zweite Abhandlung unter dem Titel: „Karl Antons Nachlese zu seiner letzten Nachricht", gedr. 1753, Braunschweig. Merkwürdig, dass Grätz, der aus der ersten Arbeit K. Anton's solches Kapital gegen Eibenschütz schlägt, die zweite gar nicht erwähnt. Wahrscheinlich, weil er sich darin widerlegt findet.

In dieser Nachlese werden alle gegnerischen Berichte vollständig angeführt. Es wird zuerst ein Artikel über die Altonaische Judenbewegung in der Göttingischen Zeitung 1752 zitiert, Dieser Bericht, der damals in Gelehrtenkreisen vielfach erörtert wurde, veranlasste K. Anton, welcher Lektor der hebr. Sprachen war, auch seine Meinung zu äussern, weshalb er seine Abhandlung schrieb. Dieselbe wurde in dem Helmstädtischen Wochenblatte und den Braunschweigischen Anzeigen rezensiert. Hierauf erschien in den „Hamburgischen freien Urtheilen und Nachrichten" wie bemerkt, ein Artikel, xon R. M. Isaak unterzeichnet, worin der Streit behandelt und der Vorwurf erhoben wurde, Eibeschütz sei der Urheber der Schrift. K. Anton bemerkt darauf:

„Ich fand für nöthig, über diese anzügliche Beschuldigung mich gegen das Publikum zu erklären, und meine Herren waren so geneigt, dass sie meine Vertheidigung ihren Zeitungen einverleibten u. s. w. Im Reiche der Gelehrten ist es längst gewöhnlich, über besondere Streitigkeiten in Kirchen-, Staats- und Gelehrtensachen Erläuterungen zu schreiben".

Am Schlusse schreibt er:

„Nun kommt aber eine Beschuldigung, die das böse Herz meiner Widersacher ganz klar macht. Mein Gegner will mich in den Verdacht setzen, ich unterhalte ein heimliches Verständniss mit dem Rabbi Jo-

Wessely und Menachem Mendl Frankfurter erzählen, wie sie nur mit tiefer Ehrfurcht sich ihrem Lehrer zu nahen wagten (Siehe darüber im hebr. Teil, wo diese Berichte zitiert sind). Seite 32, nachdem ausführlich von dem Amulettenstreit berichtet wird, und Grätz Beweisführung völlig entkräftigt worden, bemerkt Dr. Cohn:

„Wir haben bisher versucht möglichst objectiv zu bleiben und uns darauf zu beschränken, die Einseitigkeit der Grätz'schen Darstellung aufzudecken. Bei der folgenden Stelle ist es uns wirklich schwer geworden, die gewohnte Ruhe zu behalten. Hier liegt offenbar die tendenziöse Entstellung eines Citates vor, eine geflissentlich falsche Übersetzung, was allein schon genügen würde, unseren Vorwurf der Parteilichkeit zu begründen".

Die betreffende Stelle wird dort vollständig angeführt. Eine wichtige Rolle spielt bei Grätz die Annahme, die er als Thatsache anführt, dass Eibeschütz seine Biographie dem Karl Anton selbst diktirt habe. Dr. Cohn erhebt Zweifel gegen die Richtigkeit dieser Behauptung, hatte aber das Material nicht zur Hand, um Grätz auch hier mit Beweisen zu widerlegen. Karl Anton's Bericht ist im Jahre 1752 in Wolfenbüttel gedruckt. Gegen diese Schrift wurde der Vorwurf erhoben, dass sie von Eibenschütz dem Karl Anton diktirt sei. Auch hier muss Grätz die Originalität seiner Anklage benommen werden. Und zwar erschien in den „Hamburgisch freien Urtheilen und Nachrichten" eine Rezension der Arbeit Karl Antons. Darin wird behauptet, nicht dieser, sondern Eibeschütz sei der Urheber dieser Schrift. Unterschrieben ist dieser Artikel von R. M. Isaak.

„gegen eigenes besseres Wissen", weil es uns widerstrebt, anzunehmen, dass Grätz sich ein Urtheil sollte erlaubt haben über den intellectuellen Charakter eines Mannes, dessen Schriften er nicht einmal insoweit kennt, dass ihm der Zweck ihrer Abfassung klar geworden. Und was dieser Zweck gewesen, darüber wird kein Kenner derselben im Zweifel sein".

„Muss nicht unsere Jugend, müssen nicht die Laien, denen die talmudische Literatur eine terra incognita ist, beim Lesen solcher Urtheile jede Achtung verlieren vor den Koryphäen talmudischer Gelehrsamkeit, und eben dadurch auch vor dem rabbinischen Judenthum, dessen würdige Vertreter jene Männer ihrer Zeit gewesen? Allerdings braucht sich der freie Geschichtsforscher durch so zarte Rücksichten nicht beschränken zu lassen, wenn es gilt, der Wahrheit die Ehre zu geben. Vergebens suchen wir jedoch bei Grätz nach einer Begründung seiner Behauptung, die zu plump und bodenlos ist, als dass sie einer eingehenden Widerlegung werth wäre. Wer Eibeschütz's Commentare und Erörterungen kennt, wird nur ein mitleidiges Lächeln für so widersinnige Behauptungen haben".

Daselbst Seite 18, nach eingehender Widerlegung der Grätz'schen Anschuldigung, schreibt Dr. Cohn:

„Mit voller Genugthuung behaupten wir nach dem Gesagten, dass es Grätz nicht im Entferntesten gelungen ist, Eibeschütz's Schuld zu erweisen. Dass Eibeschütz seinen Schülern gegenüber ein fast „studentisches" Wesen gezeigt, erlauben wir uns nach den gemachten Erfahrungen zu bezweifeln, und ... als reine Ausgeburt der Phantasie zu bezeichnen".

Gerade das Gegentheil ist aus den Berichten seiner hervorragendsten Schüler zu entnehmen. Naftali Herz

trag zur Kritik des Grätz'schen Geschichtswerkes. Dem Verfasser dieser Schrift, der in Altona geboren ist, standen alle wichtigeren primären Quellen zu Gebote, und hat derselbe nach eingehendem Quellenstudium nachgewiesen, dass Grätz grösstentheils nur einseitige Quellen ohne Kritik derselben benutzt, mehrfach Daten falsch zitiert und manche Stellen im Luchaus Hoedus gänzlich unbeachtet gelassen oder entstellt hat. A. a. O. Seite 2 ff. heisst es:

„Wahrhaft empörend und ganz unwürdig ist die Behauptung Grätz's, „Eibeschütz hätten seine talmudischen Kenntnisse nur dazu gedient, seinen Witz an ihnen zu schärfen“: das wagt nicht einmal Emden zu sagen. Ohne Zweifel kennt Grätz als Talmudlehrer den Inhalt des „Urim wetumim“ und „Kreti upleti“, möge er nachweisen, dass Eibeschütz sich irgendwo auf seine anatomischen und physiologischen Kenntnisse „etwas zu Gute thut“. Es gehört fürwahr ein gewisser Muth und ein grosses Selbstbewusstsein dazu, solche Anschuldigungen niederzuschreiben, durch die Grätz die Bewunderer von Eibeschütz's Geistesgrösse — und zu diesen zählen sich wohl alle Kenner der talmudischen Literatur — mindestens ebenso sehr gekränkt hat, als durch den Vorwurf, dass Eibeschütz dem Sabbatianismus gehuldigt, wegen welcher Äusserung er sich entschuldigen zu müssen glaubt. Kann man es anders, als unverzeihliche Unbedachtsamkeit nennen, Werke, die tief ins religiöse Leben eingreifende Gesetze behandeln, deren Inhalt in manchen zweifelhaften Fragen des Rituallebens als entscheidend angesehen wird, auf solche Weise gegen eigenes besseres Wissen in den Staub zu ziehen? Der religiöse Standpunkt spielt hierbei gar keine Rolle. Wir sagen

des R. Simon Backofen wurde Eibeschütz die einflussreiche Stellung als Prediger in Prag übertragen. Alsbald wurde er erster Rabbinatsassessor und im Jahre 1736 nach dem Tode David Oppenheim's Oberrabbiner in Prag. 1741 wurde er nach Metz berufen, wo er bis 1750 als Oberrabbiner fungierte. Nach dem Tode des Rabbiners Jecheskel Katzenellenbogen wurde er Oberrabbiner und Vorsitzender des jüdischen Gerichtes in Altona resp. der Drei-Gemeinden. 1751 begann der Streit mit Emden, der bis 1756 dauerte. Er starb den 21. Elul 5524 (20. September 1764).

Über Eibeschütz sind mehrere Biographien erschienen. Die älteste von Karl Anton, Lektor an der Universität in Helmstadt, 1752. — Ferner von Dr. Spazier in „Gallerie ausgezeichneter Israeliten". Stuttgart 1834, von Lebrecht (Ersch u. Gruber Encyclop.), von Jost, drittes Buch, Geschichte des Judenthums und seiner Sekten, Seite 250—57, von Gutman Klemperer, Rabbiner in Tabor, eine ausführliche Biographie unter dem Titel „Rabbi Jonathan Eibenschütz, eine biographische Skizze", gedr. in Sippurim von Wolf Pascheles 1857. Dembizer in Klilas Jofi 1880. Diese Biographien sind alle zu Gunsten von Eibenschütz gehalten. Hingegen greift ihn Grätz, Geschichte der Juden, Band X, Seite 385—417 und Note 7, Seite 104—117, als Jude und Mensch heftig an, und zeiht ihn niedrigster Gesinnungsart.

Note 7, Seite CXI heisst es bei Grätz: „Wir können uns jetzt kurz fassen; der Beweis für Eibschütz' Kryptosabbatianismus ist geführt".

Gegen diese Charakterzeichnung des R. Jonathan Eibenschütz, wie sie Grätz entwirft, schrieb Dr. Jacob Cohn Rabb. in Kattowitz eine Abhandlung unter dem Titel „Ehrenrettung des R. Jonathan Eibeschütz", ein Bei-

gis, welcher später eine jüdische Buchdruckerei in Wandsbeck eröffnete. Er bewog Katzenellenbogen, einen Bann gegen die Sabbatianer zu erlassen, was auch im Jahre 1726 geschah. Am Schabbos Teschuboh wurde der Bann gegen diese Sekte in der grossen Synagoge verkündet. Im Jahre 1733 übersiedelte R. Jakob Emden nach Altona und wurde von Katzenellenbogen bei wichtigen Entscheidungen hinzugezogen. Bald nachher griff er aber Katzenellenbogen heftig an. — Katzenellenbogen regelte die Reihenfolge des Kadischgebetes, welche Bestimmungen allgemein zur feststehenden Norm geworden sind. Er starb 1749.

R. J. war Verfasser von Resp. „Kneses Jecheskel"— ferner von „Majim Jecheskel, Derascha's über den Pentateuch. gedr. Porick 1786. — „Lechem Jecheskel", In den zeitgenössischen Resp. finden sich fast überall von ihm eingeholte Gutachten. Siehe Schew Jakob — Schwus Jakob — Jabez — Heschiw R. Elieser — Kirja Chana. — In der Altonaer Ausgabe der grossen Machsorim sind seine Bestimmungen betreffs des Kadischgebetes abgedruckt.

8. **Jonathan Eybeschütz** (Eibenschütz), **Sohn des Nathan** erblickte 1690, nach einigen in Krakau, nach anderen in Pinczow das Licht der Welt. In seinem 18ten Lebensjahre war er bereits Rabbiner in Jungbunzlau in Böhmen. 1711, ungefähr zwei Jahre nach dem Abzuge Abraham Broda's, kam er nach Prag, machte dort die Bekanntschaft der ausgezeichneten Talmudgelehrten Samuel Joss und Jona Landsofer. Hier blieb er zwei Jahre und lebte dann 1713 und 1714 in Hamburg im Hause des Grossvaters seiner Gattin, Mordechai Kohn, welcher ein Enkel des ersten Altonaer Rabbiners David Kohn war. Nach dem Tode

Buber in „Ansche Schem“ und Dembizer in „Klilas Jofi“. Er verfasste Resp. „Chacham Zwi“ edierte und versah mit Randbemerkungen den R. C. „Choschen Mischpat“ mit dem Comm. „Tore Sahab, desgleichen den R. C. „Eben Haëser“; „Igeres“ Schreiben an David Nito betreffs seiner Abhandlung über die Einheit Gottes und der Natur; übereinstimmend mit einem früher schon abgegebenen Rechtsgutachten. „Tschubos wecharamim“ — Gutachten und Excommunicationsschreiben gegen Nehemija Chajon. Ausserdem mehrere Gutachten in verschiedenen zeitgenössischen Resp. abgedruckt.

6. **Moses, Sohn des Mordechai Rothenburg Süsskind.** Derselbe war zuerst Rabbiner in mehreren Gemeinden Polens, kam dann nach Altona, woselbst er die Tochter des Vorstehers Israel Fürst heiratete und als Privatmann lebte. 1707 wurde er gemeinsam mit Zebi Aschkenasi zum Rabbiner in Altona erwählt. Nach dem Rücktritt Aschkenasi's wurde er Oberrabbiner der Drei-Gemeinden. Im Jahre 1711 während des Schwedenkrieges wurde ein grosser Theil der Altonaer Synagoge ein Raub der Flammen, wurde jedoch bald neu restaurirt, Fin Thejl der handschriftlichen Werke Moses Rothenburg's wurde ebenfalls bei dem Brando vernichtet. Er starb 1712. Von ihm sind gedruckt Resp. Moses Rothenburg, als Anhang zu den Resp. seinas Vaters Mordechai Süsskind Rothenburg.

7. **Jecheskel, Sohn des Abraham Katzenellenbogen,** geb. 1669. Er war zuerst Rabbiner in Settel, nachher in Rushany und dann in Keidany in Russland. Im Jahre 1713 wurde er nach den Drei-Gemeinden berufen. Zu dieser Zeit wohnte in Altona der Eiferer gegen Nehemija Chajon, R. Moses Cha-

cham Zebi genannt, weil seine erste Stelle Sarajewo in Bosnien war, wo die Rabbiner mit Chacham bezeichnet werden. Er lernte zuerst in Ofen 1666, wo sein Grossvater Ephraim Kohn Rabbiner war. Dann reiste er nach Adrianopel und kehrte über Belgrad zurück; 1686 flüchtete er bei der Einnahme der Stadt Ofen und ging nach Sarajewo, wo er als Rabbiner fungierte. Nachdem aber auch dort der Krieg wütete, verliess er die Stadt, kam nach Berlin, wo er sich zum zweiten Male mit der Tochter des Hamburg-Altonaer Rabbiner R. Salomon Mirls verheiratete, und alsdann nach Altona zog. Einige wohlhabende Männer traten zusammen und gründeten ein Lehrhaus für ihn, die noch jetzt bestehende „Klaus" in Altona, wo er im Kreise einer zahlreichen Jüngerschaar seine Geistesgaben entfalten konnte. 20 Jahre war er Klausner; nach dem Tode seines Schwiegervaters wurde er gemeinsam mit R. Moses Rothenburg Rabbiner der Drei-Gemeinden. Durch Meinungsverschiedenheiten mit Rothenburg sah er sich veranlasst, sein Amt niederzulegen. Im Jahre 1710 wurde er von der deutschen Gemeinde in Amsterdam zum Rabbiner berufen. 1714 führte er einen heftigen Kampf gegen Nehemija Chajon, welcher Irrlehren und ketzerische Schriften zu verbreiten suchte. Da er aber vom Vorstande nicht genügend in diesem Kampfe unterstützt wurde, ja sogar von den Portugiesen feindlich angegriffen wurde, legte er auch hier sein Amt nieder. In demselben Jahre wurde er nach Lemberg als Rabbiner berufen, woselbst er hochgeehrt 1718 starb. Über ihn sind folgende Biographien vorhanden: In „Megilas Szefer", Selbstbiographie seines Sohnes Jakob Emden, ferner in „Toldoth Jabez" von Wagenaar, Grätz Geschichte des Judenthums X. B.; Salomon

צורת הרב הגאון הגדול ומפורסם מוהר"ר צבי אשכנזי זצ"ל

[illegible]

חכם צבי

ZWI ASCHKENASI

Oberrabbiner der drei Gemeinden A. H. W.

In diesem Jahre, am Donnerstag den 13. Aw. fand eine vollständige Vereinigung der Drei-Gemeinden unter einem Rabbiner statt. 1680 wurde R. Hillel nach Solkiew berufen, wo er auch 1690 starb. Er verfasste das Werk „Beth Hillel“, Comm. über die zwei R. C. Jore Deah und Eben Haëser, herausgegeben mit dem Texte des R. C. von seinem Sohne Mose S. Hillel, gedruckt Dyrenfurth 1691.

4. **Salomon Mirls Neumark,** geb. 1624 in Wien. Während der Judenausweisung unter Kaiser Leopold I. 1670 verliess er mit seiner ganzen Familie Wien und siedelte sich in Berlin an. Er gelangte hier zu hohem Ansehen. 1680 wurde er zum Rabbiner der Drei-Gemeinden ernannt. Unter ihm wurde die grosse Synagoge in Altona gebaut und der Wohlstand der Drei-Gemeinden nahm bedeutend zu. Er starb nach 27jähriger segensreicher Thätigkeit im Jahre 1707. Er ist der erste Rabbiner, dessen Grabstein (siehe Nebenseite) auf dem Begräbnisplatz in der Königstrasse Altona erhalten ist.

5. **Zebi, Sohn des Jakob Aschkenasy,** geb. 1660 in Mähren (entweder in Ung. Brod oder in Trebitsch). Sein Vater Jakob wohnte in Wilna, woselbst er zu den hervorragenden Gelehrten zählte, und musste ebenfalls während der Kosakenverfolgung flüchten. Auf wunderbare Weise entkam er der Todesgefahr. Siehe in der Selbstbiographie seines Sohnes Jakob Emden. Nach langen Irrfahrten kam er nach Brod in Mähren, wo er seine Frau, von der er durch die Kriegswirren getrennt wurde, wiederfand. Sein erstgeborener Sohn war Zebi Hirsch. Derselbe zeichnete sich schon in frühester Jugend durch seine seltene Geistesschärfe aus, weshalb er allgemein „Chacham“, der Weise genannt wurde. Nach anderer Deutung wurde er deshalb „Cha-

Grabstein des R. Salomon Mirls Neumark s. A.

Inhaltsverzeichniss.

1. **R. David, Sohn des Menachem Kohn,** geb. in Hanau, war der erste Rabbiner in Altona, ungefähr vom Jahre 1641—1660.

2. **Meier, Sohn des Benjamin Wolf Aschkenasi** war der erste Rabbiner, unter dessen Rabbinat auch ein Theil der Hamburger deutschen Juden, wie auch die Gemeinde Wandsbeck stand. Im Jahre 1666 verliess er Altona unter der Bedingung, dass wenn er nicht bis zu einer festgesetzten Zeit zurückkehrte, die Gemeinde einen anderen Rabbiner an seiner Stelle aufnehmen könne. Wandsbeck nahm aber schon inzwischen einen eigenen Rabbiner an. Als Meier Aschkenasi 1668 zurückkehrte, weigerte sich die Gemeinde Wandsbeck ihn anzuerkennen. Es kam deswegen zwischen ihm und Jakob Sassportes in Hamburg zu einem scharfen Konflikte. Näheres hierüber findet man in den Resp. Ohel Jakob von Sassportes Nr. 24 und 25. Es scheint durch diese Fehde eine zeitweilige Trennung zwischen Altona und Wandsbeck eingetreten zu sein.

3. **Hillel, Sohn des Naftali Herz,** geboren in Solkiew 1615. Er war zuerst Rabbiner in einigen Gemeinden von Lithauen und in Wilna. Während der Judenverfolgung 1656 wanderte er aus, kam nach Altona 1671, woselbst er als Rabbiner angestellt wurde.

später 3 Synagogen in Hamburg, eine Hamburger, eine Altonaer, und eine Wandsbecker. Ebenso schloss sich die Wandsbecker Gemeinde dem Altonaer Rabbinate und der Gerichtsbarkeit an. Das Stimmenverhältnis bei den vereinigten Sitzungen war: Altona (die Doppelgemeinde) 17, Hamburg 6 und Wandsbeck 4—5 Stimmen.

Im Gegensatze zu den portugiesischen Juden führten sie den Titel: Hochdeutsche Judengemeinde in Altona und Hamburg. Nebenbei war der Zweck des Anschlusses, dass, wenn irgend eine Gefahr der Verfolgung drohen sollte, sie einen sichern Zufluchtsort in der Nähe hätten. Im Jahre 1667 trat eine zeitweilige Trennung des Rabbinates der Drei-Gemeinden ein. Aber 3 Jahre später fand eine geregelte, vollständige Vereinigung unter Rabbi Hillel Sohn des Naftali statt, die bis zum Jahre 1811 währte, wo Napoleon I. die Trennung Hamburgs von Altona forderte. Das jüdische Gericht in Altona bestand noch bis zum Jahre 1863, wo der König von Dänemark, Frederik der Siebente es auflöste.

Eduard Dukesz.

Ich habe mein Werk „Iwo Lamoschaw" der bewährten Kraft des Herrn Eisig Gräber zur Herausgabe übertragen. Herr Gräber ist seit mehr als 25 Jahre durch den Verlag hervorragender Werke in jüd. literarischen Kreisen rühmlichst bekannt. Beispielsweise erschienen in seinem Verlag „Igros Schdal", Briefe Luzzattos und Rappaport. Ich wünsche ihm, dass auch diesmal seine Bemühung den erwarteten Erfolg finden möge.

Der Verfasser.

Rabbinatsassessoren und Vorsteher werden s. G. w. im zweiten Bande erscheinen.

Über die Gründung der jüdischen Gemeinde in Altona und den Anschluss Hamburg's und Wandsbeck's sei hier ein kurzer Überblick gegeben.

Genaue Daten über die Gründung der Kehilla Altona sind nur sehr spärlich vorhanden. Die ersten Spuren der Ansiedlung jüdischer Familien in dem damaligen Fischerdorfe Altunah reichen bis zum Jahre 1611 zurück. In diesem Jahre kauften auch die Portugiesen in Hamburg ein Stück Land in Altona als Begräbnisplatz von dem Grafen Ernst Schauenburg. 1621 starb der Gründer der Kehilla Altona, wie auf dessen Grabstein verzeichnet steht: Hier ruhet Samuel, Sohn Jehuda's, durch den die Gemeinde Altona gegründet wurde.

Im Jahre 1625 mussten die Juden 164 Thaler Schutzgeld zahlen; später wurde eine Summe festgesetzt, und zwar musste jede Familie 6 Thaler zahlen (S. Ehrenberg). Nach dem Tode des Grafen Otto V. v. Schauenburg ging die Regierung an Dänemark über, an Christian den IV. Im Jahre 1641 erhielten die Juden einen Schutzbrief mit dem Privilegium, ein Gotteshaus zu bauen, einen Rabbiner anzustellen, und ein selbstständiges Gericht mit staatlicher Berechtigung einzusetzen, welches alle Streitsachen selbst schlichten sollte. Die deutschen Juden in Hamburg, welche 1648 zuerst offiziell erwähnt werden, hatten nicht alle in Hamburg Bürgerrechte, sondern schlossen sich Altona an, wurden dänische Schutzjuden und besuchten die dortige Synagoge. Es gab in Hamburg dreierlei Juden. Solche, die in Hamburg Bürgerrechte erlangten, ferner solche die in Altona und Wandsbeck Schutzjuden waren und dort auch „Cheskas Hakhilla“ besassen. Dementsprechend gab es auch

Vorwort.

Es ist eine Pflicht der Pietät, das Andenken der frommen und grossen Männer, die in unserer Mitte gelebt und gewirkt haben, der Nachwelt zu erhalten, damit sie den späteren Generationen als aneiferndes und nachahmenswerthes Vorbild dienen. Altona resp. die drei Gemeinden Altona-Hamburg-Wandsbeck, haben in der verhältnismässig kurzen Zeit ihres Bestehens eine solche Anzahl hervorragender Männer aufzuweisen, wie kaum eine zweite Gemeinde Deutschlands. Es sind Männer, die weit über die Grenzen ihres Wirkungskreises hinaus bekannt sind, die oft im Mittelpunkte des Kampfes für's Judenthum standen und daher das weitgehendste Interesse in jüdischen Kreisen verdienen.

Der Verfasser dieses Werkes hat sich daher bemüht, deren Lebensgeschichte zu erforschen und niederzuschreiben und wo dies möglich war, auch die Bildnisse und Inschriften der Grabsteine darzubieten.

In diesem Bande werden nur diejenigen Rabbiner genannt, die den Titel Oberrabbiner oder Vorsitzender des jüdischen Gerichtes führten. Die Biographien der anderen berühmten Männer, darunter auch Jakob Emden, wie auch Samson Bloch, Verfasser der Tosfot Chadoschim zu Mischnajus und der anderen